

KULIN FERENC

A Kádár-korszak kultúrpolitikájának politikatörténeti háttere

A Kádár-rendszerként emlegetett korszak kultúrpolitikájáról nem alkothatunk egységes képet. Más elveket érvényesít ez a politika a megtorlások esztendeiben, másokat a konszolidáció időszakában; azok a megfontolások pedig, amelyek a piacgazdasági elemeket integráló állampárt kultúrpolitikájában érvényesülnek, köszönő viszonyban sincsenek marxista ideológusaik művelődéseszményével. Kétségtelen, hogy az ún. *három T* (a Támogatás, a Tűrés és a Tiltás) Aczél György által irányított gyakorlata) a folytonosság látszatát kelthette, de közelről figyelve az ő elvszerűnek álcázott, valójában nagyon is pragmatikus célokat szolgáló manővereit, jól látható volt, hogy az irányítás *módszereinek* állandósága a rendszer permanens válságát volt hivatva el-
kendőzni. Talán mert maga is hinni akarta, hogy a gazdasági és a szellemi élet kórtünetei csupán múló kísérelésegei a 'létező szocializmus' történelmi diadalútjának, miközben elvtársai közül egyre többen már Nagy Ellenféllel egyezkedtek saját uralmi pozícióik megmentése reményében.

Munka-hipotézisnek szánt korszak-elemzéssel azt igyekszem dokumentálni, hogy a Kádár-korszak magyar kultúrpolitikája hogyan változtatott irányt – jóval a rendszerváltozást megelőzően – a Moszkva és Washington közötti világhatalmi erő-
térben – arccal ez utóbbi felé.

Hogy személyes tapasztalataimból elméleti igényű következtetésekre juthassak, a *Mozgó Világ* történetének néhány epizódját kell felidézni. 1981 tavaszán, mielőtt Aczél György parlamenti dolgozószobájában átveszem a főszerkesztői kinevezéséről szóló okmányt, a sajtóirányítás három korifeusának tanácsait kell meghallgatnom. Az első közülük maga Aczél, aki nyájasan mosolyogva ajánlja fel segítségét: számít is rá, hogy gyakran fogunk alkalmat találni a személyes eszmecserére, s noha semmiképpen nem akar beleszólni a munkámba, fontoljam meg a tanácsát, mely szerint a szerkesztőség renitens tagjaitól (Alexa Károly, Czakó Gábor, Berkovits György, Szabados Árpád) célszerű lenne megválnom, mielőtt az érdemi munkába kezdek. A Tájékoztató Hivatal elnöke, Bajnok Zsolt szólal meg másodikként. Modora és mondandója szöges ellentéte az Aczélénak: a szervilishivatalnok fakó hangján figyelmeztet a sajtótörvényre, majd hozzáteszi: az ő feladata, hogy szükség esetén lépéseket tegyen a törvény *szellemének* érvényesítése érdekében. Egy technikai jellegű kérdést már most fel kell tennie – mondja – : mekkora példányszámot szeretnék elérni az első esztendőben? Mielőtt válaszolhatnék, a mellettem ülő Siklóssy Norbert, a Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója, az asztal alatt finoman megrúgja a lábamat, s az Aczélénál is oldottabb hangon fordul Bajnok Zsolthoz: „Ne hozzuk a *Ferit* nehéz helyzetbe, ezt majd *mi együtt* gondosan kikalkuláljuk. Mi jól fogunk együtt dolgozni,

igaz, *Feri?*” Snitt. A Parlamentből távozóban Siklóssyval megyek a kettes villamos megállójához, s fél karjával átölelve avat be a terveibe: „Nem kell *ezzel* tárgyalni a példányszámról. Neked csak az a dolgod, hogy izgalmas lapot csinálj, a többit bízd rám. Beírunk majd 5-6 ezret, de ha nem csalódnak az olvasóitok, tízezret elébb-utóbb itt a Kossuth téren is eladok.”

Bonyolultabb hatalmi szerkezetbe csöppentem bele, mint aminőt korábban megismerhettem. Nem csak azt kellett tudomásul vennem, hogy a sajtópolitikáért felelős pozíciók közötti szereposztás egyidejűleg igyekszik fenntartani a *személy-központú* hatalmi struktúrát (Aczél Györggyel) és a szellemi élet arctalan, *adminisztratív irányításának* gyakorlatát (Bajnok Zsolttal), ugyanakkor nyitni a kultúra piaci elvű szabályozása felé (Siklóssy Norberttel), hanem azt is, hogy a három szerepkör már nem illeszkedik egy szilárd, szigorú hierarchiába. Hogy ez a rendkívül képlékeny vezetéstechnikai modell nem csupán a kormányzati mechanizmus végelgyengülésének tüneteit jelzi, hanem egy – a létező szocializmus impotenciáját leplező – *rendszer-lombik-bébi* program bátortalan kísérleteiről is árulkodik, arról csak a következő években győződhettem meg.

1982 őszén a *Mozgó Világ* addigi történetének legválságosabb pillanatait éljük át. Bauer Tamásnak a novemberi számunkban közölt tudományos igényű tanulmánya, amely a KGST-t – gazdasági haszontalansága és várható politikai kárai miatt – a szocialista tábor leglátványosabb csődtömegének minősítette, kivágja a rendszer vészjelző berendezésének összes biztosítékát. A soron következő főszerkesztői értekezleten Köpeczi Béla kulturális miniszter így vélekedik: „a *Mozgó Világ* főszerkesztője ezzel a közleménnyel nem csupán közléspolitikai normáinkat sértette meg, hanem súlyosan ártott a Magyar Népköztársaság érdekeinek.” Az apodiktikus *kijelentés* után meglepő *bejelentés* hangzik el: „Ha ezt a súlyos vétséget nem követi a sajtópolitika irányítóinak részéről határozott intézkedés, a *Mozgó Világ* normaszegő publikációiért a kulturális miniszter a továbbiakban nem vállalhat felelősséget.” Aczél György összehívja az MSZMP Politikai Bizottsága mellett működő Elméleti Munkaközösséget, s felkéri tagjait, hogy külön-külön értékeljék a folyóirat általam szerkesztett számait. A 25 tagú tanácsadó testület mintegy 4/5-ös többséggel azonnali irányváltást javasol, s azt csak a főszerkesztői poszton történő személycserével látta megvalósíthatónak. Az elnökölő Aczél György nekem szegezi a kérdést: elfogadom-e az elhangzott bírálatokat. Röviden indokolt tagadó válaszom láthatólag meglepi, s váratlanul lezárhatónak nyilvánítja a *Mozgó Világ*ügyének szentelt napirendi pontot. Megköszönöm, hogy jelen lehettem, s amikor a ruhatár felé indulok, utánam jön, tüntetően átkarol, s a körülöttünk lévőek számára is jól hallhatóan ezekkel a szavakkal bocsátott utamra: „Ne vegye a szívére az elvtársak kritikáját, és ne hamarkodja el a döntést!” Majd félrevont, s most már halkabban, bizalmasan hozzátette: „Ez a KGST-ügy most még nem zárható le. Tardos Márton elvtárs most ki fog menni Moszkvába egy tanácskozáásra, s amikor visszajön, majd megbeszéljük a teendőket. Január első munkanapján reggel nyolcra jöjjön be az irodámba, addig pedig csak csinálja a dolgát!” A történetnek itt záruló fejezete is tele

van szokatlan dramaturgiai elemekkel, de a január 4-i találkozón értem csak meg, hogy a Mozgó-botrány fordulópont a hazai sajtópolitika történetében. Miután Tardos Márton azzal a hírrel érkezik vissza Moszkvából, hogy ismerik, és „jól fogadták” Bauer Tamás tanulmányát, Aczél György nem látja indokoltnak, hogy kezdeményezze leváltásomat. Folytathatom tehát a szerkesztői munkát, de egy különös lelki egyensúlyzavar tüneteit érzem. Hogy is van ez? A szerkesztőtársaimmal úgy döntöttünk, hogy nem játszunk tovább egy – ahogy ők mondják – „beilleszkedési zavarokkal küszködő író- és művészgeneráció” kirendelt ügyvédjeinek szerepét; ha pedig arra biztatnak, hogy nyílt lapokkal játszunk, hát tessék: így gondolkodunk arról a szövetségi rendszerről, amelynek katasztrofális állapota hosszú időre meghatározhatja az ország sorsát. Hogy ezt kimondani is botrány? Legyen botrány! Lélekben erre készültem, s most kiderül, hogy a szerep, amit magamra vállaltam, egy *moszkvai* forгатókönyvbe is beleillik. S nemcsak a forгатókönyv szerzőit nem ismerem, hanem a ’darab’ szüzséjét, műfaját, dramaturgiáját sem.

A következő hónapok feszült várakozásban telnek, s végül is mi magunk provokáljuk ki az újabb ütközetet. Legépeltetjük, megszerkesztjük és nyomdába adjuk Bibó István magnószalagra mondott utolsó értekezését, melynek a szerző *Az európai társadalomfejlődés értelme* címet adta. A mű a marxizmus világnézeti alapjainak, filozófiai színvonalának és politikatörténeti hatásának mélyre hatoló elemzése és kíméletlen kritikája. Tudatában vagyunk annak, hogy *provokáció*nkkal súlyos dilemma elé állítjuk a pártvezetést, ám éppen ez a szándékunk. Az állampárt tudomány- és művelődéspolitikája már régen lemondott ugyan a marxizmus *monopóliumáról*, de az utóbbi évtizedben a hivatalos ideológia uralmának *hegemón* pozíciója is megrendült. Bibó esszéjével nem egy szellemi partizánmozgalmat kívánunk tehát elindítani, hanem egy dicstelen történelmi szerepet játszott ideológia csendes kimúlását akarjuk konstatálni. A kultúrpolitika középkáderei a Bibó-kézirat nyomtatásának betiltását követelik, engem azonnali lemondásra szólítanak fel, de Aczél György ezúttal is kompromisszumos megoldást javasol. „Árnyékoljuk le” a Bibó-szöveg ’radioaktív’ sugárzását egy kerekasztal-beszélgetéssel, amelyben néhány marxista tudós tárgyyszerű kritikát fogalmaz meg a szerző – szerinte – pamfletszerű téziseivel szemben. Mit tegyék? Ha nemet mondok, rögtön visszautalja az ügyet a középkáderekhez, s akkor nekem úgy kell távoznom a munkakörömből, hogy Bibó a fiókban marad. Ezt pedig nem akarom. Megszervezem a ’marxista kerekasztalt’, de ezzel sem tudom megmenteni Bibót. Amikor Aczél elolvassa Szűcs Jenő, Németh G. Béla, Szabad György és Ágh Attila beszélgetésének leírt szövegét, tulajdonképpen igaza van, amikor kijelenti: „Úgy látszik, Bibót nem lehet leárnyékolni.” Kudarcot vallottam? Ma sem tudom igazán. De álljon itt két jelenet a ’végjátékból’.

1. JELENET

Toth Dezső kulturális miniszterhelyettes 1983. szeptember 16-án déli 12 órára magához rendel, hogy *a nemzetközi helyzet bonyolultságára és a Magyar Népköztársaság külpolitikai érdekeire hivatkozva* – átnyújthassa a felmentésemről szóló – a Tájékoztatói Hivatal elnöke által szignált – határozatot.

2. JELENET

Mintegy tíz nappal e történet után Aczél György keres telefonon. Sajnálja, ami *távollettében* velem történt, de szeretné, ha megbeszélhetnénk, hogyan tovább az „adott helyzetben.” Meghív a lakására, csábító ajánlatokat tesz (legyek színházigazgató, vagy hozzak létre egy politikatörténeti kutatócsoportot), de bárhogya döntök is, számíthatok a segítségére.

Mivel egy pillanatig sem hiszek az őszinteségében, nem vállalkozok semmit. Meggyökör róla győződve, hogy egyetlen konkrét politikai célja van: hogy elszigeteljen a *Mozgó Világ* betiltása ellen tiltakozó értelmiségi csoportoktól. Miként barátainak és munkatársaimnak, nekem sincs semmi kétségem afelől, hogy a leváltásomat ő maga rendelte el, s hogy az azt követő viselkedése a profi politikus rutinszerű színjátéka volt. A rendszerváltás után hozzáférhetővé vált dokumentumok azonban nem erről tanúskodnak. Németh Györgynek a *Mozgó Világ* történetéről szóló, 2002-ben publikált könyvéből tudhattuk meg¹, hogy a régi *Mozgó Világ* drámájának utolsó felvételét nem Aczél György, hanem maga Kádár János írta.

Az MSZMP Politikai Bizottságának 1983. július 26-án megtartott ülésén a folyóiratunkat „istenverte lap”-nak, „vacak folyóiratnak”, a szerkesztőket „gazembereknek” nevezi, majd adminisztratív rendszabályok alkalmazására ad utasítást. „Ilyen intézkedésnek tartom leváltani a szerkesztőket, avagy szerkesztőségeket (...) és azután tudok még egyéb adminisztratív rendszabályokat megnevezni, de jobbnak tartom, ha politikai fellépéssel kezdődik a dolog. És ez egy ideig megy.”²

Kádár János zárt dossziéba került felszólalása jelzi, hogy nem tartható tovább a kölcsönös és feltétlen bizalmon alapuló munkamegosztás, amely az ún. Kádár-korszak hatalomszerkezetét működtette: nem forog a Kádár–Aczél tengely; a pártfőtítkárra magához vonja a kultúrpolitika teljhatalmú irányítójának hatáskörét. Nem először teszi ezt. Néhány héttel korábban ő kezdeményezi a szigorú szankciókat a Duray-ügyben megszólaló Csoóri Sándor ellen is, s ő rendeli el, hogy ezekről a szankciókról azonnal tájékoztassák a testvéri országok vezetőit.

Taktikai célú szereposztásról lenne csupán szó Kádár és Aczél között? A főtítkárra azért vállalta volna magára a kommunista testvérpártok dogmatikusainak féken tartását, hogy falazzon a Washingtonnal flörtölő főideológusának? Ennél bonyolultabb képletről van szó. Aczélnek volt érzéke ahhoz, hogy közvetítsen a kultúra és a hatalom érdekei között, de politikai mozgásterét részint az MSZMP-n belüli ingatag erőviszonyok, részint a még hektikusabban változó ’nemzetközi helyzet’, de minden esetben külső körülmények alakították. Kádár ezzel szemben „öntörvényű” ember volt. Döntéseiben ifjúkorától kezdve tetten érhetőek voltak a munkás-mozgalmár archetipikus személyiségjegyei; s miután a kommunista jellem elképzelhetetlen a kommunizmus világméretű győzelmének hite nélkül, s ez a fajta hit a győzelem garanciáját jelentő Szovjetunió iránti feltétlen hűséget is megkövetelte, „vigyázó szemét” mindig Moszkvára vetette. Ez a feltétlen hűség volt a titka az 1956. novemberber 1-jén megtett végzetes pálfordulásának, ez motiválta, amikor 1958-ban elhárította Hruscsov ajánlatát a szovjet csapatok kivonására³, s ez magyarázza azt is, hogy uralkodása utolsó éveiben

nem értette, miért szorgalmazza Moszkva, hogy az MSZMP békülékenyebb politikát folytasson az ellenzéki művészertelmiséggel szemben⁴. Nem akarta, nem tudta elhinni, hogy ez a szovjethatalom ugyanaz a szovjethatalom, amelyikbe ifjúmunkásként beleszeretett, s amelyiknek a magyar forradalom elárulásával holtáig elkötelezte magát. Kádár is nyitott volna Nyugatra, de csak egy olyan Nyugatra, amelyik a *kissingeri doktrínának* megfelelően stratégiai érdekének tekinti a Szovjetunió fennállását, s amelyik Magyarországon sem látna szívesen radikális elszakadási törekvéseket.⁵ Aczél nem *megy* és nem is *áll* szemben ezzel a stratégiával, ám ahol és amikor teheti, megkerüli azt. Nem azért, hogy geopolitikai alternatívát keressen, hanem hogy alkalmassá tegye a Kádár-rendszert akár egy radikális modellváltásra is. Kádár bukásának – ne felejtjük: évekkel a rendszerváltozás előtt – majd az lesz az oka, hogy fordulatot jelentő irányváltásra nem tud és nem is akar felkészülni, az Aczélénak az, hogy nem ismeri fel vállalkozásának lehetetlenségét. Nem látja be, hogy az a rendszer, amit véd, és az a rendszer, amelynek számára kiskapukat nyit, kibékíthetetlenek egymással.

Nemcsak arról van szó, hogy különbözőképpen ítélik meg ugyanazt a helyzetet, hanem arról is, hogy sok esetben az információikhoz is más-más szűrőkön keresztül jutnak hozzá. Ezúttal is fel kell idéznem egy történetet, jelesül egy beszélgetésemet Siklóssy Norberttel. Egyszer elém tette a már nyomdába küldött lapszám levonatát, és mellé tett két dossziét. „Nézd, ebben a bal oldaliban vannak a dogmatikusok által fogalmazott vélemények, a jobb oldaliban a liberálisoké. Olvass bele mindkettőbe, hogy lásd, minek alapján születnek a pártközponti ítéletek. Azt is tudd, hogy Aczél ugyan mindkettőt megkapja, de Kádár elvtárs irodájába csak az előbbieket küldik.” Értsd: csak a dogmatikusokét! (Amikor a kilencvenes évek elején egyszer a New York kávéház előtt egymásba botlottunk, megkérdeztem: akkor és ott nem tartott-e attól, hogy visszaélek a bizalmával, és kifecsegem a titkát. „Mitől, kitől tartottam volna – kérdezte hahotázva. Sajtó-ügyekben minden feljelentésnek hozzám kellett befutnia. Vagy tényleg nem tudtad, hogy nem csak vezérigazgató voltam, hanem a főtégla is?” Nem tudtam.)

Az 1983-as sajtópolitikai botrányok 'kezelésének' kísérletei nem eszközeikben, hanem következményeikben különböztek lényegesen a szocialista kultúrpolitika korábbi gyakorlatától. Míg azok képesek voltak elfojtani a kisebb-nagyobb zendüléseket, az 1983-as döntések a pártvezetés és a kulturális élet konfliktusainak eszkalációjához vezettek. A politikai rendszer összeomlott, és eközben végzetesen felgyorsult a magas- és a tömegkultúra polarizációja. Miközben a kulturális piac most már nemcsak kiszolgálta, hanem diktálta is a kultúrafogyasztó tömegek igényeit, az értelmiség köreiből egyfajta szellemi polgárháború kezdődött. Amikor ez a folyamat feltartóztathatatlanul bizonyult, akkor vált észlelhetővé, hogy a kezdetei mélyen visszanyúltak a hatvanas-hetvenes évekbe. A politika és az ideológia által teremtett zárt térből kivezető utak visszafelé is elágaztak, s már kiindulópontjaik távolsága is jelezte, hogy inkább egymástól idegen(kedő) értelmiségi táborok kényszerű egymáshoz szorulásáról kell beszélünk, semmint egy – majd robbanásszerűen széthulló – egyközpontú univerzumról. A *Mozgó Világ* agonizálásának általam idézett két példája

is erről szól. Hogy Bauer Tamás és Bibó István tanulmányainak szellemisége szöges ellenétben állt egymással, az akkor bennünk, bennem sem tudatosult. Bauer – miközben cáfolhatatlan tényekkel bizonyította a KGST életképtelenségét – egyúttal annak a neoliberalis közgazdaságtani doktrínának a propagátora volt, amely egyre kezelhetetlenebb társadalmi és politikai kríziseket generált. Bibó ezzel szemben azokat az európai társadalomszervezési *tradíciókat* mutatta fel, amelyek egyszerre voltak képesek megfelelni a technikai-technológiai modernizáció követelményeinek, illetőleg a kulturális és spirituális szükségleteknek. A két írás filozófiai alapvetésében ugyanazok az eszmetörténeti irányzatok feszültek egymásnak, amelyek majd a magyar rendszerváltó értelmiséget is világnézeti felekezetekre tagolták, s amelyek mentén – mindmáig – egyre mélyülő szellemi törésvonal húzódik az egész euro-atlanti térség még egybefüggőnek látszó politikai felszíne alatt.

De térjünk vissza a kultúrpolitika irányításának műhelytitkaira, s azokon belül is Aczél György – sokáig számomra is rejtélyes – szerepének értelmezésére. Örökségének elfogulatlan megítélésére törekedve egyik egykori beosztottjának véleményét idézem. Agárdi Péter – a korszak kultúrpolitikai apparátusának egyik legegyszerűbb és talán a legképzettebb munkatársa – szerint „Aczélnek döntő szerepe volt abban, hogy a kádári politika a többi szocialista országéhoz képest viszonylag szuverén, pragmatikus, reform-érzékeny, toleráns, a világra nyitottá formálódott.” Nos, nem vitatom, hogy volt összefüggés a Kádár-rendszer liberalizálódása és Aczél politikusi alkata között, ám ennek az összefüggésnek engem nem a ténye, hanem az ok-okozati logikája érdekel. Mert nem mindegy, hogy egy egyéni karakter hasonlít-e magához a rezsिम természetét, vagy ez utóbbinak a létérdekei diktálják egy megöly formátumos politikus kiszámíthatatlan döntéseit. És hogy lássuk: mik voltak a rezsिम létérdekei, egy rövid kitérőt kell tennem.

Nem vitatható, hogy a Kádár-rendszer elviselhetőbb volt, mint a szomszédos szocialista államok diktatúrái, de megtévesztőek azok a történetírói kommentárok, amelyek a magyar gulyáskommunizmust a Szovjetuniótól fokozatosan függetlenedni törekvő magyar politika sikereként értékelik. Voltak, lehettek helyzetek (pillanatok), amikor diplomatáink tájékozottságára és bátorságára is szükség volt, hogy jó lóra tegyenek, amikor az SZKP-n belül zajló hatalmi harcok kimenetelét latolgatták; de ha szerencsénk volt is, Moszkva szándékai és érdekei ellenében semmiféle magyar reformpolitikának nem volt esélye. Ezek a szándékok és érdekek pedig nem a függetlenedésünk útját egyengették, hanem szigorúan ellenőrizték – és tegyük hozzá: a dollármilliókra rúgó hitelek felvételétől kezdődően egyszerre két világhatalom által ellenőrizték – kísérleti laboratóriummá formálták Magyarországot. Ki emlékszik már rá, hogy 1974-től bifurkáltak a magyar gazdaságot: 50 nagyvállalat maradt a KGST kontrollja alatt, a többi folyamatosan betagozódtott a piacgazdaság világhálózatába. És ki emlékszik arra, hogy a kultúrpolitikai szigor enyhülése – pl. a *Mozgó Világ*gal szembeni ideiglenes tolerancia – sem a rendszer demokratizálódásának a jele, hanem a nyugati hitelfelvelek politikai feltétele volt? (Az amerikai elnökök évertékelő beszédeikben tételesen felsorolták: mely országok szolgálták rá a legna-

gyobb kedvezmény elvének alkalmazására, további hitelek folyósítására – az emberi jogok, a szólás- és sajtószabadság terén tett látványos engedményeikkel.)

A Kádár-rendszer éppúgy nem konszolidálódhatott a Moszkva által diktált irányelvek követése nélkül – nem indulhattak volna el az 1968-as gazdasági reformok, az 1973-as nyugati hitelfelveletek, és nem került volna sor a 82-es valutaalapi tagságunkra sem – mint ahogyan nem is akadtak volna el ezek a változások, ha az SZKP nem engedi le előttük a sorompót. Sok esetben bátornak mondható politikusaink félreértették a nyugati nyitásban játszott szerepüket is. Talán nem is akarták észrevenni, hogy a washingtoni diplomaták baráti gesztusaikkal és a nagyvonalú hitelpolitikájukkal nem elismerni, nem jutalmazni kívánták a magyar külpolitikát, hanem az évtizedekkel korábban kidolgozott birodalmi stratégiájuk forгатókönyvét valósították meg lépésről lépésre.⁶ Ennek a stratégiának pedig nem az volt a célja, hogy felszabadítsa térségünk országait a Szovjetunió gyámködása alól, hanem az, hogy a saját érdekszférájának részévé tegye azokat.

A Nyugatra figyelő Aczél Györgynek tehát valóban meghatározó szerepe volt abban, hogy a rendszer hosszú ideig prolongálta a válságait, de nem volt, nem lehetett elég tehetsége ahhoz, hogy megoldja azokat. Az a fajta liberalizáció, amit ő vezényelt, úgy puhította a kommunista diktatúrát, hogy annak korrodálódó tartószerkezetébe egyidejűleg és folyamatosan a rivális világhatalom rendszerlemeit csempészte bele, azoknak – akkor még nem látható – értékromboló dinamikájával együtt.

Az *értékrombolás* szó használatával ezúttal nem a kulturális intézményrendszerben történt durva intézkedésekre gondolok, hanem azoknak a tendenciáknak a felerősödésére, amelyekre már az egykorú művészet- és irodalomkritika is figyelmeztetett. *„Viták folytak arról: hogy áru-e a kultúra? S az idő úgy döntött, hogy az. Ez a gondolkodás a magyar irodalmat mélységesen leértékelt. Riasztó riportok jelentek meg az irodalmi érdeklődés megcsappanásáról, az egykor fogékony értelmiségi rétegek elszegényedéséről és arról a fizikai kimerültségről, melyet a pénzhajtsza okozott.”*⁷ Első megközelítésben magától értődőnek látszik, hogy a kultúrpolitika intézményes válságának kiéleződése (elsősorban az Írószövetség működésének 1986-os zavaraira gondolok⁸) egy időre esik a művészetek és az irodalom piacosodásával, de óvakodjunk a kulturális folyamatok totális átpolitizálásának kínáló felszínességétől!

Az az interjúsorozat, amit Beke László még 1980-ban készített⁹, arra figyelmeztet, hogy a Kádár-korszak szellemi pangásának nemcsak rendszer-specifikus okai voltak. Németh Lajos – az egyik beszélgetőpartner – néhány mondatát idézem: „fenntartásom volt az avantgárral szemben, hogy míg teljesen újat csináltak és rákapcsolódtak sok nyugat-európai, amerikai irányzatra, valahogy még a régi értékstruktúrában gondolkodtak egyértelműen.”¹⁰ „Az új probléma inkább itt a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején jött, amikor az egész nyugati művészet – európai vagy amerikai művészet is – erősen önellentmondásos, válságos, önmagát pusztító, tehát az egész avantgárdnak a megkérdőjelező szakaszába érkezett.”¹¹ Hasonlóan vélekedett Pernecky Géza is: „[...] egy csomó dolog átrendeződött tíz év alatt, és ennek van egy

közös platformja, egy közös iránya. [...] a legfontosabb az én szememben valamilyen spontán, flott, könnyed, gracióz táncolás, egy olyan, az értékelkötelezettség és érték-továbbadás, vagy értékteremtés gondját egyáltalán nem ismerő mentalitás, amit én Magyarországon az irodalomból se ismerek száz vagy kétszáz évre visszamenőleg.”¹²

Nos, ez az ítélet más fényben tünteti fel a kultúra áruvá válásának problémáját is. Nem menti fel a *rendszert*, amiért az engedményeket tett a piaci elv érvényesülésének, de inkább a piac árukínálatának silányságát konstatálja. Ezt teszi Beke László másik beszélgetőtársa, Birkás Ákos is. Az ő láttelepe a Németh Lajosénál is nyomasztóbb. Arra figyelmeztet, hogy a politika nemcsak a gazdaságban, hanem a művészetben is az *exportképességet* tekinti a legfőbb értékmérőnek, s ennek az a következménye, hogy „a Nyugathoz való viszony nem politikai, nem művészeti, hanem egzisztenciális kérdéssé válik.”¹³ Nem tudom megítélni, mennyire dokumentálható a nyugati orientáció túlsúlyát állító tétele, az mindenestre szembetűnő, hogy a Kádár-kori kulturális politika nyolcvanas években történő irányváltásainak ugyanaz a mozgatórugója, mint az előző két évtizedben megtapasztalt hullámzásainak: a vélt vagy valóságos *külpolitikai érdekek feltétlen érvényesítésének szándéka*. A vélekedéseknek és a valóságnak azonban – miként láthattuk – egyre kevesebb közük volt egymásoz. Az egyik világhatalomhoz – Moszkvához – való viszonyunkat az idomított rendszer pavlovi reflexei határozták meg még akkor is, amikor a Kreml falai mögött már egyre mélyebb hatalmi vákuum tátongott, a másikkhoz – Washingtonhoz – való közeledésünk félszeg kísérleteivel szemben pedig maga a fogadó fél vált egyre elégedetlenebbé. A magyar kulturális politika csöbörből vödörbe került. A rendszerváltás utáni első parlamenti ciklus idején az Országgyűlés Kulturális Bizottságának elnökeként a *vödör* természetét is tanulmányozhattam, de az ekkor szerzett tapasztalataim már nem képezik tárgyát ennek az előadásnak.

JEGYZETEK

- 1 Németh György: *A Mozgó Világ története* – 1971-1983. Palatinus, 2002.
- 2 Uo.: 144-145.
- 3 Szűrös Mátyás: *Szűk volt a mundér – Egy magyar diplomata emlékezései és emlékeztetése (1969–2013)* Püski, 2013. 240. old.
- 4 Ld.: Király István: *Napló* – 1956-1989. Tények és tanúk. Magvető, Bp., 2017. 786.
- 5 Ld.: Szűrös Mátyás, Im.: 205.
- 6 Ld. Matolcsy György: *Az amerikai birodalom*. Válasz Könyvkiadó, Bp., 2004. 264–265. old.
- 7 *Az Írószövetség története*. www.iroszovetség.hu/old/tortenet.html
- 8 Ld. Vasy Géza: *A nyolcvanas évek és az Írószövetség közgyűlése 1986-ban*. www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/19-vasy.pdf
- 9 Maurer Dóra, Beke László: *Láttelek – Prognózis*. SUMUS, 2016
- 10 I.m.: 28.
- 11 Uo.: 35.
- 12 Uo.: 36.
- 13 Uo.: 99.

Mária Magdolna

FENYVESI OTTÓ

Vizuális paradicsom

HOMMAGE Á BENES JÓZSEF

Benes nem volt a mesterem,
csak később lett az,
én csernik attilával és ács józseffel
kezdttem a vizuális kalandokat,
benes csak később került képbe,
más irányba tájékoztam,
rajongtam a szlovén oho csoportért,
a szabadkai bosch+bosch-ért,
a pop-artért, a betűkért, a land artért,
a konceptualizmusért, az arte poveráért,
a performance-ért, a happeningért,
az automatikus írásért, a zajos zenékért.
Ljubljana-ba és belgrádba jártunk kiállításokra,
nem törődünk a gyökerekkel,
inkább rajongtunk joseph beuys kalapjáért,
christoért a bolgár csomagolóművészért,
aki a reichstagot is becsomagolta,
beuys pedig margaringolyókat vágott
a kiállítóterem ablakához és a radiátorokhoz;
rajongtunk a formabontásért, a foltokért,
az assemblage-ért. A mában éltünk,
nem nagyon voltak még emlékeink,
nem tudtuk, mit keresett einstein a strandon,
nem tudtuk, mi történik velünk,
csak kételkedtünk a hivatalos művészetben,
a szellemi magaslatokban.
Sebők zolival – Q4 csoport néven –
képzőművészeti csoportot szerveztünk,
jánosi laci, fehér kati, zoli és én,
talán ha volt egy közös kiállításunk
az újvidéki ifjúsági tribünön,
de az se biztos.

Benes nem volt a mesterem,
csak később lett az,
először a muzslai ifjúsági művészeti táborban

láttam és hallottam, hetvenhárom nyarán,
előadást tartott a táborlakóknak,
talpig feketében érkezett
a muzslai vizuális paradicsomba,
ahol vártuk a tuti megváltót:
*„majd gyün egy faszi a városbú,
aki tuggya a teóriát”;*
benest nem izgatta, nem volt teoretikus,
akkor még nem volt a mesterem.
Két hétig a muzslai vadászakban
– a bánáti barbizonban – alkottunk,
kint, a tizza-partjától nem messzire,
mivel rossz volt a kaja, egész idő alatt
szardínia konzervet ettünk, és sört ittunk,
talán a sok halkonzerv miatt,
szemünk előtt a tenger és a világ
megváltása lebegett,
semmivel sem akartunk kevesebbet,
tervünk volt a világgal, a dialektikával,
szárnyaltunk a nyár porában,
nem érdekelt bennünket a tizza,
nem figyeltünk benesre,
új kifejezési formák után kutattunk,
kísérleteztünk, rizsörccs (research) mondogattuk,
kutattuk a művészet halmazállapotát,
mint a bosch+bosch;
majdnem mindannyian a kli-ből
(képzőművészeti levelező iskola) indultunk,
ott kaptuk áctól az első dicséreteket,
tudta lelkesíteni a zöldfülüeket,
akik heti rendszerességgel
rajzokat küldözgettünk a magyar szóba,
a napilap szerkesztőségébe, elbírálásra,
tele reménytelenséggel és világfájdalommal,
mert reménytelenül rossz volt minden,
kiábrándító, és semmi se alakult úgy,
ahogy mi szeretttük volna, többek között
reménytelenül szerelmesek is voltunk,
világot akartunk váltani,
és konfliktusban álltunk az anyaggal,
a materializmussal és a valósággal.

Benes nem volt a mesterem,
csak később lett az,
nem olvastuk foucault-t és baudrillard-t,
nem tudtuk, hogy a realitás és a fantázia
összjátékából a világ sajátos változata,
másolata áll elő, amely a valóság fölé
tornyosulva uralhatja a tudatot,
nem tudtuk, mi a szimulákrum,
fogalmunk se volt, ki az a patrick white,
nem tudtuk, kicsoda eyvind johnson
és harry martinson, csak loholtunk
bécsbe, párizsba, mentünk londonba,
az utolsó tangó helyszíneit kutattuk,
egyszer csak megérkezett a taxisofőr,
tarkovszkij sztalkerje, fellini amarcordja,
a keselyű három napja, az űrodüsszeia,
akkor még olyan művészi volt a világ,
vég nélkül készültek a művészfilmek;
egy hatalmas, fekete monolit titokzatos
jeleket sugárzott a jupiter irányába,
és a lovakat is mind lelőtték,
szügyig gázoltunk a paripák vérében,
rajongtunk a filmekért, a látványért,
és a szívünk mintha ki akart volna ugrani
a mellkasunkból, úgy vágyakoztunk
a pálinka és a nők karjaiba.
Benesért akkor még nem lelkesedtünk,
mert a szép lányokat mind elhódította,
csak később lett mesterem.

Szügyi zolival szegeden bohémkodtunk,
a talpig feketébe öltözött benessel
ilia mihály irodájában találkoztunk,
majd borozóba mentünk, könyvesboltokba,
szemünkben fürdött a napfény,
és benes összedrótózott figurái
rohangáltak a szegedi utcákon;
a konceptualizmus csillaga
akkor már kezdett leáldozni,
benes becsomagolt fákat rajzolt,
azt mesélte, hogy oroszországban járt,
ahol télire becsomagolják a fák koronáját,

úgy óvják őket a dermesztő fagyoktól;
szegeden éppen nyár volt, tikkasztó,
szemünkben napfény csillogott,
végül a tiszai szállóban kötöttünk ki,
ha nyelvünkhöz érintettünk volna egy égő
gyufaszál, biztos lángra lobbantunk volna.
Benes figuráiról szíveri értekezett
(az ember vívódásai a térben),
én csak később, egy veszprémi kiállítására
kapcsán írtam alkalmi szöveget a katalógusba
(*a kis infánsnő* című grafikájának
egyik példányát akkor kaptam tőle),
akkor nyílt meg előttem
benes pokla és paradicsoma.

Benes tiszai-parti festményeit csodáltam,
volt bennük anyag, rendesen,
az egyik a képes ifjúság hetilap
szerkesztőségének falán lógott,
ahol a nyolcvanas évek második felében
a lap rockzenei rovatát szerkesztettem,
minden héten vittem a kéziratokat,
szerettem oda járni,
mert lógott a falon egy benes-festmény,
ott, a tiszai-parti kép alatt adtam át
a cikkeket az aktuális főszerkesztőnek,
csernik attilának, a grafikai szerkesztőnek
vagy tóth klára lektornak.

Benes tiszai-parti festménye alatt dolgoztunk,
kelltek a cikkek, fényeztük a matériát;
benes tiszai-partja ott ragyogott felettünk,
éppen új hullám érkezett a partra,
alternatív és punk volt akkor a világ,
álneveket használtam, rudi radiátor stb.,
bojkottáltuk az 1983 utáni symposiont,
nem hittünk a kommunizmusban,
koncertekre jártam belgrádba, ljubljanába:
iggy pop, nick cave, exploited, laibach,
pankrti: bandera rossa;
anarchiáért kiáltottunk,
*„öreg kecskék tépik magukat
lobogtatják hosszú hajukat”*

hangunk tovaszállt a szélben,
kérdéseinkre nem kaptunk választ,
de örültünk a szép, fehér teleknek,
az új bőrkabátnak és a boldog zenének.

Oly rég volt, hogy tán' igaz se volt,
a meghurcoltatás és a menekülés
után jött egy kis nyugalom,
a hatalmat átvették a ritmusképletek,
és a génszekvenciák.
Olykor a tavasz első napjaiban veszprémben,
a baláca utcai házunk teraszán
kvaterkáztunk, régi és új symposionisták:
benes jóska (talpig feketében,
mint az anarchisták) és gerle margit,
utasi erzsi, hús zoli, liza és gabi,
reményiné, dormán, balázs a. és zita,
lazán diskuráltunk, mint a hőskorban,
az újvidéki katolikus portán,
a szerkesztőségben,
kerestük a fényt egymás szemében,
a bizonyosságot, életünk igazát,
de valahogy mindig a kis infánsnő
bugyrai kerültek elő, a mirigyek váladéka,
az epevezetékek, a vér áramlása,
benes józsef pántokkal összeszorított figurái,
melyek akár a padaung törzs
hosszúnyakú női (öt éves koruktól minden
évben újabb gyűrűt kapnak a nyakukba);
az idő múlásával egyre többet tudtunk
meg benes veréb-fejű,
zsineggel összekötözött figuráiról,
a fászlival összekötött hájdaganatokról,
az összeláncolt gólemekről, szörnyetegekről,
a parányira zsugorodott koponyákról.
A tegnapok láncolata összefűzve
a holnapokkal, csak kibírja a cérna,
nehogy elszakadjon a kötelék,
a fűző nehogy elpattanjon,
nehogy szétrobbanjanak a bugyrok,
nehogy szétfolyjon a massa,
nehogy elárassza a végtelent

a háj, a zsír és a szenny.
Csak bírjuk cérnával,
csak bírjuk az ingadozást,
a hideg-meleget,
csak bírjuk a folytonos tágulást.
Csak egy képbe, összezsugorítani
a burjánzó életnedveket, a figurákat,
a kémiai folyamatokat, a jelentést.
Gyűszűnyivé zsugorítani a melankóliát,
az elmúlás terét, mint tarkovszkij
filmjének főhőse a medencében,
a nosztalgia medencéjében,
csak járkálni egy szál gyertyával,
az egyik parttól a másikig,
csak őrizni a lángot,
járkálni a fényel ide-oda,
zsírbombákat vagdosni a falhoz,
margarinnal dobálni a radiátorokat,
láncokkal hurkolni a potrohokat,
hurkokat kötni a gólem bélrendszerére,
nehogy elszakadjon a cérna,
nehogy végleg elszakadjanak a kötelek,
és mindent elborítson a lavina, a fekália.
Csak bírjuk szuflával, erővel
és paradicsommal.

Akik csak ritkán titokban láthatják egymást

Holdtölte

163.

A Moszkva nevű belgrádi szálloda padlásterében vehettem birtokba azt a helyiséget, amelyhez a minap megismert Szabó László magyar sakknagymester gáláns gesztusa, és az ő Jóska nevű trénerének bravúros közreműködése révén juthattam.

Első pillantásra takarítóeszközöket tároló intézménynek tetszett a közepes méretű szoba, illetőleg pihenőként is használhatta a jogosult személyzet, mert egy pucér vaságyat is felfedeztem benne.

Személyes cókómókomat a hotel hordárai közül ketten kapkodták le a kapu elé gördülő, kétkerekű kordérról, és mikorra tanácsokat osztogattam volna, ami szerint ezt így, azt úgy, már fel is röptették a holmikat. A szoba közepén azután takaros gúlát formáztak betyárbútoromból.

És nem fogadtak el borraivalót! Sőt, irtózáttal hátrították el ráutaló mozdulatomat.

Gyanítottam, hogy az a portás rendelte ezeket munkára, akinek fél órával korábban passzoltam el a budapesti Szabad Föld szerkesztőségének tulajdonát képező drága fényképezőgépet – bagóért. Nyilván működik még benne a jó vásár nyomán ébredt friss hála.

Most én lehettem viszont-hálás neki a cipekedői szolgáltatásért.

Mondják, hogy a penészes pénznek azért jó a szaga, mert az oda-vissza törlesztések ígéretesen közeli reményét gerjeszti.

Ha valóban így volna, a körbetartozás lehetne az emberi közösségek működésének legparádésabb rendezőelve.

Zoli túlművelt bácsikájának előző esti aranyköpése villant emlékezetembe, ami szerint minden ember arra spekulál, hogy új szükségleteket teremtsen a másik embernek.

Akkor is tetszett ez a jópofaság, most pedig egyenesen, bruhahás, röhögési ingert váltott ki belőlem, ugyanis beugrott, hogy ráadásul ezt nem saját forrásból merítette a bácsika, hanem bevallottan Marx Károlyt idézte.

Én is olvastam időnként Marxot, de fanyalogva, és valószínűleg azért úgy, mert efféle szellemességek helyett inkább unalom és érthetlenség tolult le-leragadó szemem elé.

Hamar visszaszippantott ösztönöm az eleven jelenbe, és csomagjaimra meredve az jutott eszembe, hogy együtt van mindenem, és a mindenemmel vagyok én is.

Óvakodva körbenéztem. A falak tövében kerekéken guruló ládák, zsákok, seprűk, lapátok, de nincsen szék, nincsen asztal, nincsen szekrény, se másmilyen bútor, hacsak a vaságyat meg nem tisztetem a bútor titulussal.

„Íme, a legújabb otthonom” – foglaltam össze savanyúan mindazt, ami éppen eszembe jutott.

A gondolathoz rögtön szervült a természetemből fakadó, pojácás-öngúnyoros hajlandóságú cselekvés, ami ez alkalommal abból állott, hogy a fejem fölött üdvözlésre emelt kézzel az ajtó felé fordultam, és enyhén előredőltem, akárha éppen érkező vendégeknek bókólnék. Hasonlóan ahhoz, ahogyan Szabó nagymester tette, tegnap este, amikor szállodai apartmanjában fogadta Gádor Bélát, a Ludas Matyi főszerkesztőjét, Toncz Tibor karikaturistát, továbbá engem.

Utánozó majomkodásomba beleapplikáltam valamit abból a kevélységből is, amit a sakkozás nagymesterének opálosan csillanó arcáról vélhettem leolvasni. Mindezt megfejttem a valahol hallott bölcseléssel, amely szerint nincs kevélyebb, mint a szegényből lett gazdag.

Nem jutott időm tisztességesen szégyenkezni ezért az alamuszi, fal melletti sompolygásomért. Távoll villanó fény és dübörgés hatolt egyszerre a szemembe és a fülembe. Mintha egyforma sebességgel támadtak volna rám a büntető mennykő fényei és hangjai. Szúrt a fény, és fáj a hang, amikor idegeimbe hasították a tréner Jóskától kapott információkat. Azok szerint Szabó Lászlót már tizennyolc éves korában, 1935-ben a Varsóban rendezett sakkolimpiára induló magyar csapatba válogatták. A következő esztendőben München hasonló eseményén csillogott, majd Stockholmban jeleskedett. Londonban folytatta 1942-ben, ahonnan hazatérve azonban – előzetes ígéret és fogadkozás ellenére, – zsidóknak előírt munkaszolgálatra rendelték, ahonnan orosz hadifogságba került. Három esztendő kihagyása után folytathatta diadalútját a sakktáblán.

Folytatta, és 1950-ben már nemzetközi nagymesterré lett.

A többi tudnivalót személyesen tőle gyűjtöttem, tegnap este.

Rögtön megbocsátottam iménti vétkemet magamnak, és tokát eresztve, a mindent tudók módján hadartam, hogy tegnap jött Moszkvából, tarsolyában a korábbiakhoz hasonló sikerrel, holnap itt, Belgrádban játszik szimultán partit, harminc másik ember mellett például ellenem. Következő napon pedig Bécsbe utazik, ámde – amint kipuhatoztam, – majd csak odaérkezése után tudhatja meg, hogy milyen rendeltéssel kellett mennie.

És bolygása, jövés-menése során, – a mesebeli Csincsa módján – elintézte, hogy én, aki a magyar forradalom, vagy polgárháború által hazátlanná és otthonalanná kényszerített nyomorultként hányódom, ne fetrengjek tovább Szerbia porában, hanem a főváros legfényesebb szállodájában lakhassak.

Vele, egy fedél alatt!

Süvegelést érdemel!

A fehérre mázolt ajtóra meredve azt láttam, hogy nagyon lassan, de azért számomra váratlanul megnyílik, és nagymamáméhoz hasonlóan földig érő, korcolt szoknyába, blúzba öltözött, korosnak látszó nő óvakodik be, nyájasan mosolyog rám, rövideket biccentget a vaságy irányába, majd oda is megy, a magával hozott ágyneműt elrendezi rajta, azután visszafordul és ismételten mosolygós biccentgetéssel búcsúzva, behúzza maga mögött az ajtót.

A jelenet során mindvégig őriztem eredetileg felvett pózomat, vagyis rögzített szoborként, mintha görgőkön állanék, úgy fordultam körbe, a vendég mozgását követve. Ez az ügyeskedésem felderített röpke pillanatra, utána viszont elernyedtem.

Némi téblábolás, tanácsstalanság terhétől meggörnyedve pedig az ágyhoz mentem, és leroskadtam rá.

Hanyatt is dőltem, lehunytam a szemem, és törekedtem, hogy mindent elúzzek agyamból, ami a nyugtalanítón cifra és nyomorúságos valóságomat vetítheti elém.

Mesterséges öntudatlanságomat azonban rövidesen felváltotta ösztönös cselekedeteim sora, amely cselekedetek viszont éppen arra irányultak, hogy mindennek a tudatában legyek, ami veszélyként fenyegethet, valamint kellő rafináltsággal manőverezzem védekező helyzetbe magamat ellenük.

Első riadalmam az lett, hogy az ágyon fetrengve összegyűröm az öltönyömet, holott ez a rajtam lévő az egyetlen, ami alkalmi ruhaként viselhető azok közül, amiket elhoztam bulgáriai tanulmányutamra Magyarországról, Budapestről, jó két héttel ezelőtt.

Talpra is pattantam, lerángattam magamról a zakómat, és aggódó tekintettel megforgattam a mennyezetre szerelt villanykörte halovány fényében.

Nem volt alaptalan az aggodalmam. Három foltot is láthattam, amelyek származhattak akár pezsgőitaltól, akár attól az apró, főtt ráktól, amit Zoli barátom bácsikája shrimp-nek nevezett és unos-untalan kínálgatta, hangsúlyozván, hogy az kipurgálja belőlünk a bambító és bornírt borgőzt.

Ágyra dobtam a kabátot, és nadrágomat kezdtem vizslatni. Hamar felfedeztem néhány elszíneződést, mire mérgesen lerángattam ezt a ruhadarabot is.

Hosszan a holmikra meredtem, azután össze-vissza nézelődtem. Értelem és cél nélkül forgattam a szemem, amíg végül azon kaptam magamat, hogy a saját, mezíten lábaimat bámulom. Egészen pontosan a jobb térdem körüli, régen begyógyult, jókora sebhelyet szemléltem.

Kevésen múltott, hogy az éjszakai luxus muri során asztalra nem emeltem a lábamat, és fel nem rántottam a nadrágom szárát, hogy a Majestic bárban mulatozó világ képébe mutassam a sérülések nyomait!

Az váltotta ki belőlem ezt az ingert, hogy kicsivel korábban Zoltán barátom ugyanezt cselekedte. Azzal kezdett hancegni, hogy lövést kapott a pesti forradalmi tusában. Lába szárát sértette fel a golyó.

Asztalra emelte a lábát, és kivillantotta nadrágja szára alól a kötést.

Állítólag a parlament előtti téren tolakodott előre-hátra, együtt a sokezres tüntetővel, október 25-én délelőtt.

Nagy Imrére vártak, hogy adjon magyarázatot a rádió révén elhírelt, durva kormányközleményre, amely szerint „az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták”.

Tüntetőik tömege gyülekezett a Deák téren, a Bartók Béla úton, az Astoria szállónál, amely tömegek a valahonnan felkapott ötlettől vezérelve az Országház elé, a Kossuth térre vonultak.

Így mondta Zoltán és még bácsikájának sem engedélyezte, hogy vitassa, akárcsak variálni próbálja előadott szavait.

Csak arra szorítkozhatott a bácsi, hogy pedagógiai szándékkal kijelentse: a kutya szokta nyalogatni a sebeit, míg úriember inkább takargatja.

Emellett azért határozottabban és mindinkább bőbeszédűbbre formáltan is helyet csinált a maga mondanivalójának. Három változatban is megfogalmazta és izgatottságtól meg-megremegő hangon előadta, hogy az akkor, ott összegyülekezettek fegyvertelenek voltak. Külföldi forrásból kapott információi szerint szovjet páncélosok viszont megjelentek, sőt, már kora reggelen ott voltak a téren, de az igaz, hogy nem léptek fel fenyegetően a civilekkel szemben, ami megtévesztő is lehetett.

– Piszkos csel volt! – kiáltotta Zoltán. – Ez volt a beettető csel!

A korábbiaknál is jobban felbuzdult, és az élő tanú hitelével bizonygatta, hogy bensőséges, már-már családias volt a hangulat, és ő például felmászott egy orosz tankra.

Ámde – talán éppen ekkor – orvlövészek tüze zúdult a tüntetőkre a környező házakból. Főként a Földművelésügyi Minisztérium tetején elbújtatottak, és ávosoknak tételezettek ontották fegyvereikből a poklot. Menekült a térről, aki tudott, számosan azonban holtan maradtak ott, vagy sebeikben vergődve igyekeztek túlélni halálukat.

Ekkor már jelen volt páholyunkban a szerb ügyvéd, akit Zoli bácsikája várt. Túl is jutottak a kettejükre tartozó, angol nyelven bonyolított diskurzusukon, és az anyanyelvi szintű magyarsággal is bíró fiskális élénken csatlakozott a terítéken lévő témához.

– A mai napon, november másodikán már általánossá lett és mindenütt olvasható az a nemzetközi megítélés, ami szerint az október huszonötödiki, Kossuth téri tömegmészárlás végleg a fegyveres forradalom felé sodorta az eseményeket Budapesten.

Zoltán minden korábbinál hevesebben adta elő, hogy ő is ezt az eseményt követően ragadott fegyvert, illetőleg egész tárat lőtt ki egy ruszki tankra abból a géppisztolyból, amit direkt neki szerzett Áron bácsi. Aznap szabadult az öreg az éppen esedékes börtönfogságából, és jó ösztönrel rátaláltak egymásra, meg a géppisztolyra.

Nem szerettem Zoltánt hallgatni. Felvillant bennem, hogy – talán – őt magát sem szeretem ezekben a pillanatokban. Sőt, mellbevágott a kétség, hogy igazi volt-e valaha is bennem az érzés, ami szerint leginkább kedvelt emberem volt egy időben?

Azzal tettem túl magam, hogy kár ezen emésztődni, mert hol így volt, hol úgy.

Minden figyelmemmel a bácsikára függeszkedtem. Lestem a szavait, hiszen alig-alig tudhattam autentikus otthoni híreket hallani.

Éppen annak a feltevésének adott hangot, amely szerint a vérengzést követően veszekedés kezdődhetett a pártvezetésben. Ennek egyik eredménye lett, hogy Gerőt menesztették, és – provizorikusan – Kádárt nevezték ki pártfőtítkárrá.

Ezen a ponton elhallgatott, és mintha eltávolodna a tárgytól is, meg tőlünk is, látványosan magába mélyedt, majd lassított menetben kezdte fejtegetni másik gyanúját.

E szerint a gyanú szerint „fel nem fogható célzatú trükközésbe kezdett” Kádár, amikor arra buzdította a népeket a rádióban, hogy mindenki lépjen fel az ellenforradalmárokkal szemben, miközben az „ösbűnt”, – az október 23-i tüntetést –, békésnek és becsületes célzatúnak nevezte.

Nagy Imre is megszólalt, de hasonlóképpen körülményesen és zavarosan fogalmazott. Büntetlenséget ígért például „az ellenforradalmároknak, ha leteszik a fegyvert”.

Felém fordult a bácsi, akárha kizárólag nekem szánná, amit mond:

– Említettem ebben a körben ma már, hogy irtózom az erőszak minden megnyilvánulásától, mert szerintem soha, semmit nem old meg, legkevésbé olyasmit, ami eleve megoldhatatlan. Tipikusan ez a magyar helyzet! Egyszerre próbálják ott likvidálni múltjukat és jelenüket is balga emberek, abban a hamis hitben, hogy ezenközben tankok ellen irányított Molotov-koktélokkal célozgatva belőhetik magukat áhított jövődjükbe. Minél több Molotov-koktél! Ez a legfrissebb harci jelszó. Holott, ez indolens, kérem! Tankok elleni civil hetvenkedésen semmi nem múlik!

– Minden ezen múlik! – rikkantotta Zoltán, és asztalra is csapott. Következő mozdulata meg az volt, hogy az én válltömésemet markolta meg, és rángatta, közben az arcomba hajolva ismételte, hogy minden a pesti fegyveresek győzelmén múlik! A keskeny utcákban megszoruló tankokkal jól elbánhatnak a Molotov-koktélok. S az a legfőbb cél, hogy kitakarodjanak a ruszrik! – Ennek drukkol most a világ! A magyar ügy most a legszentebb ügy az egész földgolyón! – kiabálta.

Lehetséges mértékig elhúzódtam Zoltán pimasz közelségéből, ami által közelebb kerültem a nagybácsihoz, bele is néztem a szemébe, és az övéhez passzított modorban adtam elő, hogy a minden irányba és minden irányból áradó érzések szerintem is azt sugallják, amit Zoltán képvisel.

Rosszkedvűen okított a bácsi:

– Az érzéseknek, kérem, nincsenek dimenzióik. Azok nem jönnek-mennek ilyenolyan irányokba, hanem egy helyen tömörülnek!

Ezt a magyarázatot nem értettem, de a továbbiakban nem is próbáltam érteni.

Az a képtelenség kötötte le hirtelenében egész figyelmemet, ami csak is akut elmebaj manifesztációjaként képződhetett. Mi ez a rettenet, hogy én Zoltán pártján kezdek házalni a bácsikánál? Holott legteljesebb mértékben Zoltán attitűdje ellen vagyok!

Borbarátságba elegyedtem egykor az ifiúrral, de magyarázza és talán menti ezt a lenge viselkedésemet, hogy arra az időre korlátozódott rövid barátságunk, amely

időben egyszerre váltam el a hadseregtől, a feleségetől, meg addigi nézeteim, hiteim tetemes hányadától.

Átváltozóban voltam s ebben a folyamatban jelenthetett Zoltán valamiféle támasztékot, afféle sétatatot, mondjuk. Támaszkodhattam rá, panaszkodhattam neki, meg dicsekedhettem akár valótanságokkal is. Jól is esett mesélnem paraszti gyerekvilágról, mert magam is szívesen emlékeztem rá, avagy – akár – jelenem bugyraiba is bepillantást engedtem neki. Ő pedig érdeklődéssel kukucskált.

Szerepe volt kapcsolatunkban annak a ténynek, hogy egykori elemi iskolai osztálytársamtól és játszótársamtól, a kamaszkorunkra úszóbajnokká nőtt Szilárd Zoltántól, a gyalogsági ezredes fiától, voltaképpen megörököltem ezt a fiatalabb Zoltánt.

Utolsó találkozásunkon esett szó efféléről, röviddel azt megelőzően, hogy Szilárd Zoli tiltott, de sikeres határátlépést, pontosabban: határátúszást követett el. Tele volt a világsajtó annak idején ezzel a Bécsből szétáradt hírrrel, ami szerint határőrök fegyverei ropogtak, miközben ő átúszott a Dunán egy rab világból egy szabad világba.

Homályos tudásom volt róla, hogy valamilyen rokoni szálakkal is kötődhet a két Zoltán, de ezt soha nem firtattam.

Ellenben a kisebb Zoltánról gyűjtöttem történeteket, főként az ő arisztokrata másságáról. Azok meg engem szórakoztattak, szívesen gondolkoztattak.

Titkon még elegánsnak is minősítettem, hogy én ebbe az irányba is kitekintek.

Anno, a Móricz-körtéri borozgatások idején, amikor már eleget hallottam tőle arról az ő arisztokrata világról, amely vele együtt vegetált a szocialista társadalom szorításában, azt rögzítettem gondolataim között róla, hogy tehetséges menekülő, aki jól védekezik abban a vészhelyzetben, amelyben bizonyos magaslatról próbálják letaszítani.

Effélét önmagamról is gondoltam.

A helyzetem persze fordított, mert én felfelé próbálok haladni egy bizonyos magaslatra, ahová csak nagy erőfeszítéssel, meg ügyeskedéssel kapaszkodhatok a létező ellen erők ellenében.

Nyugtáztam, hogy én is jól reusszállok, azaz boldogulok, sikerrel vívom a küzdelmemet.

Élvezettel használtam a valaha megtanult szót, ami szerint született maverick vagyok, Zoltánhoz hasonlóan a független személyiséget majmoló alak.

165.

A szerb ügyvéd megjegyezte, hogy nem mindenki magasztalja a Magyarországon történeteket. Vannak külföldi vélemények, amelyek szerint kalandorok számára is kedvező zürzavar alakult ki. A nyugati világnak még a baloldali köreiből is hallani effélét.

Higgadtan, és gondolkodni látszóan fejtegette, hogy egyébként, ha ilyen meglepően könnyen összeomlott a hatalom, akkor mi volt az alapja korábban? Vagy miről hitték azt, hogy alap? Ezekre a kérdésekre nagyon sok ember számára nincsen válasz,

ezért hát sokan sietnek oda, ahol a sokaság van, mert ott választ is remélhetnek a kérdéseikre, továbbá védelmet is remélhetnek.

Megragadott ez a vélekedés, annál inkább, mert helyben születettnek tetszett, és – az én fülhallásom szerint – Zoli demagógiája ellen is feszült.

Valószínűleg a bácsikát is inspirálta szerb ismerősünk magvas kiselőadása. Ő is élve-született szavakból osztotta-terítette a maga kártyáit.

Azt a tényt ajánlotta figyelmünkbe, ami szerint Nagy Imre miniszterelnök tegnap, tehát november 1-jén levélben tájékoztatta Dág Hammarskjöld ENSZ-főtítkárt, hogy újabb szovjet csapatok özönlötték el az országot, valamint a magyar kormány felmondta a Varsói Szerződést, semlegesnek nyilvánította magát, és kérte, hogy az ENSZ ezt garantálja.

Emeltebb hangon azzal folytatta, hogy másnap, vagy is november másodikán, tehát mára virradóan, megismételte előző napi üzenetét Nagy Imre, hozzáfűzve azt a nyomatékos kérést, hogy a szóban forgó bejelentést igazolják vissza a nagyhatalmak. Javasolta továbbá a Biztonsági Tanácsnak, hogy azonnali hatállyal utasítsa tárgyalóasztalhoz a szovjet és a magyar kormányt.

Szünetet tartott, csücsörített, lehunyta szemeit, azután úgy nyitotta fel, mintha azt kutatná: minden úgy van-e még, mint pillanattal előbb volt? Kicsit hátra is dőlt.

–Nos, uraim, haladéktalanul össze is hívták az ENSZ közgyűlést... Szuezi ügyében. A magyar ügyről egyelőre: semmi.

Az ügyvéd élénken csatlakozott. Akárha jól megtanult leckét mondanának fel, kölcsönösen úgy fűzték-szötték egymásba mondanóikat a szuezi válságnak mondott jelenségről, mintha csak egymást és önmagukat biztosítanák arról, hogy az események minden friss részletével azsúrban vannak.

Közönyös volt viszonyom a mutatóványhoz, mert nagyon hiányos és felszínes tájékozottsággal rendelkeztem a napirendre került kázusban, ezért az elhangzottak nem is vonzották a figyelmemet. Mindaddig, amíg Zoltán közbe nem kiáltotta:

– A szuezi válság elhomályosította a magyar események fényét! Köszönhető ez is a zsidóknak! Mi keresnivalójuk van Szueznél?

A bácsi és az ügyvéd azonos elszánással próbált a felrobbant kérdésre megfelelni, de nem érdekelte Zoltánt a válasz, hanem újabb kérdést kiabált közbe:

– Mi keresnivalójuk van akár Izraelben is? Nem az ő országuk! Soha nem is volt az övéké! Ott nincs Izrael! Ott Palesztina volt és van! Nemzetközi zsoldosokat szerveztek a cionisták, hogy legyilkolják a palesztin népet és a helyükbe furakodjanak! Cionista trükk, hogy létezhet a zsidóknak törvényes országa bárhol a világtérképen!

A nagybácsi egyszerre megértő és rosszálló fejcsóválással vette tudomásul öcsikéje hevesességét. Kényszeredetten dűnnyögte, hogy korántsem csupán zsidó ügyről van itt szó.

Zoltánnak címezte ugyan, amit mondott, de többnyire az ügyvéd felé, meg én-felém fordulva beszélt.

Annyi ragadt meg a fejemben, hogy létezik egy úgynevezett Balfour deklaráció, amely közvetlenül az első világháború után született. Ennek a dokumentumnak a

tartalma szerint Anglia garantálja a nemzetközi cionista zsidóságnak, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén otthont építhetnek – Palesztinában.

Balfour nevű férfiú akkor Anglia külügyminisztere volt.

Zsibbadó érdeklődéssel voltam jelen továbbra is. Zoltán újabb kiáltozása ugyan bosszantott, de vele vitázni végképpen zéróértelmű lett volna.

Ő azonban mást gondolhatott, mert kinyújtotta felém a karját, sőt, ujjal mutatott rám. Dühös képe vigyorgóvá torzult, és minden fogát mutatva rikácsolta:

– Például te! Te csak tudhatod, milyen az, amikor zsoldosokat szerveznek a cionisták! Há!

Minden hasznosítható képességemre szükségem volt, hogy elrejtsem döbbenetemet, és higgadtságot, avagy még inkább: közönyt mímeljek.

A plafonra forgattam a szememet, azután lenéztem a páholyunk alatti nyüzsgésre. Varázslatos véletlenséggel azt a hölgyet szúrtam tekintetemre, aki órákkal korábban felvezetett ide, majd velünk maradt valameddig. Mindenestre addig, amíg világossá lett számomra, hogy alkalmilag Zoltánhoz kötődik ugyan, de finom érdeklődést mutat irányomban is.

Míntha ebben akarna megerősíteni, felém lendítette meztelen, szép karját a nő.

Rám is átragadt a lelkesültség, és ugyanolyan eufóriával integettem neki vissza.

S ez a kis intermezzo hozzásegített, hogy a könnyedség látszatával reagáljak Zoltán provokációjára.

Már továbbsietett a hölgy, de én még mindig a földszintet néztem, és a hátam mögé nyújtott kezem fejének, ujjaimnak lezser mozgásával jeleztem az ott lévő uraknak, hogy számukra obligón kívül vagyok.

Mindezzel együtt mégsem enyhült bennem a sértettség, a harag s a szégyen érzése.

Ráadásul eleven sebként égett még bőrömön az a korábbi durvaság is, amely akkor ért ebben a páholyban, amikor közhírré tette Zoltán, hogy börtön-olvasmányként került a kezébe egyik irodalmi művem.

„Nem az ajánlottak között szerepelt, de ott volt a te könyved is, a börtön-könyvtárban”.

Önvédelmi magyarázkodással kísérleteztem akkor, de belezavarodtam.

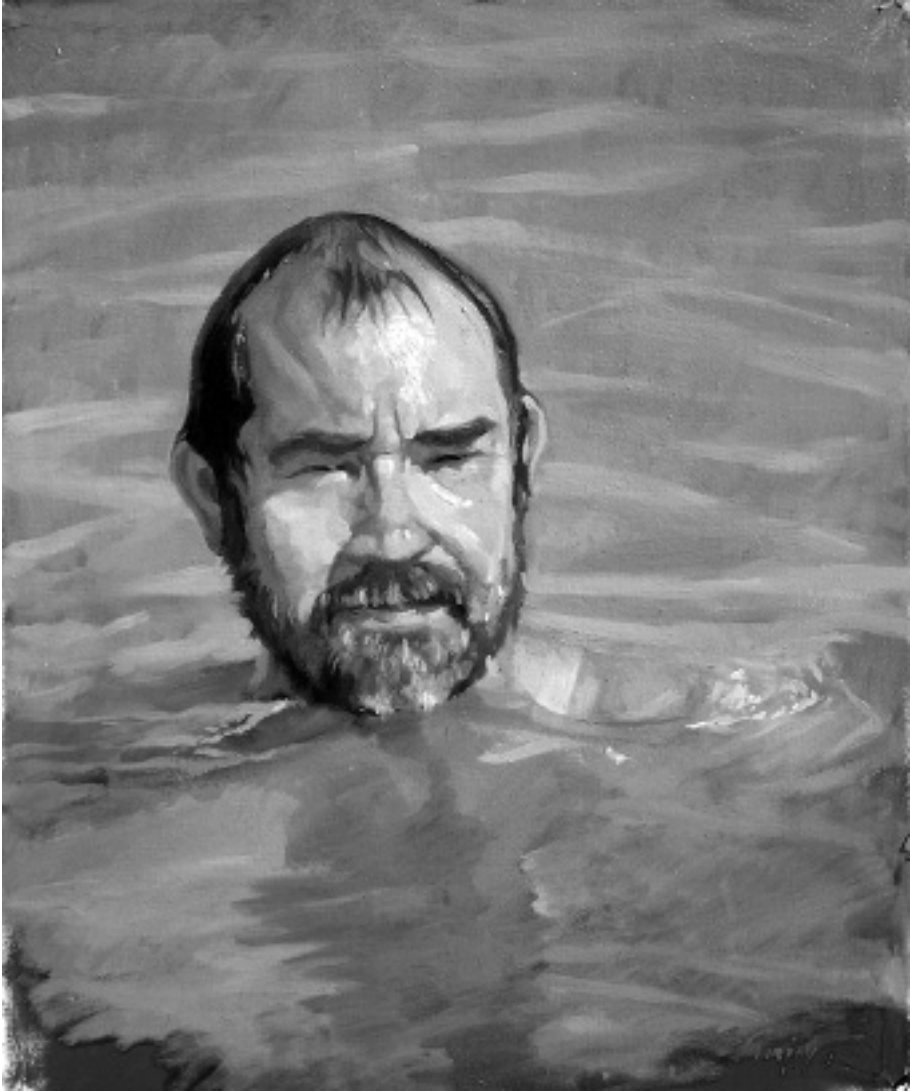
Most kísérletet sem tettem a magam védelmére, mert az a perfid vád, hogy valaha is cionista zsold ütötte volna a markomat, olyan iszonyt ébresztett bennem, akárha tüzes bélyeget égettek volna a bőrömrre.

A páholybeli társaság karéjában kucorogva mindinkább a menekülés módjait töprengtem.

Az a korábbi ötlet kezdett foglalkoztatni például, hogy mégiscsak asztalra emelem a lábamat, és megmutatom a térdemen őrzött cefet sérülés nyomait.

Jogosult lehetne mutatóványom a bácsika kényes ítélete szerint is, mivel nem a sebeit rejtegető úriember vagyok, hanem tanyasi kutyaként nyalogatom és mutogatom.

Balaton imádó

Mutatványomból azonban alighanem azért nem lett semmi, mert kétségessé vált számomra, hogy vállalhatom-e a produkció részeként azt a hazugságot is, ami szerint – Zolihoz hasonlóan – háborús fegyvertől kaptam sebeimet?

166.

Vaságyamon hencseregve, ismételten megnyugtattott, hogy jól döntöttem előző éjjelen, amikor szájzárát parancsoltam hencseregni és hazudozni kívánó magamnak.

Annyiban az igazat mondtam volna, hogy háborús időben sérültem le, de nem valamilyen löfegyvernek lettem az áldozata.

Üresen zörgő szekérnek a vendégoldaláról estem le a tanyasi út porába.

Ferenc bátyámé, anyám testvér-bátyjáié volt a szekér, ő markolta a hajtószárat. S miután észlelte, hogy földet fogtam, továbbá azt is megláthatta, hogy átdöccent a hátsó kerék a térdemen, rögtön leugrott, hozzám sietett, és szitkozódni kezdett.

Engem kárhoztatott a balesetért, ami azért következhetett be, mert javallata, sőt parancsa ellenére sem a szekér derekába húzódtam, hanem a vendégoldalon ülve legénykedtem, lógáztam a lábam és hülye gyerek módján kockáztattam, hogy bajt csinállok magamnak, meg természetesen őneki.

1944-ben, késő nyáron történt ez, amikor egy hajnalon szénáért mentünk a távoli határba. Tizennégy éves voltam, és eléggé erős, meg eléggé gyakorlott ahhoz, hogy ilyen villázó munkában jól használható segítség legyek.

És Ferenc bátyám szilárdan híve volt, hogy kifacsarja nyers erőmből, amit lehetett.

Régen tudtam róla, hogy nem szívesen lát engem a világon. Kezdettől a család legharsányabb, rangidős tagjaként kárhoztatta, amiért születésem utáni ötödik hónapban nagyapámék nyakába varrt, és végleg ott is hagyott húga, az én könnyelmű anyám.

Külön ingerülettel emlegette fel azt a még nagyobb hibát, sőt: bolondériát, hogy polgári iskolai oktatásom költségeit, egyáltalán: akkori létezésem árának fedezését is magukra vállalták nagyszüleim.

Akkor tartsák el a többi hat unokát is!

Miért juthat nekem bőségesebben, mint a többinek?

Holott balkézről érkezett senkifia vagyok!

Ráadásul még annál többet is elveszek, mint amit önszántukból adnak!

Akárha szolgákra lehetne hagyni mindenféle otthoni munkát, eliszkolok előle az urak bandájába, a faluban élő urak gyerekeinek társaságába, aztán velük együtt az átkozott strandfürdőbe nyargalok, vagy lopakodok, hogy egész napon át ott lubickoljak! Ez utóbbi volt, ami végletekig felmérgelte.

Pedig a faluban élő úri családok gyerekeivel nem én kerestem a barátságot, hanem abból adódott, hogy anyám húgai azoknál a családoknál cselédkedtek, és időnként szükségük volt az én segítségemre is. Például vizet hordtam, fát vágtam, teniszlabdát szedtem, és összeismerkedtem az úrfiakkal is, így-úgy össze is barátkoztam velük.

Részt vettem játékaikban, vittek magukkal a leginkább kedvelt játszóhelyükre, a helyi gazdagok által összeadott pénzből épült strandra – és persze, hogy örömmel mentem.

Elfogulatlanul tekintve: semmi rendhagyó nem is volt ebben az összevegyülésben. Azonos korúak voltunk, és ha erősen különböztek is családi gyökereink, azonos színvonalú iskolai oktatásban részesülők voltunk.

Ferenc bátyám eszével gondolkozva mindazonáltal az urakkal való játszadozásom parazitáság volt.

Tudtam természetesen, hogy ellenségesen gondolkodik rólam, és persze, hogy én sem szerettem őt, féltam is tőle, de bizonyos idő múltán megtanultam, hogyan kell védeni magamat.

Állandósult eleme lett a vele való viszonylatomnak, hogy mindenben igazat adtam neki, sőt, hízelkedéssel emeltem feljebb akármilyen mondanivalójának a rangját. Ez jól kamatozott is, amennyiben azt a hitet keltette benne, hogy bizonyára értelmes gyerek vagyok, ha magamévá teszem az ő felnőtt álláspontját.

Ámde ugyanez a felismerés annak a keserű tudomásulvételével járt együtt, hogy az ő két fia viszont nem olyan csiszolt és fűrge eszű, mint én vagyok. Azok nehezebben értették az apjukat, mint én.

Ez ellen viszont nem tehettem semmit.

Engem illető elismerésének rangos bizonyosága volt, hogy ugyanazon a nyáron, aratás időben, amikor én voltam a marokszedője, egyik rövid pihenő során rágyújtott és nekem is kínálta a dóznit, noha nem tudta, cigarettázok-e tizennégy éves koromban?

„Gyűjtsunk rá, fiam” – ezek voltak a szavai, és ezzel a címmel írtam egyik első novellámat, ami meg is jelent egy irodalmi folyóiratban.

Balesetemkor azonban az a különösség történt, hogy a szokástól eltérően ellenkezni kezdtem nagybátyámmal. Rálegyintettem aggodalmaira, és fölényeskedően, pimaszkodón ismételtam, hogy semmi szükség az arénázásra, igazán kutya bajom, csupán felhorzsolódott a térdem.

Tulajdonképpen szabadulni szerettem volna terhes aggodalmaitól, főként pedig kellemetlenkedő személyétől.

Zsebkendőmmel gyorsan bekötöttem a zúzódást, hogy az enyhe vérzést is elrejtsem, talpra álltam és fűrgén visszamásztam a szekérre. Ezúttal a „saroglyába” ültem, és nagy hangon forszíroztam tovább haladásunkat, mintha mi sem történt volna.

Megraktuk a szekeret, hazamentünk a határból, és egyszer kérdezte még, hogy fáj-e a térdem, de miután ismételten tiltakoztam, elhitte végül, hogy nem súlyos a sérülésem.

Nagymamámnak nem is mondtam, hogy átment rajtam a kerék, csak „ledörzsölődésről” számoltam be neki. Krumplilevelet szorított rá, és a zsebkendőm helyett másik ruhadarabbal kötötte be. Ráhúztuk a nadrágszárat, s ezzel el is tűnt sebesülésem a figyelem előteréből.

Nekem sem okozott nagy gondot, mert a sérült rész külső felülete napok múltán bevarasodott. Legfeljebb akkor szisszentem fel, ha figyelmetlenségéből egy-egy darabkát letéptem, avagy ilyen-olyan okból letépődött valamennyi a megszilárdult, megszáradt bőrömből.

Későbbben azonban mégis temérdek bajom lett ezzel a sebbel. Hiába próbáltam vigyázni, újra, meg újra felszakadt s még annak az évnek az őszébe fordulva is nyersen létezett. S amint végül orvoshoz jutottam, megállapítottam, hogy alighanem végső esélyt kaptam a fél lábam megmentésére, mert életveszélyesen elfertőződött a parasztszékér kereke alatt szerzett sérülésem.

„Allerletzt Gelegenheit. Keine andere Möglichkeit” – jelentette ki a német katonaoorvos 1944. október 10-én, a miénkkel szomszédos házban, amelyben a Berke család lakott

Fél óras műtét során kitisztította, bekötözte sebemet, amely azután rendesen be is gyógyult.

És mindezek nyomán akár Zoli bácsikájának a szeme láttára is jogom lehetett volna a sebhely mutogatására.

Rangot adott a térdemen díszlő jelenségnek az a kuriozitás, hogy német katonaoorvos gyógyító kezének a nyomát viseli, mégpedig a második világháború idejéből valóan.

167.

A Berke családdal attól a naptól kezdve éltünk szomszédságban, hogy iskoláskorba kerültem, és beköltöztünk nagyszüleimmel a Bánffy pusztáról a nagyfaluba, Püspökladányba. Beköltözésünk egyik indokaként én legalábbis ezt hallottam emlegetni.

S attól a naptól kezdve szeretett engem Berke néni. Vonzalmának mindig tanújelét adta, valahányszor személyes közelségbe kerültünk. Kisebb koromban megannyiszor temérdek keblére, nagy hasára ölelt, aprópénzeket dugdosott izzadó tenyerembe, vagy zsebeimbe, hogy cukrot vegyek magamnak a kis zsidónál. És későbbi koromra is mindig megtalálta annak a módját, hogy kifejezze szívjóságát irántam, az „anyja által elhagyott, árva gyerek” iránt.

Serdültebb éveimben mindinkább zavarba jöttem, pironkodtam, sőt, menekültem Berke néni pótanyai buzgólkodása közeléből, de változatlanul elfogadtam a dugi pénzeket, nekem készített, félretett, jobb falatokat, édességeket, amikből ritkán akadt otthon.

A Berke család jobb anyagi helyzetben élt, mint a falu átlaga. Mozdonyvezető volt a ház ura, katonakorban lévő, de a bevonulás alól felmentett egyetlen fia is a vasútnál dolgozott. Jól kerestek, ám hírek szerint mindketten sokat el is ittak és kártyáztak a keresményeikből. Még így is többjük maradt, mint amennyi másnak volt. Ennek ellenére nem éltek irigyelt helyzetben. Gyakran támadt náluk békétlenség, hangoskodás.

Úgy vélekedett a felnőtt közvélemény, hogy „Berkééknél a kis baj is nagy bajjal jár”.

Nekem nem volt birtokomban semmilyen aranyigazság, szentencia, amivel jellemezhettem volna szomszédainkat. Berke nénit leszámítva nem is nagyon találkoztam a család, vagy az időnként előtűnő rokonság tagjaival. Nem is érdekelték.

Maga Berke néni pedig annyit jelentett nekem, amennyi közvetlen hasznom származott alkalmi ajándékaiból, amiket kezembe nyomott, zsebembe dugott – gyerekkori és kamaszkori emlékeim homálya szerint.

Őriz azonban didergő emlékezetem egy eseményt, vagy csak egy mozzanatot, ami örökre betokozódott idegeimbe, nem megy ki a fejből, de annak sincs magyarázata, hogy miért marad ott?

Megtörténik néha, hogy előállítja, előrendeli emlékezetem ezt az eseményt, akárha újratárgyalásán írná ki egy bíróság valami eddig tisztázatlan dolognak, ügynek, eseménynek, hogy ismételten menjünk neki, értelmezzük újra és hozzunk végső döntést a minősítéséről.

168.

A vaságyra terített pokróc alá bújtam, lehunytam a szemem, és azok a háborús képek villogtak előttem, amelyek az oroszok első bejövetele során rögzültek.

A teljes éjszakán át tartó, iszonyú robajlás után, 1944. október 8-án reggelre nyomult be falunkba első ízben az orosz ármádia. Ebből annyi érintett bennünket közvetlenül, hogy fegyveres csoportok csörtettek át több hullámban a mi portánkon is, és haragos, hangos kutakodásaik során partizánokat, burzsujokat, németeket, alkohol, meg bázisnyákat, azaz: fehérnépeket kerestek.

„Davaj! Davaj! – hangzottak a legtöbbször hangzó kiáltások.

Akadtt egy lassú mozgású, ferde szemű, de kutakodó tekintetű zsoldát, aki a felsorolt értékeket mellőzve, inkább a szalmakazal tövébe rejtett, három félzsáknyi zabot, árpát, morzsolt kukoricát fedezte fel, és ragadta magához.

Tiltakozott nagyapám, de cipelte a holmit a katona az utcára, az ott álló, saját szekéréhez, és nagyokat kiáltva lovaira, sebesen elhajtott a zsákmánnyal.

Családunk emlékezete szerint mégis ő lett a nagyon messziről jött, de takaros elenség mintapéldánya. Óra múltán visszatért felzaklatott, ősz nagyapámhoz, és átadott neki egy köteg leveles dohányt. Bizonyára helybéli lakónál fedezte fel a hatóságilag szigorúan tiltott holmit, és ragadta magához ezt is, de jogosnak véltük utólagosan, ha kárpótlásként elfogadjuk, mert minket is megraboltak...

Rajtam és nagyapámon kívül házunk többi lakója is a közelben volt, de rejtőzködtek, bújtak, reszkettek. Piroska néném fiának, tízéves unokaöcsémnek a kivételével – mind nők voltak.

Legféltebb és leginkább féltő a tizenhat éves Marika volt, anyám legifjabb húga, nekem pedig nagynéném. Csupán két esztendővel volt idősebb nálam, ezért játszótársakként nekedtünk. A szóban lévő időben azonban inkább pubertáskori érdeklődésemet keltette fel az ő átalakulóban lévő testi minemősége.

Velünk élt Ágnes néném. Anyám helyett igazi anyám volt, aki egész habitusában gonddal őrizte annak emlékét, hogy diakonissza akart lenni valamikor, de balszerencsés körülmények megakadályozták, hogy elvégezhesse a felkészítő kurzust.

Csupa szív, csupa jószág, csupa imádság volt annak hiányában is.

Öreglány volt, közel a harminchoz, púpos, kancsal. Tudomásom szerint nem volt férfi a közelében, akit udvarlójának tekinthettünk volna.

Nem panaszkodott. Inkább derűsnek mondható lélekre vallóan tette a dolgát otthoni köreinkben, miközben szorgalmas cseléd hírében állott az uraknál is.

Most azzal emelte önnön fényét, hogy magával mit sem törődött. Állította, hogy ő természetes külseje révén is elég csúnya, miáltal kellően védett lesz a fehérnépekre veszedelmeseknek híresztelt ruszki katonák gyalázatos mohósága ellenében.

Marikát, a nyiladozó női szépséget viszont rongyokba csavarta, gyönyörű hajfonatát összezorcolta, arcát pedig korommal bemázolta, szinte boszorkánnyá maszkírozta.

Segítette buzgólkodásában Piroska néném, anyám húga, a kocsmárosné. Saját magát is bemaszatolta a kályhacsőből kotort korommal, de magamban titkolt, pimasz megítélésem szerint ügyelt rá, hogy ne nagyon formálódjék taszítóvá – amúgy – szép arca.

Mindössze két sarokkal volt arrébb a kocsmával egybeépített házuk, de a front érkezése előtti napokban többnyire hozzánk húzódott Piroska néni a kisfiával együtt. Hónapokkal korábban katonának vitték az urát. Hiányában énnekem kellett olyan láthatatlan vermet ásni az udvarukon, amelyben aztán eldughatók lettek bizonyos italok, meg a föld alatt eltartható élelmiszerek.

Én jártam át hozzájuk két mázsás hízójuk moslékját kiadni, meg az aklot kitakarítani is.

Az üzletben Juci segített Piroska néninek, illetve tette mindazt, amit pincérnőnek abban a munkakörben tennie kellett.

Melléképület állott a kocsmaudvar sarkában, és úgy mondták, hogy ott lakik Juci. Arra következtettem, hogy alkalmi vendégei számára is szolgál az a helyiség, de én be sem leselkedhettem, még csak a közelébe se mehettem.

Különössége volt Jucinak, hogy soha nem kent az arcára szépítőszeret. Rengegetet lehetett pedig hallani arról, hogy nagyvárosi, nagyvilági hölgyek, de akár püspökladányi postáskisasszonyok is milyen örülten és feltűnően pingálják magukat, hogy összeszaladjon látásukra a fél világ.

Juciról azonban – csak úgy ránézésre – senki nem mondta volna meg, hogy női mivoltával kérkedik, pláne, hogy élete része, sőt bázisa: a teste árusítása.

Semmi nem hirdette ezt sem öltözködésében, sem viselkedésében.

És kerülte a látszatát is, mintha velem próbálna könnyű nőként incselkedni. Ha én vettem el a sulykot, ha velem kezdett elszaladni a szekér, akkor is menten figyelmettettem, hogy három lépés távolság!

Ha nem tudott fegyelmezni, azzal fenyegetett, hogy beárul Sanyi bácsinak, esetleg Piroska néninek.

Gyakran hallottam felnőttek övezetéből a Piroska néni nehéz helyzetére utaló sóhajtozást – az irigység árulkodó felhangjaival –, hogy bizony-bizony nagy szerencséje Piroska néninek Juci, akit maga mellett tudhat ezekben a nehéz időkben.

Két évvel korábban hozta Jucit valahonnan Piroska néni férje, a kocsmáros Szilágyi Sándor, aki a leginkább nemszeretem embere volt akkori világomnak.

Úgy adódott annak idején, hogy körötte sündörögtem éppen, amikor kocsmabeli cimboráknak címzett, szokásosan mocskos és hencegő szavaiból az derült ki számomra, hogy pénzért vette a tizennyolc éves lányt, akár valami rabszolgát, és rabszolgaként dolgoztatva szerzi majd vissza befektetett pénzét.

Röstelkedtem, pironkodtam, háborogtam akkoriban és arról fantáziáltam, hogy kiszabadítom Jucit a fogságából.

Két esztendő elmúltával azonban mind több örömem tellett benne, hogy láthatom, hogy közelében lehetek olykor. Az iránta nyilvánuló, kamaszkori sóvárgás finom kínja vibrált képzelgéseimben, szinte szünet nélkül.

Ő is hozzánk jött Piroska nénival, a front érkezése előtti napon.

Az volt a terv, hogy családunk nőnemű tagjai kamrákban, padláson, takarmány tárolókban s egyebütt keresnek biztonságosnak remélhető rejteket a gátlástalannak híresztelt győztesek – női nemre veszedelmes – mohósága elől.

Nagymamám ugyan át-átsietett az udvaron, amikor tennivalója támadt az apró-jószágok ellátása körül, de amint lehetett, visszatért a rejtőzködőkhöz.

Drága nagyapám is a külső fronton igyekezett hártani a bajt, és próbálta megóvni például a szalmakazal tövébe rejtett, maradék takarmányt a rablótól, sikertelenül.

Erről én csak utólag értesültem, lévén, hogy korán reggel a legkülsőbb frontra, az utcára kellett mennem. A három sarokkal odébb lévő kocsmához indultam, hogy hírt hozzak onnan Piroska néniemnek. Feladatom részeként a moslékot is ki kellett adnom a hízőnak, ha tehetem.

Nem tehettem, tudniillik a szemem láttára puffantották le az udvarban hangoskodó, sürgölődő katonák a gyönyörű cocát, amelyik tegnap még a tenyeremből csámcsogta neki ajánlott zsíros kenyerem darabkáját.

Azután egyikük baltával esett neki, és ügyetlen hentes módján lefaragta az elpusztult jószág fejét.

Félre is dobtam, mintegy jelezve, hogy arra nem lesz a továbbiakban szüksége.

Átélt disznótorok ünnepi szertartásaihoz képest gyilkosság volt, amit láttam.

A kerítés-hasadákon keresztül meresztettem a szememet a látványra, majd olyan félelem szállott rám, hogy szaladni kezdtem hazafelé.

Hamarosan lassítottam haladásomat, mert fáradtam. És azért is rövid lépésekre váltottam, hogy minél későbben érkezzek haza, hogy kitoljam az időt, amikor majd be kell számolnom a kocsmaudvaron látott borzalomról.

És azért is lassúdtam, mert mindinkább lekötötte figyelmemet a háborúban felzaklatódott, ugyanakkor aléltnak tetsző falukép.

Hagytam, hogy szememhez jöjjenek a látóvalók, meg én is növekvő kíváncsisággal kerestem az ámulni készítő változásokat.

Elmentem a piactérig, valójában a település központjáig, ahol tizenöt-húsz üzlet szokott várni a vevőkre, és most mindenik ajtaja-ablaka vagy bezárva, vagy betörve.

Láttam olyan beomlott háztetőt, amelyre roncsolt lőtetetemet repített fel egy külső robbanás. „Ekkora detonáció csakis Sztálin orgonától származhatott” magyarázta falum béli két bábéskodó egyike a másikának.

Hármunkon kívül nem volt akkor más civil az utcán.

Orosz katonák özönlöttek el a falut. Törtettek céljaik felé csikorgó-dübörgő harci járműveiken, autókban, lovakon, gyalogosan.

Nem féltem tőlük ebben a sürgés-forgásban.

Ellenben borzongató látnivalóként akadt meg a szemem azokon az egyenruhásokon, amelyek, és akik mozdulatlanul feküdtek a falu poros, meg sáros terepein, elszórtan, odadobottan, feleslegessé váltan.

A tér egyik csonka bokra alatt csuklóban leszakított kezet láttam s úgy véltem futólag, bal kéz lehetett valaha. Két gyűrű csillogott rajta.

Civil volt? Katona? Férfi? Nő? És hol a többi testrésze?

Megint növekedni kezdett ereimben az a reszkető félelem, ami a kocsma kerítése mellett kapott el az imént, és úgy döntöttem, befejezem az új világ feletti szemlét.

Hazafelé irányítottam felgyorsított lépteimet.

Hevülten mozgott az agyam is. Törekedtem, hogy sorba rendezzem a látottakat. Közben az a lehetőség foglalkoztatott, hogy a valósnál több csodáról számoljak be, és akkor a várhatónál is nagyobb ámuldozást kelthetek.

169.

Otthon, mintha kihalttá lett volna a ház, nagyszüleimet sem láttam az udvaron.

Gondoltam, hogy ők is felmentek a padlás kéménye mögé, az ott rejtőzködőköz, és ez rendben is lenne, de azért sajnáltam, hogy nem termett körülöttem kíváncsi, mohón figyelő hallgatóság.

Valamilyen mozgásból, hangokból egybevegyült zajt hallottam a tehénistálló felől, és oda indultam. Az ajtaját behajtva találtam, ezért a tenyérnyi ablakhoz léptem, és azon lestem be, de nem sokat láttam. Gyertyával szoktunk ott világítani, de most semmilyen fény nem fénylett odabenn.

Ellenben fölerősödve hallhattam a bentről jövő hangokat, és nyilvánvalóvá lett, hogy oroszok beszélgetnek. Legalább két felnőtt ember hangját tudtam elkülöníteni.

Mielőtt a helyzethez illően fontolóra vettem volna, hogy mit cselekszek, az ajtóhoz lendültem, ösztönös mozdulattal belöktem, és a keletkezett nyíláson benéztem.

Ebben a pillanatban megszűnt a bentről hallatszó orosz beszéd, és a hirtelen támadt mély csend olyan félelmet ébresztett bennem, hogy vizelhetnékem lett. S ez az ijedelem úgyszólván rettenetté növekedett, amikor Juci hangja érkezett hozzám az istálló infernális mélységéből:

– Menjen el az ajtóból, Gyuszika! Legyen szíves és azonnal!

Akkor még nem tudtam arról, amit ma úgy neveznek, hogy sokk, vagy trauma, vagy megrázkódtatás. Hirtelen bekövetkező testi-lelki károsodást szenvedtem, és nem tehettem ellene, mert nem ismertem rá semmiféle patikát.

Csak annyit fogtam fel a rám támadt nyavalyából, hogy elbeszélhetetlen, hogy tehetetlenségbe fojt, hogy lealázó és benne fészkel a poklok minden kínja.

Éreztem, hogy szégyenletesen gyáva leszek, és nem szegülök majd Juci akarata ellen, de mielőtt másfelé indultam volna, jobban rányitottam a szemem az istálló mélyére. Meg is láttam a homályban villogó testeket.

Ha hozzáadtam a látványhoz képzeletemet, meg emlékeimet azokról a pornográf képekről, amiket ismerőseim titokban forgalmaztak, akkor pontosan tudhattam, hogy mi zajlik a mi istállónkban.

Ez a tudás is társult az idegeimben zsúfolódó zagyvasághoz. Annyira elveszítettem észbeli képességemet, hogy olyasmiről akartam tudakozódni Jucinál, aminek a lehető legkisebb értelme lehetett az adott élethelyzetben:

- Maga mért van itt, és miért nem a házbeliekkel van?
- Így van megbeszélve – jött a gyors válasz. – De most már csakugyan menjen onnan!

Az elutasítás olyan szokatlanul heves és haragossá sikeredett, aminek nyomán sértettséget is éreztem. Továbbá végképpen kimerültni láttam az okokat, amelyek lehetőségét adtak volna további maradásomra.

Annál is tempósabban távoztam, amennyire indokolt lett volna. Mondhatni: iszkoltam. Azt hoztam fel magam mentésére, hogy életmentőnek minősítettem sietőségemet, hiszen az istállóban lévő oroszok akár le is lőhettek volna, ha tovább nehezítem a helyzetüket.

Elmentem az udvar hátuljába, a nagy szalmakazal túlsó végébe, ahol más alkalmakkor is búvóhelyekre találtunk mi, játszadozó gyerekek, vagy malacok, tyúkok, libák. És az ott vájt szalmalyukból ragadta magához ma reggel az oda dugdosott, kevése szemes takarmányunkat a mongoloid szemű orosz katona.

A takarmányok hűlt helyébe fészkelődtem, a kazalba, olyan mélyen, hogy nem láttam a külvilágot, de fontosabb volt, hogy engem ne láthasson senki.

Sokáig hallgattam a lélegzetemet, azután gondolataimra kezdtem figyelni.

Azt gondoltam először is, hogy minél hamarabb alkalmat lelek, és felkeresem Varga Gyuszi barátomat, aki első elemitől kezdve iskolatársam és mindenkinél közelebbi barátom. Annyi az elsörendűen bizalmas és izgalmas mondanivalóm, hogy minél előbb tovább kell adnom neki.

Közben azért Jucira is gondoltam, és leginkább az foglalkoztatott, hogy miképpen értendők azok a szavai, amelyek szerint minden így van megbeszélve. Mi van megbeszélve? Én ugyanis azt kérdeztem tőle az imént, hogy miért van az istállóban az orosz katonákkal, és miért nem családunk többi nőtagjával együtt, valahol megbújva. Neki nem kell bújni?

Megint rémület szorította össze a torkomat, mert orosz beszédet hallottam az istálló felől. Következő pillanatban pedig jó kedvről árulkodó, de csúful gurgulázó,

férfiúi röhögést közvetített hozzám az udvarunkat betöltő légtér. Furdalt a kíváncsiság, de félttem kinézni rejtekemből, hanem csak füleltem.

S teljesen váratlanul Juci nevetését hallottam, amit régről jól ismertem, és amit a magam szótárában csábítónak, csalogatónak is minősíttem. Ehhez hasonló kacarászás olyankor tört fel belőle, amikor minden egyéb jel szerint is igazi örömet, derűt árasztott szabadon felfénylő személyisége.

Csodálkoztam, hogy a háború közepén ilyen ricsajos jókedve támadt.

Miután azután elhalt Juci pajkosan pajzán kacarászása és csenddé lett az oroszok által keltett zaj, kikukucsáltam rejtekemből, majd elő is bújtam.

Semmi tennivaló nem adott irányt a mozgásomnak, de ösztönös kíváncsiságom az istálló nyitott ajtaja felé vonzott. Előbb csak beleselkedtem, azután be is óvakodtam. Vártam, hogy a homályhoz szokjon a szemem, és minden láthatót láthassak.

Amikor a Bánffy-tanyából a püspökladányi házba költöztünk, még két lovat, két tehenet kötöztünk ide, az istállóba. A lovak azóta Ferenc bátyám birtokába kerültek, a tehenek helyett meg csak egy előhasi kis üsző kérődzik az istálló legtávolabbi sarkában, egyébként nincs a jászolhoz kötve semmilyen más állat.

Azaz, a tehenéktől a lehető legtávolabbi ponton, a jászol alá tett kosárban egy kotló fészkel huszonegy tojáson. Mintát adóan béketűrő módon viseli a második világháború során immár a mi udvarunkig hatoló lármát és zűrzavart, legalábbis nem emlékszem, hogy utóbbi napokban a hangját hallottam volna.

Most megszólalt, mégpedig a szomszéd udvar baromfiállományát is felzaklatón karrincsalva, közben mérgesen nyújtogatta felém a csőrét.

Noha nem az ő kedvéért jöttem az istállóba, pillanatig még érdekelt volna is a produkciója, de elvonták róla figyelmemet azok az orosz katonák, akik a nyitott ajtóban jelentek meg. Háttal álltam, és előbb csak bevetülő árnyékukra lettem figyelmes, majd gyorsan feléjük fordultam.

Fejjel magasabb volt egyikük a másiknál, és utóbbi, a rövidebb katona rám kiáltott:

– Kto tű? Igyi szudá!

Akkori orosz tudásom igazán csekélyke volt, de piactéri, meg egyebütt megejtett jövés-menésem során azt már megtanultam, hogy az „igyi szudá” azt jelenti: gyere ide. Még hozzá parancsoló módban értve.

Nem mozdultam, de nem tudatos elszánás készítetett ellenállásra, hanem azt éreztem, hogy zuhanok egy szakadékba, ami nagyon mély lehetett, mert végtelennek tűsző ideig nem fogtam talajt az alján. Zuhanás közben pedig nem férhettem hozzá saját erőforrásaimhoz, hogy más irányt adjak általuk magamnak.

Elunta a kis katona tétlenségemet és ő lépett hozzám. Azonnal erős alkohol szagot éreztem, valamint azt, hogy megragadta két vállamat és rázott, miközben fátyolos-rekedtes hangon kiabált valamit, aminek csak a végét értettem:

– Gye Juci? Juci! Juci!

Kicsi gyerekkorom óta tartottam a részegektől, mert Piroska néném kocsmájában tapasztalatokat szereztem, hogy kiszámíthatatlanok, durvák s minden egyéb módon

veszélyesek tudnak lenni, ezért elhúzódtam a mérges orosztól, amennyire markolása engedte.

Annyival magasabb voltam nála, hogy – mondhatni – lefelé néztem rá, ami akaratlanul társult egy homályos forrású önérzettel, büszkeséggel, önérzetességgel bennem. Mindez az arckifejezésem által közvetítődhetett a kis katonához, és növelhette benne az ellenem érzett haragot, és a türelmetlenséget. Mindinkább rekedten kiabált és rázta a vállamat.

Nem akartam én szándékosan bosszantani, de kedve szerint valóan sem cselekedhettem, hiszen tájékozatlan voltam afelől, hogy mit is akar valójában tőlem? A szavait nem értettem, akármilyen hangosan kiabálta arcomba őket.

Juci nevét persze értettem, de azon túl nem tudtam, hogy mit kezdjek vele.

Illetve törekedtem én arra, hogy összefüggéseket megértsek, de ettől az igyekezetemtől még inkább a helyezethez nem illeszkedően komor, tűnődő, elvont lett arckifejezésem. És ehhez idomulóan lezserré lett a testtartásom is.

Elfogult szemlélő számára akár úgy is festhettem, akár pökhendi gyerkóc, aki a feljebbvalója által éppen felelősségre vonva azzal tetézi szóbahozott vétkeit, hogy pluszban is szemtelenkedik.

Lazán valamelyik zsebembe nyúltam, ahol ott maradt napraforgómagokat érintettem, és azonnal fogaim közé dobtam kettőt-hármat, rágsáltam, aztán a héjakat szétköpködtem.

Ez volt a kiskatonával közös jelenetünk dramaturgiai csúcsa.

A korábbiakhoz képest is feljebb emelte a hangját, egy időben pedig előrángatta pisztolyát és fájdalmat éreztem, amikor halántékomhoz nyomta a csövét.

Ekkor vettem észre a másik katonát, aki vagy most, vagy már korábban bejött az istállóba. Amint mondtam, jóval magasabb, és bizonyára erősebb is volt a társánál, mindenesetre egy erélyes, gyors, és eredményes mozdulattal kicsavarta bajtársa kezéből a fegyvert.

Lihegtek, míg én a korábbi fapofával álltam, illetve belső nyugalmam eddigieknél is látványosabb kivetítése jeleként egy pár lépést jöttem-mentem, annak a módján, akinek ez nem tilos.

A magasabb katona közben lendülettel magyarázott a másiknak, hol szigorúan, hol nevetésre húzott szájjal, és felém is mutogatott. Sőt, egyszer közelebb lépett hozzám és egészen barátságosnak tetsző modorban adott elő valamit, amit éppen úgy nem értettem, amiként katonatársa szövegelését sem.

Legyintett, gúnyosan, meg bosszús képpel rövideket nevetett, azután cimborájának magyarázott valamit, amit azonban az nem hallgatott figyelemmel, hanem engem kezdett regulázni a továbbiakban is.

A magasabb katona, grimaszolt egyet bajtársa felé, azután rám vigyorgott, mintha cinkosa lennék, és kiment.

A másik továbbra is kiabált, rángatta a vállamat, és hadonászott ismét előrántott pisztolyával.

Utóbb újra gondolva, végtelenítettnek is mondhatnám az időt, amit a Jucit követelő mérges orosz katona társaságában töltöttem, noha tudom, hogy csak percekig tarthatott.

Váratlanul ugyanis Berke néni hatalmas teste árnyékolta be az istálló ajtaját. Tekintetemet követte a harcos is, és egyszerre bámulhattuk mindketten, hogy nyakig rántja szoknyáját az idős szomszéd néni, és láttatni engedi, hogy semmi alsó ruha nincsen rajta.

Mutatványával egy időben pedig visító hangon kiáltotta:

– Juci!

Máig nem tudhatom ennek a néven szólításnak sem okát, sem célját. A jelenségről soha nem beszélgettem a későbbiekben a nénivel, de mással sem. Ez a mostani az első alkalom, amikor megengedtem magamnak, hogy szóba hozzam, egyáltalán.

Magamban persze töprengtem a jelenségen, és mindenképpen úgy értelmeztem, hogy az én érdekemet akarta szolgálni a néni, amikor az engem sújtó tortúra ellenében fellépett.

Annál inkább hihetem így, mert ő maga tett utalást későbbben arra, minő rettenet volt számára mindaz, ami udvarunkban és istállónkban zajlott. Felfigyelt már Juci és a két korábbi katona megjelenésére, hallotta párbeszédemet Jucival, és természetesen tanúja volt a későbbieknek is, egészen addig, amíg végül ő maga is közbe avatkozott.

Az udvarainkat elválasztó kerítésen volt egy kapu, amit ugyan ritkán használtunk, de most azon jött át a szomszédasszony, hogy fellépjen védelmemben.

Nem tudhatni, mennyire bízott fellépése sikerében, de a célját el érte, mégpedig: szinte azonnal.

Rábámult a katona, levette rólam a kezét, és zavartan, úgyszólván megszégyenülten dugta helyére pisztolyát, azután elég gyorsan, mintha menekülne, kisiklott a néni mellett az istállóból a szabad világba.

Berke néni pedig hozzám lépett, gyerekkorom óta ismert módján magához ölelt, és jajszavak, meg sóhajok sűrű bozótjában sok rosszat ismételt az orosz katonaságról, meg Juciról, aki annyira elhíresültté tette magát fél nap alatt, hogy sorban állnak érte.

(folytatjuk)

B. TÓTH KLÁRA

Fohász alkonyatban

BUDA FERENCNEK, FOHÁSZ A VIRRADATBAN
CÍMŰ VERSÉRE

Uram ebben a sűrűsödő alkonyatban
ahol napi vigaszként a madarak
esti hálaéneküket zengik
létszeletkéjük röppnyi valóságában
hirdetik mindeneket magába
szippantó Kegyelmedet

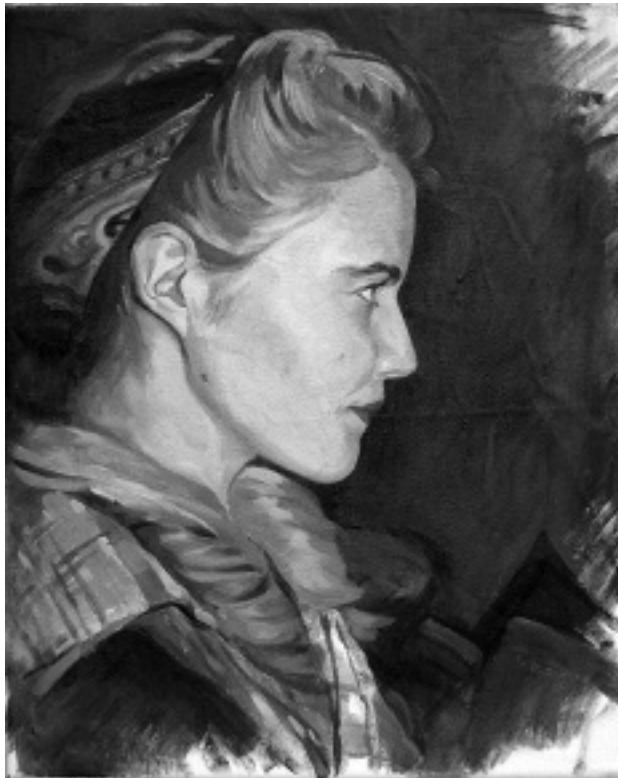
add hogy velük dicsérhessünk
hogy ne terheljük Rád a világ
összes mocskának felelősségét
amiért valójában nekünk kell
majd egyszer Színed elé állni

lassított felvételű dallamaik
az örökkévalóság hangsorait sejtetik
mint a mennyei szféra tolmácsai
elég ez a néhány hang
úgysem értenénk többet a Titokból
ennyit súgnak meg a másvilág
roppant szimfóniájából kedvcsinálónak
holott szemernyi létük állandó
veszélyeztetettsége sokszorosan
felülmúlja a miénket
de pillantásodba simulva emelkednek
egyre feljebb a végtelen biztonságba
reményteljes szárnyalásuk megszügyenít

mikor Rád akarjuk tekerni tetteinknek
végeláthatatlan szövényét
rabul ejteni a Megfoghatatlant
láncra verni a Teremtőt
gyűlöletet injektálni a mindenhova
betüremkedő Szeretet-plazmába
holott egy ártó tűhegy sem fér bele
hiszen szorgalmasan lyuggatjuk az eget
mégse ereszt mégis védőernyő
így hát jobb híján egymásba szúrunk

szabadíts meg minket magunktól
add hogy egyetemes – mégis
legszemélyesebb mosolyodba rejtőzzünk
mint egyedülálló védelmi övezetbe

fogadj minket örömödbe Uram

A svéd lány (Hommage a Anders Zorn)

A LEVÉL ÉS A KISFIÚ

1956 tavaszán járhattam a Szépművészeti Múzeumban vagy 1957 őszén. Tanulmányi kiránduláson az osztályommal. A múmiákon kívül csak egyetlen festmény maradt meg az emlékezetemben. Egy oszlopon vagy keskenyebb válaszfalon függött. Megbabonázva bámultam, úgy kellett előle elrángatni. Persze nem jegyeztem meg a címét, se alkotója nevét. Évtizedek múlva szereztem róla tudomást, hogy Borsos Józsefnek *A levél* című festménye varázsolt el. Ezt a képet a festőművész és fotográfus Borsos 2009-es gyűjteményes kiállításán láttam újra. A mű az 1975-ben várba költözött Nemzeti Galériába került, de raktárba, így a nagyközönség elől el volt zárva.

A számomra legfontosabb részletet én mindig magam előtt láttam, s amikor az 1980-as évek utolsó harmadában az 1848–1849-es magyarországi lengyel légió történetét írtam, s benne az 1. lengyel zászlóaljnak a váci híd ellen intézett április 10-i rohamát megelevenítettem, az egész festmény életre kelt bennem. Rajta az osztrák tiszti uniformist viselő ólomkatona hajszálpontosan ugyanabban a pózban hanyatlik hátra ágaskodó lován, mint a váci ütközetben gránátszilánktól halálos sebet kapott Christian Götz tábornok Vincenz Katzler korabeli, ismert litográfiáján.

A gazdagon díszített biedermeier szobabelsőt három női arc kelti életre. Drámai mágneses terük magához vonzza a kívülálló tekintetét. Az özvegység hirtelen rászakadt súlyától fotelba roskadt fiatal nő ölében a szétnyílt levél, és miközben lehanyatló jobbát két kézzel tartó kislánya tanácstalan döbbenettel nézi, az anya egykedvűen réved a semmibe. Fölöttük idősebb asszony, talán az anyós-nagymama vagy sógornő-nagynéni kétségbeesetten fürkészi a falon függő körrámás festményt, amely egy pofaszakállas császári tisztet ábrázol. Nyilván ugyanazt, mint aki a vászon félig-meddig homályba vesző alsó sávján ólomkatonaként hátrahanyatlik a lován. A portré alatt a komódon álló díszes óra fél tízet mutat. A valóságos időt vagy a halál pillanatát?

Engem persze nem a nősemélyek érdekelték, hanem a hanyag testtartásban padlón elterpeszkedve ülő öt éves forma, de felnőttesen elszánt arcvonású kisfiú, aki kardjával éppen tüzet vezényel játékgyújának... Amelynek fedezésére honvéd-ólmkatonák sorakoztak föl. Velük szemben az ellenség vezére... Aki pontosan ugyanúgy bukik le lováról, mint Götz tábornok az osztrákokat az országból kiűző tavaszi hadjárat során.

Ennél a festménynél persze összehasonlíthatatlanul híresebbek Borsos Józsefnek azok az alkotásai, amelyek őt a magyar és közép-európai művészek élvonalába emelték: a *Lányok bál után*, *Az elégedetlen festő*, *Csata után*, *Az özveggy*. Magyarországon természetesen legismertebb a *Nemzetőr*, amelyet a vértelen márciusi forradalom jelképének érezhetünk. Szakemberek szerint ebből még nem következtethetünk alkotójának a szabadságharc iránti rokonszenvére, a nemzeti küzdelemmel való közösségvállalására:

az 1861-ig Bécsben élő, bár gyakran hazlátogató Borsos Józsefről nem lehet tudni, hogyan viszonyult ezernyolcszáznegyvennyolc eszméihez és emlékéhez. Minden jel arra mutat, hogy legfeljebb közönyösen. Legfőbb mecénása, Esterházy Pál Antal herceg révén a császár is pártfogásába vette, vásárolt tőle festményeket. Persze arról se feledkezhünk meg, hogy Esterházy Pál a metternichi diplomata iskolát kijárva – Londonban egy ideig ő töltötte be a Habsburg Birodalom nagyköveti posztját – a király személye körüli miniszterként (vagyis külügyminiszterként) tagja volt a Batthyány-kormánynak, s azt a szeptemberi válságig híven szolgálta...

A levél (másként *A hír*, *A gyász hír*, *Katonasors*) című festménye számomra nagyon is árulkodó arra nézve, hogy Borsos 1852-ben miként vélekedett a „világsoda-küzdelemről”. A honvéd-ólomkatonákat a saját apjával szemben is győzelemre vezető kisleány megtestesítője az ifjúságnak, a céltudatosságnak, az erőnek, a jövőnek, s annak a magyarságnak, amelyhez Borsos József is tartozott. (Három évvel a szabadságharc leverése után.)

Ahhoz, hogy hazájába 1861-ben végleg visszatérjen, indokul szolgálhatott bécsi vagyonának eltözsdezése. Itthon fotográfusként alapozta meg jövőjét. Mestere lett az új művészeti ágaknak, de ezt megsínylette festészete. Abban, hogy végleg letette az ecsetet, közrejátszhatott fiatal feleségének halála is. Fotográfusi munkájának elismertségét, jövedelmezőségét bizonyítja, hogy tulajdonába került a Budakeszi úti híres Szép Juhászné vendéglő, amelynek falai között Deák Ferenc és Erzsébet királynő is megfordult. Élete utolsó szakaszában ennek kocsmabérlete biztosította mindennapi létét. Aki ma a Szépjuhászné erdei étterembe betér, ürtse poharát az ehhez a tájhoz kötődő Borsos József emlékére is.

Életművének egyik legkiválóbb ismerője, Lázár Béla a Lyka Károly által szerkesztett *Művészet* hasábjain 1913-ban e szavakkal méltatta *A levél* alkotóját: „Korának kiváló arckép- és zsánerfestője volt, aki nemcsak hogy bécsi kortársait érte utol, de temperamentumának fel-fellobbanó szilajságával el is vált tőlük és belekapcsolódott abba a nagy magyar egységbe, melynek egyes elemei Munkácsy mélységes színeinek ereje, Paál László tragikus pátosza, Szinyei Merse Pál szenvedelmes derűje, Székely Bertalan lélekbe hatoló gondolatpoézise. Borsos Józsefben a festői értékekben gazdag mesemondót, a lélek titkainak nagy megértőjét ismertük fel.”

MUNKÁSŐRNEK EGY BAJA...

Avagy a pisztoly mint osztályon felüli státuszszimbólum

1988 valamelyik tavaszi napján Szegedre utaztunk Hermann Róberttel, Katona Tamással, Pelyach Istvánnal és Szörényi Lászlóval a forradalom és szabadságharc száznegyvenedik évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferenciára. Katona Tamás, aki egyébként Pelyach Istvánnal és Szörényi Lászlóval a József Attila Tudományegyetemen tanított, meghívta a társaságot az étkezőkocsiba szellem-pezdítő, kora délelőtti pezsgőzésre.

A pohárba ital, terítékre pedig egy-egy történelmi esemény került. Ennek kapcsán esett szó a munkásőrségről, pontosabban a „Hej, munkásőrnek egy baja, így van-e?” kezdetű dalról, amelyről az hittük, hogy maga a *Munkásőrinduló*. Ezt ugyanis mindnyájan ismertük, míg a *Tűzcsillag sugara árad a tájon/Zászlónk lobog vörösen újra a gyáron* kezdetű mars kapcsán csak Katona Tamásnak derengett fel valami, de azt nem osztotta meg velünk. Végül kerekítettünk a *Hej, munkásőrnek egy baja* keletkezéséről egy levéltári forrásokat ugyan nélkülöző, de pezsgősen gyöngyöző történetet. Az indulónak ugyanis olyan bornírt a szövege, hogy azt szerzője csak a párthadsereg kigúnyolására írhatta. Miután legnagyobb megdöbbenésére első díjat nyert az induló-szövegíró pályázaton, a tetemes honoráriumhoz nyilván jó képet vágott, s nem szabadkozott, hogy az egész csak vicc volt. Vagyis a tiszteletdíjon megvásárolható villát nem akarta cellára felcserélni. Ezt kiötölvén, Szőrényi Laci kiperdült az étkezőkocsi közepére, s halálosan komolyan, teli torokból elharsogta:

Hej, munkásőrnek egy baja, így van-e?!
Mért nincs három élete, élete?
Egyiket a pártnak adja, másikat a párja kapja,
A harmadikkal egy a fegyvere.
Hogyha majd az óránk ütni fog nekünk,
Szputnyik száll az égbe pajtás velünk.
Jaj, de szörnyen aggaszt, hogy leszünk meg fönt,
Hogyha nem lesz fegyver az angyalok között.

Az étkezőkocsi vendégei úgy tettek, mintha mi sem történt volna, Szőrényi tanár úr pedig visszaült a helyére, s tovább már azon vitatkoztunk, hogy a *Hej, te puska, puska vagy/Nem csinos kis fruska vagy* a *Hej, munkásőrnek egy baja* folytatása-e, vagy teljesen új dal. Mielőtt a kérdésre megnyugtatóan pontot tettünk volna, megérkeztünk...

A Kádár-korszak alkonyán közösen kreált (vagy terjesztett?) induló-keletkezés-legenda Kiss Dávid *A munkásőrség története és előzményei* című monográfiája olvasása közben jutott eszembe. A fiatal történész a jobbára rendezetlen forrásanyag hatalmas halmazán átküzdvé magát, tiszteletreméltó kutatói eltökéltséggel, szakmai felkészültséggel rajzolta meg a dicstelen körülmények között (1957. január 27-én) létrehozott, majd harminckét év múlva parodisztikus indokokkal a jövőbe átörökíteni akart, s végül a négy-igenes népszavazással versenyt futva felszámolt munkásőrségnek az egész Kádár-korszakot abroncsba fogó történetét. (Ki emlékszik már a vagyonátmentő badacsonytomaji Club Tomajra és arra, hogy Borbély Sándor, a Munkásőrség utolsó parancsnoka 1989 őszén miként magyarázza Marc Palmernek, az Egyesült Államok budapesti nagykövetének, hogy a munkásőrség olyan, mint Amerikában a Nemzeti Gárda... semmi köze párthoz, a népet szolgálja?)

Pedig a munkásőrség párthadsereg volt a javából. Pontosán úgy, ahogy ezt az MSZMP vezető testülete megfogalmazta 1957-ben: „Nyújtson segítséget a belső ellenforradalmi erők leverésében a fegyveres erőknek. Biztosítsa és védje meg a párt-

házakat minden ellenséges támadással szemben. Minden időben álljon rendelkezésre, ha kell fegyverrel a Párt akaratának végrehajtásához.” A munkásőrség parancsnoki karát nagyobb részt a feloszlott ÁVH, majd a megszüntetett karhatalom tisztjei, nyugdíjas katonatisztek, kisebb részben „érdemdús” veterán harcosok alkották – kiemelt fizetéssel és kedvezményekkel.

A munkásőrség, amelynek a gyűlölt karhatalom (pufajkások) helyébe kellett lépnie, 1957. március 30-án megtartotta első „erődemonstrációját”. Lakatos Ernő, Kádár majdani jolly joker-főpropagandistája és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a szellemi élet egyik mumusa, III. kerületi munkásőr zászlóaljparancsnokként 1957 márciusában elrendelte, hogy „az egységek parancsnokai állapítsák meg a szakaszokon belül azoknak a számaikat és neveit (sic!) akik a 30-iki menetelésre betegségük vagy testi fogyatékoságuk /sánta, túl alacsony/ miatt nem alkalmasak.” A sánták és törpenövésűek csak polgári öltözetben a járdán követhették felfegyverzett elvtársaikat. Igaz, zsebükben pisztollyal. (A márciusi seregszemle sajátos előkészület volt a május 1-jei „önkéntes” tömeggyűlés megszervezésére.)

A munkásőrség első országos parancsnoka, Halas József, aki 1945 után már a kommunista R-gárdák kommandírozásában is kitűnt, így emlékszik vissza a március 30-i díszmenetre: „A sorokban menetelt Dobozy Imre Kossuth-díjas író, Trencsényi-Waldapfel Imre, a közismert tudós, egyetemi professzor, Farkas Aladár Munkácsy-díjas szobrász a feleségével, Szokodi Dimitrov Dániel nemzetközi híró sebészorvos, Sós László UNESCO-díjas plakátművész, Rozsnyai Zoltán festőművész, Bondi Miksa egykori Európa-bajnok (ökölvívó) és nagyon sokan mások.”

Mocsár Gábor, a kitűnő szociográfus író mesélte, hogy miután az Alföld főszerkesztői posztjáról 1964-ben leváltották, Dobozy Imre, az Írószövetség főtitkára vitte szolgálati kocsiján Szegedre. A Hortobágyon megállt, kiszállt az autóból, s pisztolyával löni kezdte a legelőt ellepő varjakat.

Trencsényi-Waldapfel Imréről, aki az 1940-es évek végén Dzsambul Dzsabájev, a százéves kazah „népi költő” Sztálint magasztaló dicshimuszait fordította magyarra, 1963-ban, elsős egyetemista koromban is az a történet keringett, hogy hat évvel azelőtt az ókori irodalomról szóló előadása megkezdése előtt pisztolyát kirkarta az asztalra. Kiss Dávid könyvéből kiderül: a kommunista lovagrendnek tartott munkásőrség egyik legnagyobb vonzereje az volt, hogy tagjai szolgálaton kívül is maguknál tarthatták oldalfegyverüket. Ami számos visszaélésnek, tragikus balesetnek, esetenként bünténynek lett eszköze.

Hogy a munkásőrség és a társadalom kapcsolata 1957 őszén milyen volt, arra jól rávilágít „a testület általi rendkívüli eseményekről” készült egyik korabeli rendőrkapitányi jelentés: „Kerteskő-Csikótelepen f. hó 6-án szüreti bált rendeztek, erre meghívták a munkásőrség szakaszparancsnokát és kb. 10–11 munkásőrt, akik felfegyverezve mentek el a szüreti bálra. A munkásőrök egy fiatalembert bekísértek a számukra kijelölt szobába, mert viselkedéséből arra következtettek, hogy nála pisztoly van. Később kiderült, hogy vízipisztoly volt nála(,) és ennek ellenére a munkásőrök tetteleg bántalmazták. Erre az otlévő (sic!) tömeg, kb. 250 fő, megtámadták a

munkásöröket. A támadás elhárítására riasztólövéseket adtak le. Az egyik munkásör túl korán húzta meg a billentyűt felfelé emelés közben(.) és az előtte álló munkásört eltalálta. Sérülése nem életveszélyes.”

Az ugyanebben az időben történt még „rendkívüljobb” eset zavarba hozhatta a közvetlenül és közvetve a szovjet rendszert szolgáló Munkásőrség Országos Parancsnokságát, de még a Pártközpontot is: „P. L. munkásör, Cegléden egy mulatóhelyen szórakozott. Ott volt egy illető, aki szidta a demokráciát, ezért P. mő (munkásör) figyelmeztette az illetőt, hogy hagyja abba a rágalmazást, a figyelmeztetésre az illető felugrott, P. munkásört pofon ütötte, erre P. pisztolyával a levegőbe lőtt. Az esetenél jelen volt egy szovjet tiszt, aki felszólította P-t, hogy adja át a fegyverét. P. nem adta át, mire a szovjet kapitány P. kezét hátracsavarta, közben a pisztoly elsült és P-t eltalálta.” A munkásör meghalt. A szovjet fél követelte az eset alapos kivizsgálását.

Született jelentés arról is, hogy a munkásör pisztolya a vasúti vécécésésén át kiesett a sínek közé. Egy szakasz munkásörnek kellett végigjárnia a behatárolt útszakaszt, hogy a szaros marokfegyver megkerüljön.

A fegyvertartás ügye ugyanúgy a munkásőrség első évtizedének visszatérő gondja lesz, mint a munkásörök „aluliskolázottsága”, párttagság-aránya, erkölcsi magatartása, felszerelésének, fegyverzetének korszerűsítése, privilegizálása. (Egyetemi felvételin plusz négy pontot jelentett, ha vizsgázó közvetlen felmenői között munkásör volt.) Mind gyakrabban fogalmazódott meg legfelsőbb szinten is az arra vonatkozó elvárás, hogy a munkásöröktől vonják be az otthon tartott pisztolyt. Az érintettek válasza erre a *Földet vissza nem adunk!* mintájára: *Fegyvert vissza nem adunk!* Az ügyben a Politikai Bizottság egyik 1963-as ülésén még Kádár is hallatta hangját. „Az összes bajok forrása az, hogy berúgnak és fegyver van a zsebükben” – mondta. S mintha mindennek az értelmiség lenne az oka, hozzátette: „...a munkásőrséget eredeti tendenciájához vinném vissza: munkások és parasztok legyenek a munkásőrség tagjai. Miért kell kroki-írónak és múzeumi kutatónak munkásörnek lennie.”

A szolgálati időt öt évben szabták meg, ezt követően leszerelhetett vagy tartalékállományba vonulhatott a munkásör, míg harminc év szolgálat után jogosult lett előrehozott nyugdíjra. És pisztolyt igényelhetett a Belügyminisztériumtól! Vagyis a pisztoly-kérdés a munkásőrség egész fennállását végigkísérte.

A Kádárt népszerűsítő suttogó propaganda azt terjesztette, hogy az ő karakán, hazafias kiállításának köszönhetően a szovjet hadvezetés nem telepített atomfegyvert Magyarország területére. Ezzel szemben az az igazság, hogy már 1966-ban atomfegyvereket helyeztek el Tótvázsony térségében. És máshol is. (Erről a meginterjúvolt miniszterelnök, Németh Miklós vall Kiss Dávid könyvében.) 1966-ban 46.666 volt a munkásőrség létszáma, s azt egy új világháborúval számolva, amelynek kitörésére 1968 augusztusában volt esély, növelni akarták.

Mindazt, hogy a munkásőrségnek milyen fontos feladatai lettek volna egy atomháború esetén, aprólékosan tárgyalja a szerző. Persze ha kitör, nem lett volna, aki megírja munkásőrség történetét. És nem lett volna kinek megírnia...

TURCZI ISTVÁN

Az első borotválkozás

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ OLVASÁSA KÖZBEN

/Emlék ez is
mint/ a többi
penge hessenése
majdnem-férfi-arc
/az első szisszenés
/vér: bársony-legyező
/borotvált halottaink fölött
virrasztás-idő/
valódibb átmenetre
élet és úgynevezett halál
között/ esély szinte
semmi: /kétség, elszánt
mozdulatok a fültől
érzéki kerülőkkel
le egészen a gégetőig/
elmetszett indulatok/
a fájdalom fegyelmez/
- bőrmaszok/
szűkülő körök kamráiban
izzik a szem/
később villanyborotva/
hogyan meg ne/
az istenért/
meg ne vágjon
a/

Remény

MÉG EGY ARC: VERSEGHYÉ

Nézd, a *zárka* ablakán beomló fény
kristálytenyerén mint porlad szét
a remény nevű szomjas fluidum,
mely a szív kiszáradt szikláin él,
és a végtelen csöndbe merülő
kövirózsa nedvéből táplálkozik.

Batsányi-intarziák

Elképzelt, kései „idill”: szürke lebernyeg, bársony mellény,
kopott nadrág, térdéig harisnya, jakobinus-cipő, mely a súlyos
tölgyfaasztal mögül előmered. A kezében Hírnök, az asztalon
Schiller, Milton, Vergilius. Körül is könyvek, az öreg ágy
j o b b l é l e k k e l a szoba közepén telet. Csizmaszag,
néma falióra, linzi gyertya-magány. Megtisztulás előtti, már
hiányos arc, repedéseiben idő-reszelékek. Szavakat keres;
ami megtörtént arra gondol. Kérdések, válaszok gyűlnek benne,
mint kiszáradt csatornában a döglött halak. N e m z e t i l a n t?
H é v s é g? V í g h a j n a l o d á s? Ugyan. Feledve már
a sok f e l s z e n t e l t h ó h é r , a kassai kamara, Kufstein,
és a mellőztetés! Emlékein árnyék térdepel: r e s p u b l i c a ,
s a lőrésnyi ablakon át beomló fény rácsai közt ráng, vonaglik
magára hagyottan, tehetetlenül. Ami már megtörtént, nem ér
véget soha, nem úgy ér véget, ahogy meg van írva.
Szavakat keres, adósa önmagának, de a m e g b ó d u l t v i l á g
csak hallgat – torkát elmetszi a csend. E k é t e s i d ő k
v e s z e d e l m i t e l ő r e l á t v a , m i j ó t v á r j u n k ?
A kéz itt megáll, talán megremeg. S t e á l d o t t s z a b a d s á g ?
Gyöngül a gyertyafény, a később-késő-lesz indulata kihúny.
Egy másik idő gyomrában élve Jónásként küzdeni a bűnnel
mindig késő. Marad a lemondás, egy ezüstszelence, és az a néhány
hú magyar, aki házára rátalál. Az ember szavakat keres,
ilyenkor vad tájakon, nagy tengerek homokpartjainál jár,
csillagösvényeken bolyong. Többször meghal eközben,
tükörbe néz, szorongás fogja el: volt-e értelme a Hold ezüst
sörényén növvő konok ámuldozásnak, lesz-e foganatja
a türelemnek, mi a szürkület köd-kendőin átlát, begyűjti
a megtaláltak hitt szavakat és túlélni tanít, e l ő b b
m i n t e s z á z a d v é g s ő p o n t j á r a h á g –

K A B D E B Ó L Ó R Á N T

A semmi átváltoztatása mindenné

„LÁTTUKRA ARCUNKON MÉGIS TRAGIKUS DERŰ”

Fogadják fanfárok, üdvrivalgás! Évtizedek óta az első verskötet, amely a könyvfesztiválra jelent meg, és egy hónap múlva a könyvhétre máris második kiadását szerepelteti kiadója. Dicsőség a költőnek és kiadójának egyképpen!

Ha Turczai István taoista költő lenne, azzal kezdeném: íme egy magyar költő, aki megtalálta a hangot a Tao magyar változatának megjelenítéséhez. Nem fordításához, hanem a minden–semmi létopponenciájának a sajátos magyar milióban való jelenné varázsolásához. A létezés elégiájának szöveggé formálásához. Hiszen valaha egy általam fordíthatatlannak vélt szöveg magyar megfelelőjének rögtönzésével egyből rátalált a legjobb megoldásra. „Hector is dead and there’s a light in Troy-/ We that look on but laugh in tragic joy” (*The Gyres*, 1936-1937), ahogy Yeats megírta, és Turczai István megformálta ennek a szinte fordíthatatlan második sornak remek magyar változatát: „láttukra arcunkon mégis tragikus derű”. Ehhez a „tragikus derűhöz” át kell élni magát a létezés tragikusságát, de meg kell érezni, hogy másik dimenzióban ugyanakkor ennek létezik valamilyen elégikus feloldása is. A létezés paradoxonának művészeti oximoronját rejti lényegében. Esendőséget, a most-pontokra szakadó világ végességét – ugyanakkor az abszolút időben való eleve elrendezettség szabadakarattal való megvalósítottágát. A költő, aki a hitre apellált, hány változatban volt kénytelen elsíratni az embert a történelemben, hogy azután megépítse vágyakozásában annak értelmes megoldottságát. Az állandó változást a változatlan egészben.

Lehet, hogy amikor ez a fordítási sor kiszaladt Turczai száján, miként a rapelő költők szemünk láttára fogalmazták a maguk életből ellesett pillanatait csokorbagyújtó szólamaikat, már akkor ennek a most könyvnyire duzzadt versnek a hangnemét találta volna el. Ahogy azt a „mégis”-t könnyed eleganciával beleilleszti a feszes klasszikus szövegbe, azzal egyszerre csak érthetővé teszi a huszadik század magasztos üzenetét a slamposan, de éppolyan mértékben feszélyezett sőt még inkább veszélyeztetett huszonegyedik századi ember számára.

Aki ismeri Turczai Istvánt, az tudja, hogy az eddig csak a külső türelmetlenség fenyegette emberiség-életmód mennyire belefészkelte magát magának ennek az embernek sajátos belsejébe. A korábban fenséges szólamokkal nemzete és kultúrája létét a *Deodatus*ban, gyönyörre váró, az elgyönyörködés pillanatait sajátos élvezetre szánt életét pedig az *Erotikon* hosszúversében ünneplő ember önmagával szemben válik türelmetlenné. A perc mulandóságát magában az adódó percben érzékeli leginkább. Képtelen megnyugodni. Ha meglát valamit, elkezd valamire csak gondolni is, máris rohanna tovább. És nem is feltételes módban, hanem már a szöveg kimondása közben megtörik és ellenkezőjére vált a tervezett grammatikai egység. Ha költő próbálja ezt

a mondatot egészszé zárolni, máris a minden egész eltörött ijedelmével tekint vissza a kezdő szavakra és kapkod előre, hogy miként tudná a kimondhatót is befejezni valamilyen egységként, és ebből máris, akárha éppen az ellenkezőjére váltva bújhatna bele a következő pillanatba. Nem egy nap, de egyetlen mondat lehetősége sem áll a mai rohanó ember rendelkezésére. Mert fél, hogy kiesik valamiből, belebotlik valami újabb bonyodalomba, váratlan csapás szakad rá, mégha a gyönyör forrásaként is jelentkezve. Miként én is ezt leírva, máris, még a pont kitétele előtt már arra figyeltem, hogy az oldalszámot még nem ütöttem oda a képzeletbeli lapjára a gépembe húzott papírnak.

Én még írtam szövegeimet ceruzával, vágott tollal, golyóstollal, majd gépbe húzott valóságos papírral. Sétáltam Miskolc főutcáján szédült gyorsasággal elégedetlenül első megtartott óráim után. Minden mozzanatát ezerszer újra végig gondolva. A mai fiatalok, úgy látszik a maguk módján szintén megélték a ritmusváltás kényszerét. És ha ma a boldogság sok apró mozzanatát egyetlen elfoszló pillanatba kell összezsúfolniuk, mégis csak ott él bennük a megfutott idő felcserélhetőségének félelme. Éppen ezért egybe kell mindezt sűríteni. Dichter – mondja a német. Sűrítő. A poétika csodája adja a költő számára az emlékezetet, amit egymásra építve, talán a szereplőket is cserélgetve olvasztanak össze futásuk közepette. Zene, ritmus tartja az összetorlódó emlékezetet életben. Egyensúlyozza az elszárgult időt, szembesíti a félelmet sugárzó jövőt, és segít kikövetelni az „ürességet”, amiben a születés és a halál fúgáját összejátszhatja, belemerülhet, kizárhatja belőle a rohanást, és felmutathatja az ember földi létezését meghatározó mindenkori célját: a hasznos, gyönyörteli és ha lehet boldog pillanatot. A *Faust* csodáját. A IX. *Szimfónia* zárókórusának szakrális ünnepélyességét.

Mindez már abban a valahai „mégis”-ben benne volt, és mostanra életre kelt, egy ezerszázoros szöveggé ünnepélyesítette az idegesítő és nyugtalan kapkodás önmagát és környezetét megrontó hangulatait. Mégis! van szépség – hirdeti, és idegesen követeli. Felmutatja, hogy mennyi vesztett, félbeszakított, megtört pillanatban élünk, kapkodunk, félünk és szeretnénk nyugodtan önmagunkban maradni. Sőt: társas boldogságra vágyva, a másikat is becsülve, kielégítve boldoggá tenni, hogy ezáltal a magunk számára is biztosítsuk. Mit is? A végigmondható mondatok boldog kielégülését.

Én tudom, ezt az ezerszáz sort hány éve formálja, alakítja, szövi, lopja vissza a rohanó időből a költő. Hányszor alakította, hogy a rohanás látszatának ellene mondva a születés misztériumára ráépíthesse a világ megértésének álmát. A megtört élet látványa ellenében az értelmes létezés sejtelmét. Az „üresség” ellenében az értelemmel teli mindent. A Tao bölcsességét, ami a semmi ellenében a mindent is beletölti a létezésbe.

Milyen ez a költészet? Nem tudom. Első olvasásra idegesítő. Aztán klasszikusan elnyugtató. Egyszerre mindkettő. A művészet sok-sok reményt teremtő erejével teljes. Olyan, mint korunk. De benne él az annak ellene mondó reménység. A törésvonalak rettenetében Turczi ismeri a művészet varázserejét is. Az élteti ezt az „ürességet” te-

letöltésre vágyó és váró tartállyá. A Danaida-lányok, és Sziszüphosz mítosza a legdivatosabb popformát, a repelést is parodizálva? alkalmazva? művészetté emelve? magas művészetet teremtett. Szeretném nemcsak megszenvedni sodrását, hanem a gyönyör megállóit is csodálni közben.

És még egy! Valaha Horatius láthatta környezetét ilyen üresjáratúnak, sokszor céltalannak. Egy ilyen világban kellett egyensúlyoznia. Most ezt a hangulatot, ezt az egyszerre értelmet kereső és értelmét veszítő világot utánozza a versébe varázsolt „üresjáratokkal”. Ezt az ars poeticát tanulta meg, és ezt gyakorolja mesteri fokon jelen művében Turczy István.

A cím panaszolkodik, miként Fülöp király ariája a *Don Carlos*ban: „Egy nap, akár a többi”. És ha egyetlen magánemberként át is veszi Fülöp király kétségbeesett unalmának legyintését, Turczy István költőként tudja, hogy minden ember minden egyes napjába, mint cseppbe a tenger, a létezés teljes dramaturgiája belefér. És ebbe a tudatba belekapaszkodhat minden egyes magánember, hogy megkeresse az üresség ünnepejét, amint átfordul ellentétére: hiszen számára ezekből a mindennapokból tevődik össze az élet. És csak rajta múlik, enged az üresség vonzásának, vagy belefoglalja életébe a teremtett világ létezésének csodáját. Amit azért mindenki „ohajtva sejt”. Ezért válhatott ma, amikor oly kevésbé fogynak a könyvek, ez a négyteteles hosszúverset tartalmazó, a létezés értelmére szavanként, nem egyszer dadogva-vergődve rákérdező műalkotás második kiadást is megért fogódzó. A vers betöltötte feladatát, amit egy versnek magába kell foglalnia. Nem könnyű ígérlet, megszenvedett életreményre gyulladás.

(Turczy István: *Üresség*, Scolar Kiadó, Budapest, 2017)

Júdás útja

T Ö N K Ö L J Ó Z S E F

Még egy pillantás Betlehemre

Ha most érne véget a világ, emlékeznénk a csillagra,
a pásztorok a jeltelen síkon állnának, vagy nem is ott,
hanem a pincében, emelnék a poharat,
néznék a megsavanyodott bort, éneküket nem hallom,
mit énekelhetnek hangtalanon? mi lehet az a dal?
de hallom-e behantolt gödrökből? Efraim hegyéről?
vagy csak meghajszolt véremet hallom?
megvárják, amíg minden ház kapujában este lesz,
amíg az árnyék leereszkedik a vakondtúrásokra,
mindenre, ami élet volt, minden ismerős tanyaútra,
a vén Víziharaszt rozsföldjére, amely úgy ömlik szét,
mint az óceán, s épp Omar Sharif halálhírét olvasták,
mintha csak tegnap történt volna meg annyi minden,
érett a meggy, a cseresznye,
csónakok a vízen, sátrak sárban, homokban,
halott gyereket odadob a tengerről fújó szél a partra,
csak őt látom, őt vallatom, őrá függesztem az arcom,
hordom kezembe fogva,
de miért hallgat a könny barna gyantája a szilvafán?
miért éget ez a mellemre tetovált ország?
én már megijedek szögesdrótra akadt menekültektől,
burjánzó tüskék szuronyaitól cölöpökön,
de mit különít el, és mitől ez a kerítés?
én már szennyet és földérintetlen bűnöket viszek,
dalokat, vétkeket követek el, mit élő elkövethet,
egy elsárgult újságlap magasra gyújtja kövér betűit,
én zokogom: Doktor Zsivágó fekszik kiterítve,
annak meghalni könnyű, ki tudja, milyen földbe teszik,
akinek a nyelve száraz, mint egy elszáradt anyaméh,
aki felhő-sötét deszkaházában karácsonykor fölébred,
készül a kéménye-lazult romló házba, enni-inni jön,
evezőgyanta-fekete ruhát ölt, útnak indul, így tér haza,
nyitja az egyik szobát: üres! nyitja a másikat: üres!
senki sincs, hogy a félelem útjait elfelejtse,
a szalma-arcokat, a köldöke-vágott elsőszülöttet,
a Káldnak, Egyházashetyének hullámzó sarjú-erdőt,

és mennyi csillag, mennyi halott csillag vadbőre
az ágy vánkosán, udvaron, láncos bot fején, fejszéken.

Ez még egy pillantás Juda Betlehemére,
miért gondoljátok, hogy mást kellene látnom,
mint a rongyos istállót, melyben a Kisded bölcsője van.

Följárnak hozzám a hangyák

Nézzetek rám, nézzetek, seose hagyjatok magamra,
és bocsássátok meg, ha én már tőletek is félek,
mintha most látnám meg a világot,
ami szó és lélegzet által keletkezett,
mintha zajló jég törné össze bennem a jászlas eget,
kazlaim a mező alá szóródnak, majd eljön az idő,
seregélytollaktól fekete lesz a fáradt föld és a sás,
az első emlék, a legelső: mozsárágyú repedt csöve,
a szüretelők egyre távolodnak,
és megint, és újra meg újra az ismerős régi szagok
az anyaméhben, vagy még régebben,
várom, hogy egyre sűrűbben omoljon a hó,
lábamra ragadjon, ereimet elrekessze,
nem ismer a postás sem, a liftajtó dőreje sem,
és sehol senki, mikor zúgó bozótból,
az álom poklából kellene kiváltani, most még élek,
kuszált éveimmel följárnak hozzám a hangyák,
föl a nyolcadikra, másszák a lépcsőt,
állnak az ajtó előtt, velem vannak,
megkeresik a penészes gyürke-kenyeret, a kalácsot,
hátam hamuszín húsát, kinéznek az ablakon,
keresik az álmaimat, melyeket úgy szeretnek,
keresik egy gyertya suttogó száját,
a sós köveken visszatérnek Márton hegyére,
bodzafa zöldül, lebegnek június fehér virágtányérjai,
mentem föl, mint a sárt köpködő hangya-had,
fölöttem állt magasan a monostor,
hát egyszer csak fenn voltam már, ittam egy kávé,
túlontúl nagy volt a csend,
már nem tudom, honnan kerültek eléem az asszonyok,
ki mondta, hogy csikózsírral teli tálat áldozzanak?

ki mondta nekik, hogy boruljanak térdre göröngyökön?
ki mondta nekik, hogy álmodozzanak a parázs felett?
ismertem őket közélről, mert ott éltek a falumban,
most már gyorsan távolodnak, mindentől a tűz felé,
ajtós ház deszkával elrekesztett ajtajától,
bolyongnak búzamezön, ragyognak hóban, fal tövében,
mint a bozótos temetők meg a rétek meg a kertek,
az igazat beszélnek nekem, másikat te sem ismersz:
eljő az éjszaka, jön s fölénk borul,
az egek úgy recsegnek és örölnék, mint a malomkövek,
mélyebb lesz a mindennapi sötétség,
megtelik levendula illatával az ágyunk, vérrel a cipőnk.

Elszántott mezsgyénél

Nyáron kaszát, télen hóbert emeltek a hegymesterek,
ki hiszi el, hogy emlékszem a szájukra és énekeikre,
az asztali áldásra, székekre meg falvédőkre,
Gombkötőék csavarodó almafájára, az alvó kezekre,
kártyákra, melyeket a cilinderes lámpa megvilágított,
ingük gálicos koszorúja a csillagokkal ellobbant,
a bőrük még nedves volt a víztől,
nézték, ahogy az öreganyám a billenő sajtárból
bögrémbe tölti a tejet,
ahogy gyepűről rebben, mint a galamb,
Köszeg cinóber tetőivel átfordul a csöndbe a muzsika,
mikor az Írott-kő nem egyszerűen csak a nap vége volt,
hanem egy lerogyott város, nevek és ízek, függönyök,
az ég kapuja vagy az ördög háza,
és csörög a vaslanc a kimosott hordóban, csörög egyre,
mígnem jön egy szél, bársonyos dongákat csókolgat,
átöleli nyakam, a hordó hasa mind lánc, lánc megint,
ülnék én veletek asztal mellé,
éledjetelek sok szárnyas madárral, sok karmos madárral!
pusztul minden, más parancsol már az én szívemnek is,
amely szobornál szótlanabb, minden ugyanaz mindig,
mint egy megsuppoltatott pincében,
az abroncs-állkapcsok közül föl-föllebbent por,
metszőollók, vékony élű fejszék, kapák, csúfolt sebek,
a lasponya szarvasbika-homloka, barna angyal-bőre,

kitördelt lábú szék, kicsorbult szélű pohár,
egy rég elfelejtett asztal ládafia, minden piros a bortól,
fáznak, ha bokorra dobja fényharmatos hálóját a pók,
ha öreg emlékekkel lengnek a fák, mind-mind üresen,
mit szóljanak azok a rózsás regruta-szalagok,
hogy templomnyi csönd az idegen szekér recsegése?
mennek most lefelé a hegyről a hegyesterek,
megindulnak madárvirágzásban,
ösvény szegélyén tapogatózva, rét terül eléjük,
Márk József kakas-piros cseresznyefája,
egymást szemmel se tartják, ki hiszi el, elszöktek rég,
Isten bőrébe bújtak, sírva járnak, senki se tudja, miért,
mennek előlünk fáradt-szomorún, mintha felejtették,
hogy csak egyetlen kapu van, amelyen át,
mint ludak a hét folyóvízen, átkelhetnek.

Dalok hajítanak rájuk köveket, s nincs az,
ki a sziklákat róluk visszaszórná, borzadva rázná őket,
korbácsoló hajukat az elszántott mezsgyénél megfésülné.

Szüretek múlnak most már

Meddig lobogsz még napraforgó-arcú dülő, látsz álmat,
bölcst, szederindát, néha meg gyermekláncfüvet,
lesántult bogarakat, egy barázdát, egy örült nőt,
csattogó zászlókat, nagy ünnepet,
látsz aranyláncot a nyakamban, látsz nyakig a halálban,
meddig merülsz a mellembe, mint egy vágóhorog?
mi van az elvillanó domolykók száján, halháján,
mi lehet a szénapajtában, hogy a részeg lódarazsak
a gyerekkor vermeiből lángolva kimásznak,
s röpülnek habos zsongással a szüreti kád széléről,
redős szárnyuk fekete, mint a szén, mint a hajad,
mássá lesz még a hold is, mely éjszaka sarló formájú,
és az üres ágyamba azzal vág bele, hogy nem szeretsz,
hogy fácánok zuhannak a behavazott kukoricások fölött,
a gyásznál fehérebb árkokban melcsontjukat törik,
átengedem kiterjesztett szárnyukat, a forróságot,
ha neked kedvesek voltak, nekem kedvesebbek voltak,
átengedem a fákat, azt a fényt a jászol és a hold között,

a lehetséges Hosszúírtást, a lehetséges rétet,
ez a madárnyár, akár egy vargánya a Pörös tisztásán,
kalapját ma még félrevágja az arcom mellett,
jó az, ami jön, ami az esőbe nyomul, dörgés és villám,
egy másik időbe, vaderekbe, óraütésbe, harangszóba,
egy másik margarétás mezőbe, jó az, ami elmúlt,
a szán az otthoni utakat szemhéjam mögött végigsúrolja,
nem változtathatok semmin, szüretnek múlnak most már,
mások, ó de mások az életem tájaitól elválasztó darazsak.

Mindegyik bogarad bevérez

Az első naptól ismerem mindahány erdőd, madaraidat,
a páskom homokpartjain mindegyik bogarad bevérez,
és egyforma magas minden vadkörtefa,
tudom, hogy a Malomsúrú nem ment meg a feledéstől,
toporgok napestig egy Lúddomb éjszakájában,
hol fújja a fákat, a tollakat róka-szél, a fiú vagyok,
aki elment játszani sántaiskolát a záporos tavaszba,
aki hosszú utat bejárt,
amíg ide talált a sárgán kigyúló ablakszemekhez,
aki faggatta az összezúzott csillagokat,
s nem látott angyalt karácsony óta,
akinek kezéről az eső nem mosta le a lucerna zöldjét,
akit a hold az utcából hova visz, hova? milyen messze?
az asszonyokhoz, akik kendert áztattak a Kismosóban?
a szarvas-szemű lányokhoz,
akik addig lubickoltak a vízben, hogy az ölüket láttam?
akik hajukat fonták, s nem tudni, merre mentek?
ha nyár van, az idő elmúlik velük, mint ez a dal,
a kiáltás, ez a méhekkal telezümmögött káposztáskert,
ez a harangszó, dobzós hegyoldal, s ha kérdeznék,
nem tudnánk, milyenek vagyunk, mitől félünk?
ártatlannak valljuk magunkat, iszunk a búra, a kínra,
hídlábra, visszatérünk énekekhez, balladákhöz,
zarándokolunk hozzád álmainkban mi is,
hazátlan szavakkal, virággal, zászlókkal, keresztekkel,
vagyunk soron a sorban, hogy kövek legyünk,
állunk csak és nézünk csak hallgatag,
még a halottak csontjai közt is madarak kaparásznak,

ez ott lenn a Rába völgye, napos ligetek mellett Ikervár,
láncos csónakjainkat az ágazó folyóra leeresztjük,
az arcunk nem fordul el csukától, orros halaktól, utaktól,
akkor se, ha annyi év bemocskolt mindent,
ha fújja a madártollakat, a bokrokat a szél fekete eső alá,
és sirathatsz már minket, mert itt hagyunk,
messze járunk tőled, te eperfás, meggyalázott Magyarország!

Téged kellett volna emlegetnünk

Ősszel sok itt a fácán, mintha láthatatlanok volnának,
mintha nem is volnának zengő keresztjeik
az út elején, hol megállnak a háromkirályok,
s minden oly bizonyos, mint a főlzántott föld,
mint a hólyagos szőlőlevél,
vigyázzák a csillagot ébren, mi mozdulni se tudunk,
kukoricások öbölzugaiban halott vének,
csak a szemünk súrolja a tökökre borított sátrakat,
csak téged kellett volna emlegetnünk, Káldi János,
amikor a kiskertekben elpihennek halovány violáid,
amikor már csak magát nézi a penge hold
és a nyíló hársak illata a templomtérrel idelopózik,
indul el veled virág, levél, galagonyát lovagolsz,
s már hallani messziről a hosszú esőket,
amelyek jönnek, csak jönnek, mint a búcsújárók,
át minden időközön, énekeken s imákon,
halottabbak az elküldött szeretóknél,
csörtetünk le-föl, csattognak lángok, fakardok,
ilyen minden csata, magát álmodja csak,
álmodik egy makkos erdőt, győztes halottat,
álmodja azt, ki pitypangos réteknek prédikált,
írta zokogó zsoltárait sáskák vizeskék napernyőire,
de hogy kerültünk ide, tántorgó akácok kupolája alá,
mennybolt melletti kámi kőkapuhoz?
éppen ma huszonhat éve, hogy szavak robbantak,
mint a gránát, szilánkjai az agyba fúródtak,
és nem érünk el innen már a kezünkkel,
olyan vagyunk, mintha élnénk,
pedig csak a világító kapanyelek élnek, az anyáink,
torzsatorony-falak, kukoricaszár-kúpok, rezedák,

nincs szoba és utca, se nappal és éjszaka, se bárányok,
poros lapu, fekete vérű bodza,
vacsorák melege, aztán megint a harangok zúgnak,
jön vissza és perzsel a jégfelhő, jön északról és délről,
foszlik kőrózsa, lombosfű, kutya,
szédülsz, ha csak gondolsz egy tavaszt-kiáltó hazára,
hej, te, testvér! minden fegyverünk halott, mint a bot,
lábunk alatt látatlan lélegzik egy darabka dűlő,
jár rajtunk a varjú-idő, mintha itt mindig gyász lenne:
tele az álmunk, a föld és a nők haja versekkel,
tele az elalvó ház emberekkel s vakoskodó fácánokkal.

Ki van a kastélyban

HAKLIK NORBERT

Mona Lisa elrablása

RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL

Amikor – nem tudtam eldönteni, órákkal, vagy mindössze percekkel később – felébredtem, meglepetten láttam, hogy a frissen nyomtatott lapok ott heverték az éjjeli-szekrényen, a kék dosszié tetején. Nem emlékeztem rá, hogy kivettem volna őket a printerből, mielőtt elnyomott az álom. Aztán a második pillantás elég volt ahhoz, hogy észrevegyem: ezek nem azok a lapok voltak, és nem ugyanaz a szöveg. Úgy tűnt, sikerült végigaludnom a Szapáry Tibor és jómagam által jegyzett regény újabb fejezetének elkészültét. Legalábbis a fejezet vázlatát.

Madzsari 5., állt a cím a legfelső papírlap tetején, és alatta ez volt olvasható: Kétség nem férhetett hozzá, hogy a csorbadszinak öltözött lovas az elbeszélő mostoha-öccsével azonos, akit másfél évtizede ragadott el a janicsárok vezére. Amikor légzését megkönnyítendő, lemetszette a narrátor az erősen vérző férfiről a dolományt, ott látta a hátán a kereszt alakú forradást, annak a sebnek a mementóját, amelyet tizenöt évvel korábban ejtett rajta az öt elevenen megnyúzni készülő janicsár szablyája. A Madzsari elbeszélője és a magyar-crnogorác falu többi lakói igyekeztek mindent megtenni, hogy benn tartsák a lelket az ifjúban, akit önnön testvérbátyjának szablyája döfött keresztül, azonban nem volt az a pálinkás kenetetés, gyolcsbugyola, ima vagy ráolvasás, ami segíthetett volna. Néhány, szinte mindvégig tiszta öntudattal töltött, szenvedésekkel teli óra után Jánoska utolsó lehelletét szertefoszlatta a crnogorai sziklák között a szellő. De előtte a haldoklónak még volt alkalmja töviről hegyire elbeszélni, hogyan került hozzá Árpád sarjainak koronaékszere, és miféle titkos küldetés hajtotta a marcona déli hegyvidék köormai közé.

A haldokló elmondta: bár Sztambulban szokás azt hinni, az oszmánná nevelt keresztény oszmánabb azoknál is, akik annak születtek, a janicsárok között akad olyan, aki csak látszólag szolgálja teljes odaadással a szultán birodalmát. Őt legalábbis az elmúlt tizenöt évben az a törekvés hajtotta egyre feljebb a ranglétrán, hogy a Portában mind nagyobb befolyást szerezve igyekezzék a Boszporusz partján képviselni szülőhazája érdekeit. A szultán iránti teljes hűséget színlelve, valamint katonaként és diplomataként felmutatott erényeit a Porta belé vetett bizalmára váltva odáig vitte, hogy huszonegy-néhány esztendőskorára ő lett a legsikeresebb Sztambul azon titkosügynökei közül, akik a Magyar Királyság ama területein tevékenykedtek, amelyeket még nem hajtott uralma alá a török félhold. Igaz, a titkosügynök szó mai értelme csak részben írja le a rá háruló feladatkört, amely a diplomata, a kém, valamint a külpolitikai tanácsadó tevékenységeit ötvözte.

S mivel Zápolya özvegye, Izabella királyné a Sztambullal ápolt szövetségben vélte fellelni annak zálogát, hogy majdan gyermeke, János Zsigmond egyesíthesse újra a há-

romfelé porciózott országot – de legalábbis az erdőkön túli, Keleti Királyságot, valamint a régi ország északi fertályait, ahol most Habsburg Ferdinánd volt az úr –, a Lengyelhonban született uralkodónó gyakran és szívesen fogadta a Porta küldötteit, akik közül hamarosan a törökké lett Jánoska nyerte el leginkább a bizalmát. Az ifjú így a bennfentesek közelségéből követhette, amint a királyné – aki Buda bevételekor még olyannyira rászorult főtanácsadója, Fráter György gyámkodására, hogy igazándiból nem is ő, hanem a barát uralta Erdélyt – az évek során lassan de biztosan magáévá tette a fortélyok, az ígéretek, a cselvetés és az érdekek művészetét, mígnem György barát arra eszmélt, hogy az, aki nem is olyan régen még engedelmes gyámolítottja volt, az idők során legfőbb riválisává avanszált. Fráter György végül úgy döntött, egyszer és mindenkorra megszabadul Izabellától, ha kell, akkor azon az áron, hogy szövetségest vált, amely már csak azért is kézenfekvő gondolatnak tűnt, mert ő maga semmiféle jogcímen nem formálhattott jogot Szent István koronájára – Ferdinánd azonban igen, lévén, hogy a pozsonyi országgyűlésen egyszer már Magyarország törvényes, szabadon és önkéntesen választott királyának nyilvánították. György barát tervei szerint így mindkét, nem a török uralta országgrész Ferdinánd koronája alatt egyesült volna – és a hatalmát imigyen kiterjesztő uralkodónak már hatalmában és érdekében is állott volna, hogy Fráter György szolgálatait az erdélyi vajda tisztségével, az esztergomi érsekséggel és a bíborosi paláttal egyszerre ismerje el.

Ehhez viszont éppen a korona hiányzott, amely Ferdinánd számára csak megszerzendő kellék volt, amelynek hivatása azzal teljesül be majd, hogy az ő fejére kerül, amikor magyar királlyá koronázzák. Izabella azonban tudta, hogy a korona nem a hatalom eszköze. Éppen ellenkezőleg: viselője az eszköze a koronának, az a szerencsés férfiú, akinek abban a dicsőségben lehet része, hogy életének egy részében ő szolgálhatja földi halandóként azt a hatalmat, amellyel a korona bír az ország felett azóta, hogy Szent István királyunk a Nagyboldogasszonynak, istenszüelő Szűz Máriának felajánlotta.

Az azonban ennek a hatalommal csak az egyetlen, az igazi Szent Korona a birtokosa.

És Jagelló Izabellának esze ágában sem volt azt Habsburg Ferdinándnak adni.

Még akkor sem, ha – Fráter György fenyegetőzéseinek, valamint Ferdinánd király ígéreteinek következtében – kötelezettséget is vállalt erre.

És még akkor sem, ha Ferdinánd a kötelezettség betarttatását azzal próbálta biztosítani, hogy nyolcezer zsoldos katonát küldött Erdélybe Castaldó János vezérletével.

Az Úr 1551-ig esztendejében, Áldás havának huszonegyedik napján, Nagyenyeden koppant rá a fedél arra a vasládára, amelybe Izabella királyné Castaldó, valamint György barát szeme láttára helyezte bele a koronázási kardot, a királyi palástot, a jogart, az országalmát, és magát a Szent Koronát. A Pantokrátor Krisztus köldökéből sarjadó kereszt azonban, amelyet egy ötvösmester a királyné utasítására a találkozó előtt meglazított az illesztékénél, ott maradt Izabella kezében, hogy aztán egy szempillantás alatt az ingujjának belsejébe varrott hurokban lelje meg rejtékét észrevétlenül – köszönhetően nem csupán annak, hogy az uralkodónó sok-sok órányi gyakorlással fejlesztette tükélyre a mozdulatot, hanem a legújabb divatot követő dekoltázsának is, mely mind Castaldó

János, mind pedig Fráter György figyelmét sikeresen terelte el, amikor Izabella a vasláda fölé hajolt.

Jagelló Izabella ezután az egyezésnek megfelelően szülőföldjére, Lengyelhomba távozott, Ferdinándot pedig kis híján a guta ütötte meg, amikor pár nappal később, Bécsben felnyitották előtte a vasládát, és a kereszt nélküli koronát pillantotta meg benne.

Izabella arról is gondoskodott, hogy hamarosan Bécsig is eljusson a híre annak: miután megérkezett Lengyelországba, Krakó legjobb ötvöseivel elkészíttette a korona lehető legtökéletesebb másolatát.

Annál kevesebben tudták, hogy nem ez volt az első és egyetlen másolat, amelyet a királyné Szent István koronájáról készíttetett. Amikor ugyanis Izabella hírére vette, hogy György barát az ő tudtán kívül egyezséget kínál Ferdinándnak a korona átadásáról, az eredetét Lengyelországba küldette. Az a korona tehát, amelynek képeben Szent István fél évezreddel korábban az országot Szűz Mária oltalmába ajánlotta, a Wawel egyik rejtett falfülkéjében várta, hogy a titkos terv véghezvitele után majd Izabella királyné is kövesse a lengyel uralkodók székhelyére. Gyulaféhvárra a koronaékszer kópiája tért csak vissza, és erről csavarintotta le a jóelőre meglazított keresztet a királyné azon a nyári délutánon Nagyenyeden – csak hogy Ferdinánd majd biztos legyen abban, az eredeti koronát vitték el neki emberei, elvégre miért kockáztatná az életét a királyné azzal, hogy egy másolatot tesz tönkre.

Az eredeti koronaékszer mindeközben Jánoska iszákjában útnak indult Sztambul felé. Izabella úgy ítélte, a szultán városa elég messze van Bécsből, Gyulaféhvártól és Krakótól is ahhoz, hogy senkinek se jusson eszébe ott keresni majd a koronát, és ha mégis, hát Szolimán birodalmát kellene legyűrnie ahhoz, hogy a közelébe férközhessenek. Majd ha megharcoltatnak a csaták, amelyeknek meg kell harcoltatniuk, és eljön az ideje, hogy fia, János Zsigmond – talán lengyel és magyar királyként egyszerre – megkoronáztassék, akkor Izabella szerét ejti annak, hogy kapcsolatba lépjen leghűbb emberével, aki tizenöt esztendőn keresztül, nap mint nap úgy tett, mintha a töröknél is törökebbé lett volna, pedig bizony éppen Sztambulban, a Porta kegyeltjeként lett a legmagyarabbá, és végül annak minden felelősségével, fáradtságával, veszedelmével és dicsőségével együttl magára vette a feladatot, hogy ő oltalmazza a haza folytonosságának legfőbb zálogát. És akkor a hajdani Jánoska iszákjában visszafelé is megteszi majd az utat a magyarok koronája a Boszporusz partjáról Mária országáig, hogy ismét olyan fejre kerüljön, amely méltó a viselésére.

Habsburg Ferdinánd pedig megfogadta, hogy kelljen bár végképp eltörölnie a föld színéről Lengyelországot érte, és kerüljön bár leendő sarjainak kétszáz évnyi küzdelmébe is akár, de tesz róla, hogy ha nem is ő, de legalább utódai a Wawel legrejtettebb szegleteit is átkutathassák majd a korona után, amelyet hajdanán Szent István viselt.

– Ébren vagy, Tibor? – kurjantottam ki a vendégszobából. Nem volt szép tőlem, de abból a megfontolásból tettem így, hogy ha netán Szapáry Tibi is el talált volna szundítani, miután befejezte az írást, akkor biztosan felébredtem majd, ha jó alaposan kieresztem a hangomat.

Magamra zárom az ajtót (hommage a Fernand Khnopff)

De Tibi nem aludt. Szapora léptekkel közeledett, aztán benyitott az ajtón, és hangszálait szintén nem kímélve rám kiáltott:

– Na, végre magadhoz tértél Milán! Éjjel emberkedsz, aztán meg átdurmolod a fél napot! Te korhely!

Nem nézhettem rá túl szépen, mert rögvest más hangnemben folytatta:

– Azért ne vedd a szívedre, na! Csak jól esett provokálnom téged egy kicsit... Biztos az újságíróskodásból visszamaradt szakmai ártalom... Igazából azt kell mondjam, kiváló munkát végeztél. Az elbeszélő bátyjából kettős ügynököt csináltál, aztán visszavitted ugyanabba a faluba, a nyeregtáskájában a koronával...

– Állj meg, Tibor, nem én csináltam kettős ügynököt belőle. Nem én írtam le, hogyan került hozzá a korona. Lehetett volna rabló is, vagy éppen...

– Tényleg nem? – vágott közbe Tibi. Összeráncolta a homlokát, és a mennyezet felé fordította tekintetét, mintha ott vágyta volna meglesni kérdésemre a választ. Úgy tűnt, meg is találta.

– Tényleg nem! Fura, ahogy így visszagondolok, amikor elolvastam a fejezetedet, egyértelműnek tűnt, hogy két vasat tart a tűzben a csóka.

– Úgy érted, kétkulacos jászmát játszik.

– Nem, hanem két vasat tart...

– Tibi, az azt jelenti, hogy valaki félrekefél. Amire te gondolsz, az...

– Mindegy. Öltözz, dolgunk van. Még sötétedés előtt meg kellene találni Mona Lisát.

Igazándiból egyáltalán nem volt ellenemre kimozdulni a lakásból. Magamra rántottam a tornacipőmet, aztán nekiindultunk.

Tibor a bejárati ajtóból fordult vissza.

– A francba, majdnem elfelejtettem... – aztán előkaparta a zsebéből a kulcscsomóját, és kinyitotta a lakás ajtaja melletti falra csavarozott levelesládát.

– Mit vársz annyira, te Tibor?

– Meglepetést.

A meglepettség helyett azonban inkább a csalódottság ült ki az ábrázatára az üres levélláda láttán.

– Menjünk először a *Kocsmá a hülye helyen*-be, hátha megunta, aztán visszavitte oda az a senkiházi – szólalt meg Tibor, pedig én már önkéntelenül is a Špilberk felé fordítottam a tekintetemet, mozgás után vizslatva a gyeplet az utca túloldalán. És mielőtt még visszafordulhattam volna Tibor felé, hogy biztosítsam teljes egyetértésről javaslatát illetően, a szemem sarkából buzogányokat pillantottam meg. Színes, cirkuszi buzogányokat: az egyik hegyi csapást szegélyező sövény felett pörögtek, tűntek el a növényzet mögött, majd szöktek a magasba újra, látszólag teljesen véletlenszerű koreográfia szerint, mégis akkurátusan kerülve egymás röppályáját.

Lehunytam a szemem, elszámoltam háromig, és mire újra kinyitottam, már nyoma sem volt a jelenésnek.

Erősen úrrá lett rajtam a kísértés, hogy megkérdezzem Szapáry Tibit, ő is látta-e, ám Tibor barátom szemlátomást egészen mással volt elfoglalva, mintsem hogy cirkuszi jeleneteket hallucináljon a Špilberk oldalába.

– Milán, ha megtalálom azt, aki az én kis Lisácskámot elrabolta... Én karóba húzom, megnyúzom, és kizsigerelem azt a pizkos életűt! Aztán engedem felgyógyulni, hogy újra megismételhessem rajta az egészet.

– Jaj, Tibor...

– Mit jaj, Tiborozol itt nekem? Neked könnyű, otthon vár a helyre kis asszonykád! Hát, remélem, hogy igen, hogy lassan már elkezd hazavárni, gondoltam magamban, és ekkor hasított belém a felismerés, hogy a mobilomat bizony ott felejtettem a kék dosszié tetején, az éjjeliszekrényen, lévén, hogy Tibi *Madzsari 5.*-jének lapjait olvasás után akkurátusan visszaraktam ugyanoda, ahová írója tette le őket, amíg én délutáni álmomat aludtam – egyenesen rá a készülékre.

Amennyire Tibor barátom fel volt paprikázva, eszem ágában sem volt megkérni, hogy a Mona Lisa-keresés megkezdése előtt ugyan ballagjunk már vissza a lakásáig a telefonoméért.

Inkább úgy döntöttem, megpróbálom írói büszkeségére apellálva jobb kedvre deríteni. Annál inkább szükségét éreztem a Tibikedély-javításnak, ugyanis a barátom és a *Kocsmá a hülye helyen* csaposa között elhangzó beszélgetésből cseh nyelvtudásom nemléteének dacára is sikerült kislabizálnom annyit, hogy kaméleonnak a nyomát sem látták, legalábbis attól az egyetlen példánytól eltekintve, amelyik hagyományosan ott csücsül a kocsmá falába épített terráriumban.

Amint megkaptuk a két korsó Klášttert, rá is is kezdtem.

– Te Szapáry Tibor, hallod-e... Azért le a kalappal előtted. Ahogyan szépen leveztetted azt az egész katyvaszkodást a koronával... a keresztlecsavarást, meg a másolat készíttetését, meg a másolat másolatát...

– Milán, jól tudod, hogy nehezemre esik visszautasítani bármiféle dicséretet, de... A koronát Mohács után tényleg úgy adták-vették meg hurcolászták össze-vissza, mint valami használt autót.

– Na jó, de ahogyan végül még Lengyelország felosztását is képbe hoztad! Az aztán nem semmi, barátom!

– Milán, azt sem én találtam ki... Jagelló Izabella valóban csináltatott a koronáról egy kópiát a krakkói mesterekkel. Ott őrizték a másolatot a Wawelben, egészen 1795-ig, amikor is a poroszok lenyúlták, a lengyel koronaékszerekkel együtt.

– Miket nem tudsz, te Tibor!

– Egyébként Krakó akkor a Habsburgoké lett. Csak úgy mondom.

– Aha. Érdekes.

Tibor jókorát hörpintett a sörből, aztán felpattant a kocsmasztal mellett, kihúzta magát, jobbját a magasba emelte, és teli torokból ordítani kezdte:

– Fel, fel Dąbrowski! Nincs még veszve Lengyelország!

– Ül le, Tibor, rendelek egy kis szilvapálinkát – szóltam rá, látván, hogy a kocsmaközönségének többi tagja nálamnál jóval kevésbé értékeli cimborám mutatványát.

Mire visszaértem az asztalhoz a feles poharakkal, Tibor már búbánatos ábrázattal meredt az üres söröskorsóra.

– Igyál, barátom, jót tesz – mondtam, és elé toltam a pálinkás poharat.

Szapáry Tibi felhajtotta az aranyszínű szilvapárlatot. Rákoppintotta az asztalra az üres pohárkát, aztán őszinte, mély fájdalommal a tekintetében a szemembe nézett, és így szólt:

– Milán, ha Mona Lisa kint van a szabadban, és ma nem lesz eső, akkor neki holnap ilyenkorra annyi. Kampec.

– Tibor, ha szabadon van, akkor csak itt kószálhat, a Špilberken... mintha mondatad volna, hogy van a hegyen valami sziklakert szökőkúttal, vagy mesterséges tavacska. Megtalálja majd, aztán iszik belőle.

– Vanni van tó is, kút is, de ez nem ennyire egyszerű. Tudod, a kameleon különleges jószág. A maga módján kicsit töketlen. Lerakhatod akár a Balaton partjára is, képes szomjan halni mellette. Csak akkor ismeri fel a vizet, ha az felülről jön. Esőcseppek a fűszálakon, vagy amikor bepermetezem vízzel a növényeket az üvegládikájában, ilyesmi.

Aztán eleresztett egy nagyon mélyről jövő sóhajt. Ezúttal éreztem: nem volt benne semmi megjátászás.

– Aggódok, Milán.

– Tudom, Tiborom. De ne csüggedj. Nincs még veszve Lengyelország. Amikor mindenki végképp elveszettnek hitte, akkor is feltámadott. Fizessünk, aztán fészüljük át a környéket, mielőtt besötétedik. Most legyen a tiéd a Pellicova utca az ortodox templomtól a Šilingrovóig...

– Šilingrák! Csak turisták mondják Šilingrovónak! – tért vissza az erő és a bennfentesek önbizalma Tiborba.

– Jó, a Šilingrákig. És a hegy innenső fele is a tied, egészen a tetejéig. Én meg vállalom a túlsó oldalát – tettem hozzá. – Nálad találkozunk majd, amikor átfésültük a terepet.

Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: valóban a lehető legnagyobb figyelmességgel kutattam át a hegyet. Különösen a vízelőhelyeknél ügyeltem az alaposágra, abban bízva, hogy életösztone a lehetséges itatóhelyek közelébe hajtotta a kis jószágot. A vár északnyugati sarkánál kis híján beleszédültem a mesterséges tavacskába, amikor sziklás oldalán, az arasznyi széles parton elügyeskedtem magam a vízesésig, azt remélve, hogy ott találok majd Mona Lisát, amint kőszürke árnyalatot öltve lefetyel belőle, épen és egészségesen. Aztán aprólékosan bejártam az északi oldalt a várfalak mentén, egészen a Kazinczy-emléktábláig, és bár minden bokor alá bekukkantottam, nyomát sem láttam Szapáry Tibi barátom kaméleonjának. Később a belváros felőli bejárat melletti büfében felhajtottam egy korsó *Starobrnót*, majd a várárkon átvezető híd fa pallói közti hézagokba is mindbe belenéztem, hátha ott hűsöl a gyökocska valahol, de mindhiába. Aztán a belváros felőli sétányokat jártam be, tornacipőm orrával hajtottam félre a kövezett ösvényeket szegélyező harasztok leveleit, de egyetlen alól sem pislogott rám vissza Mona Lisa. A várbörtönben raboskodott olasz hazafik előtt tisztelgő, Romulust és Remust ábrázoló emlékmű tövében döbbentem rá, hogy időközben kis híján rám sötétedett. Így hát úgy döntöttem, ideje aznapra feladni a keresést.

Leballagtam a Husovára vezető gyalogösvényen, legyűrtem a kísértést, hogy a *Pod Špilberkem* teraszán is felhörpintsek egy korsóval, aztán a Šilingrovóval – pardon, a Šilingrákkal – átellenben ráfordultam a Pellicova utcára. Ekkor éreztem meg, mennyire elfáradtam abban, hogy bő két óra hosszat kajtattam a nyári hőségben a hegyoldalt. Nem néztem már se jobbra, se balra, csak arra vágytam, hogy minél hamarabb Szapáry Tibi lakásába léphessek.

Így lehetett, hogy teljesen váratlanul ért Bolond Bácsi látványa. Éppen úgy, ahogyan Szapáry Tibi elmondása szerint szokta, a ház előtti, alig lepedőnyi kiskertben végezte esti tornagyakorlatát a hórihorgas figura. Abban a pillanatban kezdett bele egy karközés-gyakorlatba a félhomályban, amikor éppen elé értem. Úgy nézett ki, mint egy kifakult pizsamát öltött szélmalom. A frászt hozta rám.

Előreszökelltem, az egyik, szabálytalanul parkoló autó takarásába, aztán odakiáltottam a fickónak:

– Bazdmeg, Bolond Bácsi, majd' összecsináltam magam miattad!

Annyira meg voltam ijedve, hogy nem is furcsállottam, amikor – ha nem is tökéletes, de folyékony magyarsággal – így válaszolt:

– Ne haragudj, nem akartalak megijeszteni.

– Hah! Körözöl itt a sötétben azzal a földig érő karoddal, mint a motolla. Azt hittem, le akarod csapni a fejem – feleltem, ám a második mondat végén már önkéntelenül is eleresztettem egy félmosolyt.

– Bocsáss meg, na – kérlelt Bolond Bácsi a nekem mellközépig, neki úgy deréktájig érő kerítés túloldaláról.

– Majd megbocsátok, ha azt mondod, láttad Mona Lisát, Tibi barátom kaméleonját, és azt is tudod, hol kell keressük – feleltem egy kósza ötlettől hajtva.

Bolond Bácsi ekkor abbahagyta a karkörzést, közelebb lépett a kerítéshez, és így szólt:

– Nem láttam Mona Lisát, Tibi barátod kaméleonját, és nem tudom, hol kell keressétek.

– Micsoda meglepetés – válaszoltam, és már indultam is volna tovább Szapáry Tibi háza felé, amikor az égimeszelő hozzátette:

– De a bátyám látta és tudja.

– Nocsak. És beszélhetnék vele?

– Most nem – válaszolta. – Elment szórakozni. Tehát holnap jó sokáig alszik majd, és az sem biztos, hogy itthon. Szerintem nézzetek be délután kettő körül. A kapucsengő nem működik, de ha megálltok itt az ablak alatt, és elkezdtek magyarul beszélni, tudni fogom, hogy megjöttetek, és beengedlek majd.

Őszintén szólva annyira meglepett, amit Bolond Bácsi mondott, és hogy magyarul mondta, hogy eszembe se jutott megkérdőjelezni az igazságát.

– Akkor holnap délután jövünk majd. Kösz! Na, szevasz, és jó éjszakát! – köszöntem el tőle, aztán továsiettem.

Szapáry Tibi a konyhaasztalnál görnyedt egy félig teli – vagy inkább már félig üres – korsó sör felett. Nem is reagált az érkezésemre, amíg le nem ültem a másik székre. Ekkor rögtön látta rajtam, hogy jó hírt hoztam.

– Megtaláltad Mona Lisát? Hol van? – élénkült fel cimborám.

– Megtalálni nem találtam meg, de találkoztam valakivel, aki tudja, ki vezethet a nyomára – feleltem, aztán töviről hegyire elmeséltem neki találkozásomat a Pellicova utca pizsamás csodabogarával.

Tibin látszott, hogy hiszi is, nem is a pár perccel korábban elhangzottakat, és hogy a remény, valamint a kétség viaskodik egymással a lelkében. Minden jel szerint hamarosan kiütéssel győzött a kétségbeesés, ugyanis Tibor ismét a tenyerébe temette az arcát, és az apadó sörhabot kezdte bámulni.

– Tudod, Milánom, miről ismerzenek meg mind a Bolond Bácsik?

Nem várta meg, hogy én válaszoljak. Kortyolt egyet a söréből, aztán lemondó hangon hozzátette:

– Arról, hogy bolondságot beszélnek.

Pályakezdéstől a (be)érkezésig

BENCE LAJOS LÍRAI KORSZAKAI

Bence Lajos indulása még a volt Jugoszlávia keretein belül történt, 1981-ben. A muravidéki irodalom tehetséges tollforgatója – pennahajdere, ahogy később nevezte magát – a budapesti bölcsészkaron nyert kiképzést, tehát egyszerre az anyaországi és vajdasági (határontúli) magyar, valamint a szerb-horvát-szlovén irodalomban kellett elhelyeznie, identifikálnia magát. Első kötetének – a *Szíves szívtelessnek* – ajánlásában Czine Mihály a következő (lelkes) szavakat írta: „Fiatalember, bölcsészhallgató, készül a holnapra, s birkózik a verssel. Szívmozgásait figyeli, s teret meg az időt, amelyben él. Mindenre érzékeny, ami a világban történik. Tüzes és piros dalokat is szeretne írni, de leginkább a fehér csendet érzékeli és a hiányt. Úgy érzi olykor: ‘csőre töltött puská a tér; omlandó az álomkatedrálisok’ talán a szerelem a legfőbb megtartó bizonyosság. Ember szól, igaz ember, váratlan asszociációkkal, hangja olyan tiszta, mint az eső utáni levegő.”

A pályakezdő költő több ars poeticát is fogalmaz:

„Forgolódom az ágyban,
holnap verset fogok írni
ezen is túl kell esni”

„versem tüzes lesz és piros
fölszisszen ha víz-ember
nyúl hozzá”

Az érzelmi telítettség első látásra észlelhető, az érzelmi megközelítés dominanciáját azonban lerontja a szkeptikus zárás:

„egyébként
teljesen fölösleges
szerepet töltenek majd be
(az élnitűdésben)”

A beköszöntő vers után még egy egész ciklus születik *Harc a verssel* címmel. A Tisztább dalokat kérek...-ben nem csak a vers – némileg ironikus – eszményi követelménye fogalmazódik meg –

„Tisztább dalokat kérek
eszmei mondanivalóval
tragikus hangvétellel

másképp egy fittyet
sem ér az egész, –”

hanem a harc az identitásért első motívumai is megjelennek.

„Szabad asszociációmban nem
tudom meddig terjednek énem premisszái
Ilyenkor riadtan menekültünk
tőlem”

Az újabb ars poetica Domonkos István idézete („kiki a költők tehetetlenek napjainkban”) már a költői szerep ellehetetlenülésének – érzelmi interpretációja (Ökölnagyságú szíved meddig nem robban még?). De mégis – „száműzötten a látóhatárra” – a lét peremére – fel lehet, sőt fel kell mutatni a mellőzésre ítélt értékeket. A szóval, a leghatásosabb kifejezésért folytatott küzdelem újabb etapja fejeződik ki a Leteszem a tollat (a lantot már letették) című versben.

„Letettem a tollat
holtan fordult ki alóla
az utolsó szó”

S egy csavarral már a (el) temetés, a szertartás és feltámadás nélküli megsemmisítés folyamata bontakozik ki szemünk előtt. Hogy aztán az áthallásos sor zárja:

„minden szökési kísérlet
szigorú megtorlást követ.
A Karhatalom”

A költői szerep elhárítás és vállalása között dilemmát a *Harc a verssel* tetőzi be.

„Kihörpintettem méregpoharat
VERS

Te pedig aggódsz hiszen
csak próbára akartál tenni
és jössz föl bennem”

Nos, azóta is „jön föl a vers” Bence Lajosban.

De mielőtt erre rátérnék, még vessünk egy pillantást a kötet más motívumaira.

Itt van a „Hova tartozom”, ki vagyok én – kérdésköre. A „Pillanatnyi helyzet(em) def- finíálása”. A hiányzérzet – amelyre Czine Mihály is felfigyelt. De van ennek egy lokális vetülete is – mely majdan kiteljesedik – ; exponálása legszebben a *Felvonom vitorlám* c. versben jelenik meg.

„szakadtak úszó
földem vitorláí”

„Sírom fölött
a kitagadott ember
zokog”...

A bizonytalanság, kötődés hiánya, az identitászavar érződik ezekből a sorokból. Ami nem csoda az ismert történelmi előzmények után.

A félem, hogy „Érthetetlenül fájul beszéded” – nem alaptalan. Ami az anyaországban természetes, az egyáltalán nem az egy hol erőszakos, hol rejtett asszimilációval fenyegető közegben. Ebből a szituációból sarjad a *Vigyázzatok rám!* – érzése, vagy az a groteszk egyoldalúság („egész nap sóval etetnek/ te pedig paprikát követelsz”), ami találó megfogalmazása az asszimiláció kísértésének. (S a pincérek molesztálása sem ajánlatos.) Az „elkészt-korán jöttek”-ben némi generációs türelmetlenség is tetten érhető: „lázasunk szükségszerű”. Ez a konkrét, történelmi szituáció a *Töredékek* sorozatban már rendkívül áttételesen, szinte ontológiai problémásorként transzponálódik.

„Töredék VI.

Kiterjedésünk korlátja
vagy te
bőr

nem zavar
befelé terjedünk?”

Ez már a valamiféle védekezési program, a behúzódás a „belső végtelenbe”, – ahol mint tudjuk „nincs határ”, s ahol a határőr is tehetetlen. A Mérgeim, ha megmutatnám – tehát a rejtőzés az önfeltárulkozás helyett – éppen erről ad érzékletes képet. A közölhetetlen belső tartalmak („lelkem fényévei, szívem moccanása”) valami idegennek hódolnak, a figyelmeztetés is elhangzik: „vigyázz az órád/ nincs összhangban a miénkkel...”. De mégsem valami feloldhatatlan tragikumba torkollik ez az ellehetetlenülés, hanem váratlanul az idill, a bukolikus hang oldja fel a feszültséget. Ennek rendkívül szép példái a *Kettesben az örökléttel* és a címadó vers, a *Szíves szívtelen*. (Én úgy vélem, maradandó antológiadarab.) Az utóbbi azért is meglepetés, mert – joggal a Híd és az Új Szimpozion „emlőin” nevelkedett költő – kötetének jelentős része a szabad vers tömör, szentenciózus, aforisztikus formáját míveli, s ez a pazar rímelésű, ritmusú, szürreális képekben (és érzelmekben) gazdag szöveg a maga panteista hangulataival igazán kivétel. A kicsit József Attilá-s áthallások sem zavaróak. S végül is egy első kötet a szerep és hangkeresés fóruma is.

A második kötetre elég sokat kellett várni. A *Létlelet* 1989-ben jelent. Az a jó nyolc év, ameddig a megjelenés váratott magára a második – ahogy mondják –, a megha-

tározó könyv, csak javára vált az alkotónak. Ebben a felerősödik az identitás kérdése, az öndefiníálás kényszere. Ennek egyik reprezentatív verse az *Öndefiníálási kísérlet két képen*. Az első részben a költészet haszontalansága, a költő szerep modern értelmezésének a szinte megoldhatatlan, tehát ambivalens megítélése foglalkoztatja a szerzőt. A „hasznavehetetlen dolgok lomtára” – nem illeszkedik a normális hétköznapokba. Mint ahogy egynémely esemény sem – amit meg kellene fogalmazni... Mindazt, „ami történeteink háttéréből/ kimered (vagy értsd: kimarad)...” Vagy csak a „Sorok között” fogalmazható meg. *Az ilyen* című versben találjuk: „ha a mondani való is/ feljebb/lejjebb csúszott/nem járt érte megrovás...elírásnak vélték – később megtanultunk/olvasni is így...” Ebben a kettős cenzúrában (nemzetiségi és rendszerfüggő) „szóvirágok illata mögé húzódba, jelek, kódok/kolosszusában több/ értelmet keresve/ vállalva a versben bújosást...megkíséreljük a lehetlent/ bízva-remélve, hogy a világ/mégis lefordítható...” Ebben a kötetben hangsúlyos motívum a kifejezés és az öncenzúra viszonya, az anyanyelv megőrzésének számtalan nehézsége. A *Szó, jel, nyelv* ennek a kérdéskörét járja körül. „Versem a teremtet/ – ama végső főhajtás előtt – a tudomány és nyelvteremtő/ anyanyelv előtt hajt fejet.” S ennek a főhajtásnak a végső konklúziója: „Elfeledni sem lehet Téged...kilopózni belőled, kilépní angolosan, mert a létezés igéi kerülnének veszélybe...” Ez a vallomás egyértelművé teszi, hogy csak a romlatlan, tiszta szó menthet meg, a valós önismerethez csak ez vezet el, s ahogy a hamisságok, féligazságok után: „nagyon fog fájni a mocskától/megtisztult beszéd, a tiszta szó.” A nagy összegző, szintetizáló vers, a *Létlelet* – valóban már a címében telitalálat. Hiszen a legkisebb kisebbség már-már anakronisztikusan létezik (a feltételek ellenére), mint egy őskori lelet, zárvány.

Az alkalmi vers – „kanyarítása” – a 33. születésnap alkalmából sok mindennek a végiggondolására jó. Az ironikus „ráközelítés” a témára: a laza asszociációkkal kanyargó tudatfolyamat követése, lejegyzése, kommentálása, a helyzet többszörös körülírása, körbejárása – a tudós poétikák szabályait felrúgva – a költő „végre jól érzi magát ebben a versben”. S a József Attila-idézés segítségével még mélyebbre hatol a személyes múltban, rétegekben: – méghozzá „halálos szójátékok”, szömutatványok közepette: „szaporodnak bennem a lékek meg az élek, ettől /didereg számban e szabálytalan/ nem-ének...”. Így válik a születésnap tortája „létszeletévé” a fordulatokban gazdag vers, kitöltve a *Hiányt* – amelyre annyiszor hivatkozik a költő.

Örök kérdés, mint függ össze a lokális és az egyetemes. A muravidékiség és az egyetemes magyar szellemi univerzum. A lokalitás – melynek felidézése korábban negatív tartalmakat hívott elő – az újabb időkben pozitív élmények előhívója. Ennek a foglalatja is a *Rá-olvasások* című válogatott új versek c. kötet. Garai László az Árgusban megjelent kritikájában a következőket írja a kötetéről: „Az ő igézései, bűbájos imádságai, fenyegetéseket elhárítani akaró varázslásai, Istennel feleselő zsoltárai láttatják az olvasóval – hogy csak egyetlen versének kelléktárából merítsünk – a halállal születés, a beteljesülés, a tűzlopás (Halállal jön) misztériumát... Az istennel, a költészet istenével is feleselő *Rá-olvasások* formai jegyei szándékos vagy véletlenszerű hasonlóságot mutatnak a népi imádságokéval, szint oly prózai és lírai ötvöződések, s a bájathárítás gyakoribb bennük. A bájolástól csak ugrás a mitológia, a helyi – lásd Marquez – mitológia megteremtése. A családi versek kinyitása – éteri magasságok felé – jelzik ezt az utat.”

A családi mitológia mellett – *Kettesben az örökléttel, Műemlék-vers apámnak* – a helyi kulturális mítoszok, toposzok kerülnek előtérbe. Ennek sajnálatos részét képezik az eltávozott barátok – Szunyogh Sándor, Gálics István – emléket felidéző és éteri szférába emelő költemények. (Olorisi rekviem, Lepke I. Lepke II.)

Egy szép idézet:

„Barátom, ki ismered
a lepkék nemi életét is,
mondd hány lepkehalállal
mérhető egy élet???”

Innen jön a Halicanum – az időnek, a Pannon provincia múltjának felidézése vagy Zala/Mayer György szobrászatának és személyének példaként való felmutatása. Az *Óda a hazatérőhöz* – nyilván többrétegű, több jelentésű lírai kompozíció. A nyitó és az Odisszeusz motívummal bővült záró sorok hűen kifejezik e vidék magyarságának ragaszkodását identitásukhoz, szülőföldjükhöz. Azt, amit az eltávozott költőtárs, Szunyogh Sándor így fogalmazott meg Halicanumi üzenet c. versében: „Halicanum szülöttei, kutyánál hűbb fiai vagyunk e földnek.” S amit a fiatalabb Bence Lajos, bizonyos értelemben Szunyogh Sándor szellemi örökségének folytatója imígyen intonál:

„Boldog lehet, ki kerülőkkel,
dűlőutak mentén,
kertek alatt végül
mégis hazatalál.”

Ennek a hazatalálásnak az élménye – öröme –, amit az újabb nemzedék kivívott magának. Hazatalálás a befogadó országban, az anyaországban, és az egyetemes magyarság szellemi hazájában. Sokat tettek is a lendvai értelmiségiek, hogy muravidéki Órség – áttételesen és szellemi értelemben – ne csak védekező, hanem közvetítő is legyen a délvidék felé, a határon túli magyarság felé. És ez sajátos, új „honfoglalás” – anélkül, hogy lábukat kitették volna – céljához érjen.

Legújabb kötete – mely tavaly, 60. születésnapjára jelent meg – a Vers magunkról, avagy kósza emlékek 56-ból című verssel kezdődik. Joggal, mert a két születés szinte egybeesik. S a költő felidézi, miként élték át a forradalom híreit a Muravidéken, s miként virágzott ki az őszirózsa, s borzongott meg a tér is az események láttán:

„Összerázkódik, fut-szalad
az ország, szanaszéjjel,
indul a világjáró, földönfutó
kaland...”

De feltűnik a tragikus vég:
„Rendet kell itt tenni,
rendet kell csinálni.”

A megfakuló emlékek, a „letörölt könnyárok” vezet a „történet nélküli történelem” állapotába, amelyben már semmi sem biztos: „mi történt itt”?

Bence Lajos újból visszatér a múltbéli, neuralgikus pontokra. A Zrínyi Új várat épít című vers az elszalasztott lehetőségekről szól. S a felkínálkozó alkalmak, megsegítő esélyek szükségességét vallja:

„Pedig fel kell építeni
a várat, a templomot,
mely ellenáll minden
gaznak, akadály lesz
összeesküvésnek, széthúzó
akaratnak...”

Érdekes fordulattal él, Kölcsey Himnuszának sorait variálva: „Isten verd meg/a magyart: ne nagyon, /ne nagyon”. A *Jövendőmondó újévre és Himnusz-töredék a XXI. századra* versében is feltűnik ez az irgalmat, védelmet sóvárgó gondolat. S a *Tomboló türelemben* pedig a két nép – a szlovén és magyar – II. világháborús értelmetlen bosszújáról szól: „a ki nem váltható pokol”-ról. És a szörnyű következtetés: „senki sem tudta: miért a bosszú”.

A kötet második ciklusa a Megszólítalak, megszólítanak címet viseli. Feltűnnek a régi (holt) barátok, mai társak, szövetségeseik. Szunyogh Sándor – mint joggal emlegetett előfutár – alakja tűnik elő az Ágrólszakadt haikufüzér soraiban.

„Tapogatom a bizonytalant.
Leoldva róla minden mezt,
Mint tétova harcos a tegezt.”

A korán távozott, emblematikus írástudó Hornyik Miklós gyászszavai: „Van, hogy a halál a vigasz.”, egy tépett sors után tesz pontot. A 70 éves Németh János köszöntése is egy teljes élet előtti tisztelgés. A vers vége a legszebb bizakodás: „megvéd téged a rontások ellen/magad teremtette/Agyag-(had)-sereg.” S persze, nem maradhat ki Hagymás István, a muravidéki tudós doktor, néprajzos, álom-és mesefejtő sem. Aki „fel nem/ dolgozott/ ki nem beszélt/ múlt” elkötelezettje, a hajdani és mai hagyomány feldolgozója. A borosgazda is megszólal, amikor a lenti-hegyi társ, Kovács Lajos pincszentelőjéről ír megragadó sorokat. Hisz a házigazda szívesen látta a szomszjas írókat is.

„Pincéd – mindig szomszjas –
írótorkot öntözött eddig is...”

Az utolsó ciklus miről is szólhatna másról, mint a versről. Az „írni és az inri” gyötrelméről. Hogy nyomtatni a „rögre” is akár, ha nincs más. Feltűnik a „vidéki költő” örök témája, akit „köttűnek” csúfol szűkebb környezete, a városi költő az igazi, a király. A *Kinek kell?* az ébredés után szétfoslott verset gyászolja, az *Ahogy békésen indul egy álom, s lesz belőle vers* pedig ennek fordítottját írja le. „írdatlan merengések/között írtam, míg bírtam”.

A kötet vége elégikus hangra vált, berzsenyis hangulatokat idéz.

Az *Őszülő színek mögül* az elmúlás jeleit, jelzéseit veszi számba. „Firtatom magamban/a lombhullást, az ősz.” Az egyéni sors traumája mellé felsorakoznak a pusztulás rekvizitumai, „az istenverte föld/emelkedik arcomhoz” – panaszolja a muravidéki énekes. Az *Elestvéledem* a végső kiábrándulás konzekvenciáit igyekszik levonni. Amikor már nem vonz semmi, „csak a hullám”, mely levet hátáról.

„Elfáradtam Dani uraság,
vagy ahogy te mondanád:
lassan „elestvéledem”?”

A *Születésnapi* címmel megszületett az összegzés is. A túlélés vádja, a lelkifurdalás gyötrelme árnyékolja be az alkonyuló horizontot. De a végső konklúzió mégis a feloldozást ígér:

„ernyeteg perceimben
a megnyugvást, s a felismerést,
lakonikus válaszként a létre:
talán mégsem éltünk hiába...”

A *Szóval vágok rendet*-ben lapozgatva találtam az ima formátumú verset: *Hiszekegy a kiábrándulásra*. Ennek a végén olvashatók e sorok:

„...hiszek egy Istenben
és hiszek egy hazában”,
s a házban, mely otthonommá
fogad, hiszek a lélekmelengető
esőben...
hiszek az elmében, s az észben,
mely a Földről száll az Égbe,
hiszek a bűnbocsánatban s
az áldásban, hiszek az Észben
és a közös Akaratban
(Ámen)

A „hazatérítés” és hazatalálás – a vers motívumai szerint – megtörtént, az otthonulás folyamata be vagy még inkább kiteljesedett; s bár a körülmények (külsőleg és belsőleg) nem javultak, a küzdelem nem volt hiábavaló. A befogadás gesztusa immár végleges és visszavonhatatlan. Az indulástól, az identitás kereséstől eljutni az „és hiszek a nyájban/, mely végre hazatalál” – felismeréséig, az eszmélkedés, az önfelismerés kanyargós útjai után valamiféle nyugvópont, megkerülhetetlen jelzőkaró. Ennek a tudatát is közvetíti az immár 60 éves mindenés-énekes, mely a legkisebb magyar kisebbségből hozza a megmaradásért vívott mindennapos küzdelem emberi-lírai mentőit.

BENCE LAJOS

Fáklyavivők

MEGÜDVÖZÜLT SZ. S. FÁKLYAVIVŐNEK

Fáklyavivők voltunk és
szerettek minket – írtad azonos
című versedben, költeményedben,
így, véglegesen múlt időben.
Hitted, romlásunk megállítható
verssel, irodalommal, s azt is,
hogyan a 12 magyar vers legszebbikét
talán mi írjuk majd meg egyszer...

A többi már ismert:
jöttek „kiskirályok, pénzhajhászok,
hamis próféták, bukott proletárok”,
istenek áldását várva,
„új széket vásárolva,
beültek a Panteonba”.

– Nem történt semmi
fáklyavivők voltunk – többre
nem futotta – áll a kiállított
Nyugtán ma is. A lélekfojtó
csöndet a hangos
törtetés, mindennapok hordaléka,
az olcsó, víg lárma váltotta,
isteni áldást sem remélhetünk
eltékozolt Birodalomunkra.
(A senyvedés vár, nem a munka).

Érjük be ennyivel, ez a fáklyavivők
sorsa: semmiért nem jár jutalom.
Ez jár annak, ki nem nemz
utókort, ítéletre sem érdemes,
önmaga fölött tör palcát,
minden itt-létben megüdvözült.

Baudelaire után szabadon

Nézzétek az őszi rekettyésben
a barkát, a húsvéthírnököt,
elhullajtván virágait,
csillóporát szélnek eresztve,
kihagyva bogyós-termés állapotot,
máris készül az új tavaszra. Uram,
nem járna meg neki is egy kis
madarak számára kicsiny vörös,
tölcséres, ernyőcskére
hasonlatos csemege?

A költő is ilyen:
még el sem szállt előző
verséből itt-maradt leve-gőze-hite,
máris lesi új a rügyek alakulását
a késő őszben, gyökerekből
sarjadzó „isten tudja miféle”
hajtásokat, a „mifántermette”
előzményekkel, ok-okozati
témaszüleményekben
reménykedve...

Isten adja, legyen hozzá kedve!

VALLADOLID, SZEPTEMBER 16.

Julián... Mindenhol Julián arcát látom. A Plaza de Toros faláról még nem szedték le az óriásplakátokat, ami a viadalt hirdette. Megrendült emberek virágokat visznek és gyertyákat gyújtanak a zárt kapuknál. Az összes reggeli újság címlapjáról az ő képe néz rám, hatalmas fekete betűkkel szedett, hatásvadász szalagcímek kíséretében: „EL ÍDOLO HA MUERTO” – „A bálvány halott” –, „EL HÉROE NACIONAL ES ASESINADO” – „A nemzeti hőst meggyilkolták” –, vagy a szélsőbaloldali pacifisták közlönyén puritán őszinteséggel: „UNO MENOS” – „Egygel kevesebb”. Azt írják, hogy a Rendőrség titkolozik és a vizsgálatot a nyilvánosság kizárásával folytatja le, holott Julián Cortés halála közügy; a tisztelőinek és a társainak joguk van ahhoz, hogy értesüljenek a tragikus esemény részleteiről. Martínez hasztalan próbálja – immár kamerák előtt – elmagyarázni, hogy a Rendőrségnek viszont ahhoz van joga, hogy visszatartson bizonyos információkat, ha azok kiszivárgása veszélyezteti a nyomozás sikerét. Senki sem figyel rá. Napjainkra a hírközlő szervek hatalmi tényezővé léptek elő; a tömegember csillapíthatatlan információéhségének kielégítésére hivatkoznak, amit egyébként ők gerjesztenek.

Várható volt, hogy a Madridi Rendőrség elküldi saját emberét a nyomozás irányítására. Ez az Alberti nevű százados tapasztalt vén róka, évek óta visszavonult az aktív szolgálattól; könyveket ír és kriminológiát oktat a Rendőrakadémián. Alacsony, ötvenes férfi, tekintélyt parancsoló megjelenéssel és határozott, egyenes tekintettel. Mellette Martínez másodrendű vidéki zsarú benyomását kelti. Mint kiderült, sietségében több hibát is elkövetett: a bűnügyi helyszínt nem zárták le időben, a holttestet felfedező kocogókon és a parkörön kívül több kíváncsiskodó összejárákálta a tópartot. Így aztán kezdek elölről a nyomok és anyagmaradványok felkutatását, rögzítését, begyűjtését, szortírozását. Az azonosítás szintén szabálytalanul folyt le, ráadásul Martínez soronkívüli boncolást rendelt el – amit egyébként a hatóság különösen indokolt esetben akár a hozzátartozók beleegyezése nélkül is megtehet. Julián testét a beszállítást követő három órán belül felnyitották, de mivel nem vettek elegendő mintát, Alberti újabb boncolást rendelt el három madridi professzor részvételével. Mindezt még meg lehet magyarázni, nem úgy, mint azt a felháborító hangnemet, amit Martínez megengedett magának Pablóval szemben, amikor bement a kórházba, hogy kikérdezze. Pablónak erős fájdalmai vannak és lelkileg is nagyon megviselték az események. A nyomozó türelmetlenül nekiszegezett kérdéseire kitérő, határozatlan válaszokat adott. Erre Martínez feldühödött és azt kiabálta, hogy életében nem ta-

lálkozott még ilyen kurta memóriájú idiótával, aki egy sorsfordító eseményről pár nap távlatából nem képes értelmes beszámolót adni. „Mexikói parasztnak”, „vaqueró”-nak, meg „gauchó”-nak titulálta. Ezek a spanyolban a tehenészlegényekre használt kifejezések, az utóbbirégen az argentin pampákon tanyázó marhapásztorok elnevezése volt. Latin-Amerikában közismert, hogy az argentinok lenézik a többi spanyolajkú ország lakosságát, különösen a mexikóiakat, akiket lusta, ostoba szájhős népségnek tartanak. Pablóban felülkerekedett a büszkeség és hallgatásba burkolózott. Sajnos ugyanezt teszi Miguel Ángel Luz is, az a torero, akinek a Juliánnal való közös fellépésére tizenkétezer ember vett jegyet azon a végzetes napon.

Miguel Ángel különleges ajándéka a sorsnak ebben a fejtetőre állított, veszett világban. Megjelenését tekintve egy párizsi divatfi és egy nárcisztikus művész bizzarr keveréke. Fejét mindig magasan tartja, arca a legjobb pókerjátékosokat meghazudtolóan rezzentelen, egyedül sötétkék szemének állhatatos, súlyos pillantása árulkodik gyors felfogóképességéről, kifinomult megkülönböztetési készségéről és éles kritikai érzékéről, ami mindenekelőtt önmaga felé irányul. Jóval magasabb a torerók többségénél, karcsú és hajlékony, bár nekem minden évben egyre soványabbnak tűnik, amikor viszontlátom a szezon első nagy viadalsorozatán Valenciában. Az idén először fedeztem fel benne a régmúlt korok aszkétáit idéző távoliséget, árvaságot és komorságot; annak az embernek a magányát, aki egyfolytában harcol a benső démonjaival, hogy egyre feljebb jusson, és nem hagyja abba a keresést. Pályája elég egyenletesen alakult, és dacára annak, hogy sok megtorlást kap a bikától, idegein és bátorságán nem hagyott nyomot a profiként eltöltött tizenhat év. Januárban krisztusi korbá lépett, és esztétikára épülő tiszta, légiesen könnyed stílusát a végletekig csiszolta. A „hogyan tovább” kérdése elkerülhetetlenül felmerül benne, de visszavonulásról hallani sem akar. Sokan hidegnek és arrogánsnak tartják: nem az, de megértem, hogy személyiségének bizonyos vonásait – például távolságtartó szűkszavúságát, amivel a külvilág vulgarizmusa ellen védekezik – közönségesen pökhendiségnek vélik. Ez abból adódik, hogy a torerók világa eléggé zárt, és az embereknek még az a csekély része is, akiket egyáltalán érdekel, hajlamos felszínesen, regényekből és zeneművekből vett sztereotípiák alapján megítélni. Ebbe a csapdába esett Martínez nyomozó is, akit – mindannyiunk szerencsétlenségére és újabb kapitális tévedésként – azzal bíztak meg, hogy vegye fel a kapcsolatot Miguel Ángellal, amíg maga Alberti a családtagokkal beszél. Bár Martínez ezúttal tartózkodott a lenéző jelzőktől, Miguel Ángel nem volt hajlandó szóba állni vele. Állítólag arra hivatkozott, hogy a nyomozó nem adta meg neki az alapvető tiszteletet, és egyébként sem volt szemtanúja az utcán történeteknek, mert ott akkor már védőőrizet alatt tartották a Plazában, nehogy baja essen.

– Nem tudom megérteni ezeket az alakokat! – fakad ki Mikkel, aki már beizzította rejtett információs csatornáit, és azon ügyeskedik, hogy megszerezze a boncolási jegyzőkönyv másolatát, amit a Rendőrség nem tár a nyilvánosság elé. – Ha az én társamat tépnék szét az utcán és vonszolnák be egy parkba, hogy ott dögöljön meg, minden követ megmozgatnék, hogy kézrekerítsem a mocskokat, akik ezt művelték. Ezek viszont hallgatnak, durcáskodnak, nyavalyognak, hogy nem bánnak velük elég

udvariasan... A rendőröknek nincs idejük arra, hogy kézcsokkal meg ajándékokkal járuljanak a színiük elé, mint a Napkeleti királyok a kis Jézushoz. És egyáltalán: mire föl várják el? Kik ezek a fickók? Egyszerűen elő kellene állítani és kihallgatni őket, mint tanúkat.

Részben egyetérték velem, bár világos, hogy a kívülálló beszél belőle.

– Az a legnagyobb probléma, hogy a nyomozók nem ismerik azt a világot, amiben most kénytelenek kutakodni – jegyzem meg. – Ez egy régimódi becsületre és lojalitásra épülő mikrovilág. Teljesen ellenkező szabályok szerint működik, mint amiben mi élünk.

– Micsoda szöveg! Becsület meg lojalitás, mi? De ha az egyik fűbe harap, a többi elfordul. Lehet, hogy titokban még örülnek is, amiért leütötték a vezért a tábláról.

– Tévedsz – mondom határozottan. – Igaz, hogy rivalizálás folyik köztük, de a bajtársiasság az első.

– Persze, meg a segítségnyújtás – feleli csúfondárosan.

– Szerinted miféle segítséget tudtak volna neki nyújtani abban a helyzetben? Ugráltak volna a tömegverekedők közé?

– Nem, de most azért vehetnék a fáradságot, hogy visszaemlékezzenek és elmondják, mi történt.

– Senki sem tudja, mi történt. Te is tudod, hogy azok az esetek, ahol ezernyi szemtanú van, még bonyolultabbak és félrevezetőbbek, mint ahol egy sincs. Mindenki látta az esemény egy darabkáját, a többit a fantáziájával pótolja, de sehogysem áll össze a kép. Egyébként Miguel Ángellal lehet beszélni, csak nem szabad rárontani. Érzékeny ember, de legalább annyira melegszívű is. Meg kell találni vele a hangot.

– Szerintem ez csak szeszélyeskedés, márpedig nincsenek abban a helyzetben, hogy megengedhetnék maguknak a dívaallűröket.

– Igazad van – ismerem el –, de ők nem tudnak erről.

– Ők semmiről sem tudnak! Nem követik a politikát, a világ változását, az európai helyzetet... A szűk kis univerzumukon kívül semmi sem érdekli őket. De a tiszteletet persze elvárják. Örülhetnének, hogy megélnék abból, amit szívesen csinálnak. Még hozzá milyen jól élnek! Éppen Miguel Ángel Luzról olvastam, hogy már évekket ezelőtt kilencvenezer eurót kapott egyetlen madridi fellépéséért. Ennyi pénzért én akár keringőre is felkérném a bikát, még akkor is, ha az lenne az utolsó táncom.

– Csak egy elenyésző kisebbség, az első tíz-tizenöt helyen rangsorolt matador engedheti meg magának, hogy nagy összegeket kérjen és megválassza, hogy hol és milyen tenyészetekből származó bikákkal akar fellépni. A legtöbben a megélhetésükért csinálják.

– Ne gyere nekem ezzel. Azok, akik a megélhetésért hajtanak, egy irodában ülnek nyolctól négyig, szalag mellett állnak egy gyárban, vagy valami hasonló dögletesen unalmas melót vállalnak. Az emberek nagy része egész életében olyan munkát végez, amit utál. Ne érts félre, semmi bajom a bikás emberekkel; jópofa dolog borjakat vezetgetni köpennyel, izgalmas, én is kipróbáltam... De a világ ma mást követel. És mindketten tudjuk, hogy a bikaviadalnak legfeljebb húsz éve van hátra a teljes betil-

tásig. Aztán ezek a fennhéjázó úriemberek kénytelenek lesznek beülni egy irodába, mondjuk marketingesként, ha nem akarnak éhen pusztulni.

– Hamarabb ugranak le egy toronyház tetejéről.

– Az az ő bajuk. Aprópó, leugrás! – Hirtelen támadt izgalommal kutatni kezd a hátizsákjában, amit mindenhova magával cipel. – Gondolom, nem hallgatod a híreket, ha nem az emberünkről szólnak. Én viszont éjjel-nappal követem az eseményeket, nem maradhatok le semmiről. Történetesen hallottam, hogy egy tizenkilenc éves lány leugrott egy bérház tetejéről tegnap éjjel Rondában.

– Sajnálatos, de mi köze ennek Juliánhoz?

– Először azt hittem, hogy semmi. De valami nem hagyott nyugodni, és a szimatomban most sem csalt meg. Utánanéztam az esetnek. Cortés Rondában lakott, ugye?

– Pontosabban egy Rondához közeli birtokon. Na és?

Mikkel előszed a hátizsákjából egy nagy, fehér borítékot, kivész belőle néhány fényképet és leteszi őket elé. Első ránézésre nem értem, mit ábrázolnak.

– Ezek a halott lányról készült fotók egyes részleteinek a nagyításai – magyarázza jelentőségteljesen. – Amit itt látsz, az a jobb csuklóról készült felvétel.

– Mi van vele?

– A helyes kérdés így hangzik: mi van *rajta*? Éppen ezt akarom megtudni tőled.

Közelebbről megnézem. A vékony csuklóra mintha egy medál lenne rákötve. Mikkel helyeslően bólogat és elővesz egy fényképet a felnagyított ékszerrel.

Rámeredek. – Ez Julián medálja – mondom döbbenetben.

– Te is felismered, igaz? – vigyorog elégedetten. – Már korábban észrevettem, hogy a torerók mindenféle medálokat hordanak a nyakukban, gondolom, afféle talizmánként. Némelyek civilben sem veszik le. Amikor végignéztam a Cortésszel készült interjúkat, felfigyeltem rá, hogy egy érdekes fémlapocskát visel fonott bőrszíjon. Minden nyilvános szereplésén rajta volt, és aznap is, amikor személyesen találkoztunk. Utólag jutott eszembe, ahogy visszapörgettem a fejemben annak a délutánnak a részleteit. Jól látszott, mert a két felső inggombja nyitva volt.

– Remek megfigyelő vagy.

– Muszáj. A munkám része. Nem tudsz véletlenül valami kis viszonyáról?

– Egy tizenkilenc éves lánnyal?

Vállat von. – Hallottam már ennél cifrábbakat is. A medált mindenesetre neki adta.

Újra végignézem a képeket. Semmi kétség, az ékszer Juliáné. Értéktelen rézlapocska, nem lett volna értelme ellopni. Egy öreg rondai ékszerésszel készítette egy Mithrász szentélyben látott freskó mintájára. A diadalmas Napistent ábrázolja, amint rituális bikaáldozatot mutat be. A torerók babonás emberek, a talizmánjaiktól soha nem válnak meg. Ki ez a lány, és hogy kerülhetett hozzá? Egyike a számtalan kérdésnek, de nem sorolom a legfontosabbak közé. Ha romantikus viszonyba keveredett valakivel és titokban akarta tartani, az ő dolga. Egy titkos szerelem maradjon csak titkos.

– Milyen volt a házassága? – kérdezi Mikkel, mintha csak úgy mellékesen jutott volna az eszébe.

– Fogalmam sincs. Nem tartottam a gyertyát. Annyit tudok, hogy a felesége nem nagy rajongója a bikaviadalnak. Talán nem volt teljesen harmonikus a kapcsolatuk.

– Vagyis ha mellőzzük a diplomatikus, virágnyelvű megfogalmazásodat, a „szar” a legmegfelelőbb jelző rá. – Színpadiasan felsóhajt. – Ezt legalább megértem. A nők olyan kiszolgáltatottnak érzik magukat, hogy bárkihez hajlandók feleségül menni. Még hozzám is.

– Nem is tudtam, hogy nős vagy.

– Három teljes hétig az voltam, egy félreértés miatt. Rómában találkoztunk, útikönyveket árult a Capitolium téren. Szövegértési problémákból kifolyólag azt hitte, hogy gazdag svéd üzletember vagyok. Amikor tisztázódott a félreértés és megtudta, hogy szegény dán vándorriporter, faképnél hagyott a nászutunkon.

– Még nászútra is elvitted?

– Igen, Kongóba. Akkoriban egy afrikai lepratáborról csináltam dokumentumfilmet. Nem találta elég romantikusnak. Megértem, de mégsem adhatom fel a munkámat egy feleség miatt.

– Látod, a torerók is így vannak ezzel. Nem könnyű a feleségüknek lenni.

– Vértük is értük a szívem. Egész nap költik a férjük pénzét.

– Szerintem Julián felesége nem így él. Majd diszkréten érdeklődöm.

– Helyes – Lesöpri az asztalról a fényképeket és eltünteti a hátizsákban. – Én pedig beszélek a Partido Animalista elnöknőjével. Tudod, ez az egyik legnagyobb állatvédő szervezet az országban. Ki akarom deríteni, hogy mennyiben felelősek a lincselésért.

Este a kórházban Pablo mellett találok Julián kardhordozóját, Paco Lópezt, ezt a gyűrött arcú, fogatlan öreg farkast, aki bikák és torerók között nőtt fel és őket szolgálja, amióta az eszéért tudja. Megérkezett Miguel Ángel is; ijesztően sápadt, ajka vékony vonallá keskenyedett, szemei alatt sötét árkok húzódnak. Kihívom a folyosóra, hogy váltsak vele pár szót.

– Tudtam, hogy eljössz. Pablónak sokat jelent.

Némán bólint. Megkísérlem szóra bírni:

– Beszélned kell a Rendőrséggel arról a napról.

– Tudom – mondja színtelenül. – Itt volt két nyomozó. Vagy ötszáz fényképet megmutattak, hátha észreveszünk rajtuk valami szokatlant. Mintha nem lenne elég „szokatlan” az egész história! Fel sem fogom, ami történt. Micsoda világ ez!

– Köszöntelek a valóságban.

– A valóság a ringben van. Ez csak harsány szemétdomb... Mit tudnak ezek ró-lunk?

– Volt köztetek valamilyen ellentét az utóbbi időben? Lehetett olvasni ezt-azt...

– Vékony jégre tévedtem. Megkeményedik az arca és határozottan kijelenti:

– Erről nem fogok beszélni. Tisztelességtelen lenne most, hogy így alakultak a dolgok.

Nagyon szeretném megtudni, mi történt köztük, még akkor is, ha nem kapcsolódik közvetlenül az ügyszövhöz. De Miguel Ángel bezárult, egyelőre nem tudok többet kihúzni belőle. Türelmesnek kell lennem és más forrásokat keresni.

Visszamegyek a szállodába. A hírekben bemonadják, hogy a király apja, Juan Carlos részvétét nyilvánította Julián családjának és felháborodását fejezte ki a történetek miatt. A Madridi Rendőrség szóvivője bejelenti, hogy az idei bikaviadal szezonnak vége, egyetlen corridát sem rendezhetnek meg az országban, amíg fény nem derül a valladolídi tragédia körülményeire. A fontos vásárok már megvoltak, csak Logroño és a zaragozai Oltalmazó Szűzanya ünnepi hetére tervezett fellépések maradnak el. Október végétől kezdődik a latin-amerikai szezon, és azok a torerók, akiknek szerződésük van, hamarosan elutaznak Mexikóba és Peruba.

Előveszem a vaskos dossziékat, amikben a Juliánról írt feljegyzéseimet gyűjtöttem össze. Még nem szortíroztam az anyagokat, reméltem, hogy az idén befejezem a jegyzetelést és hozzáfogok az életrajznak. Lemezok, hangfelvételek, fotók, visszaemlékezések között kutatok... Prospektusok, képeslapok, belépőjegyek különböző városok plazáiba, amiket megtartottam emlékül. Először fut át az agyamon, hogy milyen elbizakodott, képtelen ötlet összeállítani egy ember személyiségét ebből a papírhalomból. Mennyire önkényesen elferdített és felszínes minden életrajz, amit valaha írtak! „Mit tudnak ezek rólunk?” – kérdezte Miguel Ángel, és egyszerre saját magamat is a kívülállók között találok. Kialakítottam egy képet Juliánról és arról a világról, aminek az életét szentelte, de vajon mennyivel valóságosabb ez a kép, mint bárki másé, aki azt állítja magáról, hogy ismeri a tauromaquiát? Honnan veszem a bátorságot, hogy a tárgyilagosság jelszava mögé bújva, elnagyoltan felvázoljam valakinek a portróját, akinek az életét közvetlen közelségben egy éven át kísértem nyomon? Julián egyszer megjegyezte: „Kevesen ismernek engem jól, de még azok sem értik, mi késztet arra, hogy újra és újra ringbe lépjek”. Rengeteg emberrel kellene beszélnem ahhoz, hogy valamelyest hű képet kapjak az ő bonyolult, ellentmondásos személyiségéről.

A kezembe akad az egyik első feljegyzésem tavalyról. Azon a napon találkoztam vele először.

EGY ÉVVEL KORÁBBAN. RONDA, ÁPRILIS 2.

Rozsdabarna hegyek, smaragdzöld mezők, vakító fehérre meszelt, belső udvaros, arab stílusú házak, dúsán burjánzó muskátlifüzérekkel keretezett apró, rácsos ablakok a macskaköves síkatorokban. Csupa meredély, romantikus szimfónia homokszínen. Ronda egykor az Almohádok granadai királyságának déli bástyája volt, sziklára épített erődítmény. Errefelé megszokott látvány, hogy a birtokosok cifra lószerszámokkal és bőbitákkal feldíszített telivéreiken végigvágatnak a városban, kikeményített, rövid felöltőben, széles karimás kalapban, nyakukban selyemsállal. Európának ez az elfeledett kis drágaköve konzerválja a tizenharmadik századi spanyol vidék mozdulatlanságát, ahol mit sem hallottak felvilágosodásról és polgári értékekről, pedig a fejük fölött zúgott

el a modernitás pusztító gépezetének robaja. A Tajo-szurdokon átívelő félelmetes Puente Nuevón a katolikus ünnepeken négylovas fiákerek gördülnek az El Mercadillo arénája felé. A város előkelőségei cylinderben ülnek a bakon, mögöttük a hölgyek mélyen kivágott, fodros selyemruhában, vörös rózsával díszített kontyuk fölött csipke mantilla magasodik, kezükben legyezővel és virágcsokorral integetnek az út szélén bábmészködő sokaságnak. Így hajtanak be a Plaza de Toros ringjébe, tesznek néhány kört, hogy alaposan szemügyre vehessék őket, aztán elfoglalják helyüket a nézőtéren. A legnagyobb szenzációt a nyitott konflison érkező torerók jelentik, akik a szeptemberi Goyesca corridáira XVIII. századi kosztümöt öltenek. Feketével kivarrt öltönyben, fehér harisnyában, zsabóval és csipkekézélővel, vállukra vetett olivazöld vagy téglavörös selyemköpenyükkal csakugyan úgy festenek, mintha Goya egyik képéről léptek volna le. Az első rondai születésű matador, Pedro Romero emlékére rendezett ünnepség a hagyományörzészről szól, amire a felvilágosodás óta sok spanyol szemében a pueblo, vagyis a falu és az egyszerű nép hivatott. Magát a bikaviadalt háttérbe szorítja a szédítő színek kavalkádja, a flamenco elnyújtott hangjainak foszlányai, az illatok és ízek orgiája.

Ezen a tájon központi helyet foglal el a ló és a bika kultusza, bár vidékiesebb, nyersebb formában, mint Kasztíliaiban, ahol egykor a királyi udvar ragyogásává volt a főszerep, és a bikával való küzdelmet inkább tekintették az urak „monopóliumának”, a nemesektől elvárt harciasság bátorságpróbájának, mint hosszú évek kemény munkájával elsajátítható mesterségnek. Romerón kívül Rondából származik az Ordoñez dinasztia – akik néhány elég jó és egy ragyogó tehetségű matadort adtak a ringnek –, és itt lakik Julián Cortés, akit a jelenlegi legnagyobb torerók között emlegetnek. A város közelében van a birtoka, ahol időnként „nyílt napokat” tart: turistákat, érdeklődő fiatalokat, sőt még újságírókat is vendégül lát, hogy közelebb kerüljenek a bika világához. Ez elég szokatlan, mert rendszerint a tenyésztők hívják meg hatalmas birtokaikra a torerókat, hogy a nyilvánosság kizárásával teszteljék az anyaállatnak szánt harci tehének bátorságát. Cortés állandóan hangot ad annak a meggyőződésének, hogy a kétkedők, sőt a tauromaquiához ellenségesen viszonyulók is megváltoztatnák véleményüket, ha tárgyilagos képet kapnának erről a hagyományról; szerinte a szakmabeliek hibát követnek el, amiért kerülik a vitát az ellenlábassal. Az, hogy társainak többsége nem osztozik optimizmusában, és a statisztikák szerint a spanyolok hetvenöt-nyolcvan százaléka nem kíváncsi a bikaviadalra, cseppet sem befolyásolja. „Vannak elvesztett és megnyert csatáink – mondta a minap egy interjúban. – Nagyon örülök neki, hogy a tauromaquiát az ország számos régiójában a Nemzeti Kulturális Örökség részévé nyilvánították. Persze elszomorít, hogy Katalóniában betiltották, ami, azt hiszem, sokkal inkább egy hangos kisebbség politikai manőverezésének eredményeként történt, mint állatbarátságból. Reménykedem benne, hogy a helyzet megváltozik, mert a spanyol alkotmánybíróság elutasította a betiltásra vonatkozó rendelkezéseket.” Arra a kérdésre, hogy el tudja-e képzelni a bikaviadal teljes és végleges betiltását, azt felelte: – Ez nem történik meg, amíg én élek.

Négy éve követem figyelemmel Cortés pályáját. Megnéztem valamennyi fontos fellépését a szezonban: a madridi Las Ventasban és a sevillai La Maestranzában, ahol

drága a belépőjegy, ha olyan helyre akarsz ülni, ahonnan látsz is valamit, nem pedig csak izzadsz a negyvenfokos hőségben a legfelső sorokban. Ha Cortés neve szerepel a plakátokon, garantált a teltház. Olyan megrendítő, mély drámát képes produkálni a bikával, hogy a közönségnek erőfeszítésébe kerül, hogy érzelmileg elviselje. Megmutatja azt, amit hétköznapi tudatállapotunkban nem akarunk látni. Felhasítja a bizonyosnak vélt valóság tetszetős függönyét és elénk tár egy ismeretlen, félelmetes, kérlelhetetlen univerzumot, ahol jól bejáratott támaszainknak nyoma sincs. Megrázó, katartikus élményt nyújt egy köpennyel és egy vörös posztóval. Ha maradt még valaki ebben a vulgáris világban, aki a szó tradicionális értelmében művész, mert nem a saját frusztrációját, kicsinyes vívódását, még csak nem is a szemet gyönyörködtető szépséget, hanem a lecsupaszított igazságot akarja kifejezni, az csak Cortés lehet.

Harmincéves korára biztos helyet vívott ki magának az élvonalban, nemcsak tehetségével és legendás munkabírásával – volt olyan szezon, amikor majdnem százszor lépett ringbe –, hanem azzal a megalkuvást nem tűrő, makacs meggyőződéssel is, hogy mindig mindenkinél különbnek kell lennie, ezért egyetlen viadalt sem vehet félvállról. Ha nem gyűjt be minden trófeát, ha nem ő a nap győztese, a jó teljesítmény önmagában keveset jelent számára. Ilyenkor visszafojtott dühvel távozik a plazából, ügyet sem vetve a tolongó riporterekre, akik a viadal értékeléséről faggatják. Azok, akik nem kedvelik, „fanatikusnak” titulálják; a tisztelői „elhivatottnak” – figyelembe véve az emberi elfogultságot, nincs nagy különbség a kettő között. Ahhoz hasonló ez, mint amikor valaki túlzásba viszi az ivást: ha kedveljük, azt mondjuk rá, hogy „szereti az italt” – ha utáljuk, egyszerűen „alkoholistának” bélyegezzük. A hivatása tekintetében Cortés kétségkívül „alkoholista”: különös módon keveredik benne az önfelülmúlás kényszere és a közönség pozitív visszajelzésére irányuló igény, de ebben nincs semmi olcsó népszerűség hajhászás. Megköveteli, hogy elismerjék kivételes tehetségét, és tiszteljék azért a hallatlan önfeláldozásért, amit a hivatásába fektet. A csodálatot olyan természetességgel, a legcsekélyebb pökhendiség nélküli magabiztossággal várja el, mint aki tudatában van isteni kiválasztottságának. „Nem szeretem a pusztán esztétikára épülő toreót – mondja. – Ha valaki jó szakember, magától értetődően szép az, amit csinál. Az én koncepcióm szerint a bikával való munka a legmagasabb értelemben vett szabadsághoz vezető út. A egyedüli valóság közvetlen megtapasztalása. Maga az igazság. A tauromaquia célja nem az esztétika vagy a művészet, hanem a transzcendencia. *Trascendo*, vagyis átlépek egy másik világba. Ez az átlépés hosszú, nehéz folyamat, és a legtöbben visszafordulnak, amikor felismerik, hogy mennyi mindent kell feladni érte. Én nem fordulhatok vissza. Nem azért, mert bátrabb vagyok a többiekénél, hanem mert elkötelezettebb. Bezárultak mögöttem a kapuk és megértettem, hogy csak előre mehetek.”

Az utóbbi időben Cortés szellemi missziójához hozzákapcsolta a társadalmi is. Mindenkit szívesen lát, aki érdeklődik a tauromaquia iránt. Vitaestekre jár, előadásokat és bemutatókat tart, jótékonyági fellépéseket vállal, hadakozik az állatvédőkkel, közben novillerókat – matador tanoncokat – vizsgáztat a madridi Escuela Taurinóban, és nem mellékesen aktív torero.

Ezen az áprilisi délelőttön olyan izgatottan várom a találkozást, mintha az Olümposzra tartana a turistákkal és külföldi újságírókkal telezsúfolt, zöttyögő busz, amivel a birtokra szállítanak. Mandulafenyőekkel, babérerdővel és olajfákkal benőtt dombok között két vörös oszlop jelzi a bejáratot. Egy naptól cserzett arcú férfi várja a buszt, kitárja a fekete kovácsoltvas kaput, és lóháton előttünk vágatva elvezet a házhoz. A széles földúton jórészt lovakkal közlekednek, autót csak akkor látni, ha vendég jön. Egyszerű, kétszintes fehér épülethez közeledünk, a tájra jellemző nagy, rácsos ablakokkal. Vaskos, okkersárga oszlopok tartják a pirostetős teraszt, ahol a bejárat van. A teraszon egyszerű fabútorok, falusi kerámiák és népies hímzésű tarka szőnyegek. A közeli medence sűrű, méregzöld vizén egy vadkacsapár csipegeti az elburjánzó hínárt. „Senki sem tudja, hogy kerültek ide – mondja az intéző, aki fogadott bennünket. – Egy reggel arra ébredtünk, hogy itt úszkálnak. Azóta kisajátították a medencét.” Az ajtó mellett puritán fakereszt lóg a falon, és fehér csempékre kobaltkék betűkkel rótt kézírás – „En esta casa se vive con el Toro, para el Toro y por el Toro” – tanúskodik a gazda harci bikák iránti rajongásáról. Mindenfelé kutyák szaladgálnak: többnyire befogadott keverékek, de akadnak megunt ölebek is, amiket kivettek a kapu előtt. Az intéző bevezeti a társaságot egy súlyos, cseresznyefa bútorokkal berendezett fogadósobába. A barna szín túlsúlya melegséget áraszt. A fehérre meszelt falakon, a szekrényeken és a kandallópárkányon bekeretezett fényképek: spanyoloktól szokatlan módon nincs köztük egy sem, ami a családról készült. Nem a magánélet pillanatait örökítik meg, hanem azt, ami Cortés szívéhez a legközelebb áll, ami tudatát kitölti: a bikát, és másfél század híres matadorait emlékezetes viadalaikon. A fogadósobát boltív választja ketté, felette kitömött bikafejek merednek a látogatóra. Mindegyik alatt fémtáblába vésve az állat és a tenyészet neve, a dátum és a hely, ahol megvívta. A legnemesebb ellenfelek trófeái, amiknek hírnevét és vagyonát köszönheti. Egy teljes falat Gustave Doré rajzának felnagyított reprodukciója foglal el: a merev páncélba bújt Don Quijote, amint hosszú lándzsával, szánalmas gebéjének nyergében La Mancha száraz kórókkal szegélyezett pusztáján poroszkál. A lovag mögött kavargó felhők gigászi csatákat formáznak: keresztes vitézek, leláncolt óriások és rég halott középkori királyok tusakodását állattestű gonoszokkal, úgy, ahogyan az ő háborgó elméjében megjelenik, mert a valóságban csak pár kitikkadt olajfa árválkodik az alkonyi síkságon.

Mentateával és limonádéval kínálnak, hogy felfrissítsük magunkat, aztán az intéző a háztól jó négyszáz méterre fekvő tentaderóhoz vezeti a csoportot. A kutyák lerázhatatlanul a sarkunkban loholnak, az udvaron istállók, karámok és egyéb melléképületek között haladunk el. Lovakat vezetnek elő, traktorok motorja berreg, a birtok alkalmazottai ügyet sem vetnek ránk, számunkra ez ugyanolyan dolgozós hétköznapi, mint a többi. A tentadero a torerók életének egyik legfontosabb helyszíne. A ring kisebb, egyszerűbb formája, fapalánkkal elválasztva a nézőtértől. A „tentar” szónak a spanyolban számos jelentésárnyalata van. Elsősorban azt jelenti: „érintés által megismerni”, vagy „elcsábítani”, és a csábítás során gyengéd határozottsággal olyan irányú és tempójú mozgásra kényszeríteni az állatot, amit az magától nem tenne meg. A ten-

tadero tehát a megismerés és a csábítás helyszíne. Vannak torerók, akik nem szeretik, ha gyakorlás közben nézik őket, mert ilyenkor az állat és az ember között különlegesen bensőséges és intenzív intimitás alakul ki. Lélegzetelállító látvány, amikor a vékonydongájú tehén tekintetét az emberre szegezi, szeméből büszkeség, intelligencia és várakozás árad; akár egy fiatal lány, aki az ifjú hódító mozdulatát lesi. Az embernek rá kell éreznie erre és határozott köpenylendítéssel támadásra hívnia, figyelemmel és gondoskodással vezetnie, és ha igazán egymásra hangolódnak, együtt megteremtik azt a varázst, ami a jó bikaviadal sajátossága. Minden torero arra törekszik, hogy különböző tenyészetekből származó tehennel gyakoroljon, mert egyrészt a teljes értékű harci bika túl drága erre a célra, másrészt úgy tartják, hogy a bátorság anyai örökség, így a tehén veszélyesebb, érzékenyebb és bátrabb; az ő támadásának kiismerése által az ember az adott tenyészet sajátosságait is kitapasztalja.

A tentadero palánkja mögött vagy harmincan báméskodnak, fényképeznek és jegyzetelnek. Rögtön felismerni azokat a fiatal fiúkat, akik véresen komolyan veszik a bikaviadalt és profi karrierről álmodoznak: sápadt, hosszú arcú, feketeszemű, vézna kamaszok, amilyeneket gyakran látni az andalúz vidéken. Törékenységük megható, csaknem fájdalmas, és az ember azt gondolná, hogy nem élik túl a bikával való első találkozást. A látszat ellenére pontosan ez az a típus, akit eltökéltsége és szívóssága elpusztíthatatlanná tesz. A bátorság senkinek sincs a homlokára írva – és szerencsére a gyávaság sem. Ez menti meg a nevetségességtől azt a teletetovált, vörös behemótot, aki a ringben toporog, két kézzel szorítja a muletát egy németjuhász kutyánál alig magasabb harci tehén előtt, aki, a közönséggel együtt kíváncsian várja a támadásra hívó jelet. A vörösnek nem eshet baja, mert a ring szélén ketten is ugrásra készen figyelik az állat mozdulatait, és élénkrózsaszínű köpennyel azonnal elterelik, ha fellöki az embert, de a behemótot ez láthatólag nem nyugtatja meg. Egy alacsonyabb, fehéringes férfi magyaráz neki önkéntes tolmács segítségével.

– Már negyedszer lökött föl! – Kiáltja a vörös dühösen. – Mi a fenét csinálók rosszul?

– Nem érzi benned az uralkodás képességét – mondja a másik. – Rossz a hozzáállásod, és minden kudarc után egyre türelmetlenebb leszel.

– Még szép! Hülyét csinál belőlem.

– Nem a tehén a hibás abban, amiért képtelen vagy irányítani.

– Huevos! Muchos huevos! – kiabálják a fiúk nevetve a palánk mögül. Arra biztatják, hogy mutasson többet abból, ami a férfiembernek ideális esetben a nadrágjában van.

– Amikor belépsz a ringbe – magyarázza a fehéringes –, a küzdelmen kívül kizársz a gondolataidból mindent. Nem beszélés, hanem a győzelem biztos tudatában bevonulsz. Lehet, hogy nem fogsz győzni, lehet, hogy balszerencsés napot fogsz ki, de a legyőzhetetlenség érzését kell táplálnod magadban. Ez nem üres póz, hanem a megfelelő attitűd külső megnyilvánulása. Ez a testhelyzet rád kényszerít egy viselkedési formát. Nem hajlítod be a térdedet, nem ejted előre a válladat, nem csoszogsz, különben úgy nézel ki, mint egy majom. Megfeszíted a testedet, mint egy szobor, egy

isten: te irányítasz. Vállat hátra, fejet fel! – A férfi kihúzza magát, vállait úgy hátra-feszíti, hogy gerince csaknem homorú, derekát elfordítja. – Csináld utánam! Most hívd fel támadásra!

A vörös összeszedi magát, a testétől biztonságos távolságra előre nyújtja a posztót és felkiált:

– Haj!

A tehén azonnal elindul, ráfut a muletára, de túlságosan gyors, az ember képtelen időben reagálni, követni a tempóját. Megzavarodik, hátralép, lábai ideges topogásba kezdenek. Amint az állat észreveszi az irányítás hiányát, felemeli a fejét, és az ember a homokban landol, mielőtt észbe kapna. A tehén feje körül köpenyek lebbennek. A behemót arca kivörösödik a dühtől és a hiúságára mért ütés szegyenétől. Kétségbeesetten, de eredménytelenül próbál menekülni a nézők harsány nevetése elől.

– Ez egy dög! – kiabálja. – Egy rohadt dög! – A fehéringeshez fordul. – Amikor te csinálsz, nagyon egyszerűnek látszik, de egyáltalán nem egyszerű! És hiába mondd, hogy ne mozogjak, a lábaim ösztönösen elindulnak.

– Jól van, semmi baj – nyugtatja a másikat. – Persze hogy nem egyszerű, hosszú évekig kell gyakorolni. A toreo ösztönellenes: az ellenkezőjét csinálsz annak, amit a tested követel. Kikapcsolod a túlélési ösztönt: ha megmozdulsz, elkap. Űgyesen hívtad ki, de amikor odaért hozzád, hátraléptél. Miért?

– Mert túlságosan közel volt. Helyet akartam adni neki.

– Nem volt nagyon közel, csak ijedtedben rosszul becsülted meg a távolságot. Ki akartál térti az útjából. Miért?

– Nehogy elkapjon.

– A támadásra való felhívástól az elvezetés befejezéséig soha nem léphetsz hátra. Ez alapszabály. Olyan, mint az ökölvívásban az, hogy az ember nem fordulhat ki az ütésből.

– Ki fog térti előlem?

– Nem fog kitérni. Azon az úton halad, amerre kormányzod. Mozgásra kell bírnod, miközben te egyhelyben állsz. A bika megérzi a gyengeséget, az ő gondolkozása nem bonyolult. „Elkapni! Elkapni!” – csak ez jár a fejében.

– És mit nyerek azzal, ha ezt a kiskrapekot megtanulom vezetgetni?

– Megnyered magadat. Tekints úgy az állatra, mint a saját ösztöneid megtestesülésére. Ha megtanulod uralni az ösztöneidet, képes leszel kontrollálni a bikát, és fordítva. Fokozatosan tudatosabbá válsz, tisztábbá, erősebbé, teljesebbé. Legalábbis így kellene lennie.

A nézők nevetve megtapsolják a vöröst, amikor végül kioldalog a ringből. Kortyol a kulacsából, kézikameráját állítgatja, aztán odajön hozzánk és már nem a haragtól, hanem az izgalomtól kipirulva meséli:

– Hallatlanul érdekes! Remek multság, férfimóka! Az volt a baj, hogy nem mutattam elég önbizalmat. Félelmetes, ahogy megrázza a posztót, amikor elhalad mellett! És akkor már nem tudsz figyelni se a testtartásodra, se a kormányzására. Nincs mit tenni, felülkerekedik az életösztön. El sem hiszitek, milyen agyafúrt a kis nyava-

lyás! És pokolian gyors! Ha legközelebb bemegyek, abszolút legyőzhetetlennek kell látszanom. – Pózba vágja magát. – Olé! Gyere, te dög, most én táncoltatlak meg!

– Egész jól haladsz az önbizalom építgetéssel így távol a veszélytől – jegyzem meg. Pár kamasz nevetve vállonveregeti: – Bravo! Muy bien, huevo!

Mivel nem ért spanyolul, rá se hederít, hogy a férfiak ama nagy becsben tartott testrészéről kapta a gúnynevét, aminek annyira híján volt a ringben. Miután csillapodik az elragadtatása, bemutatkozik: Mikkel akárkicsoda Dániából. – „Foglalkozása: riporter” – teszi hozzá vigyorogva, mintha remek viccet mondott volna. – Ismered a filmet, ugye?

– Ismerem a filmet, csak Cortést nem ismerem. Furcsa, hogy nem ő fogadott bennünket a háznál. Itt van egyáltalán? – kérdezem.

Értetlenül néz rám. – Viccelsz? Reggeltől fogva itt van velünk a tentaderóban. Ő magyarázta a ringben, mit csináljak.

– A fehéringes?

– Persze. Még sose láttad?

Nem ismertem fel. Odapillantok, ahol az előbb álltak. A fehéringes férfi napszemüvegben könyököl a palánkon, a ringet figyeli. Gesztenyebarna haja vöröses árnyalatú a napsütésben, arca és alkarja leburnult, mint azoké, akik sok időt töltenek a szabad ég alatt. Nem a felhőkből leereszkedett Zeusz, akire számítottam. Jóképű, de egészében olyan átlagosnak tűnik, hogy ha nem hívják fel rá a figyelmemet, észre sem veszem.

– Menj csak oda hozzá – mondja Mikkel bátorítóan. – Rendes pasas, meglátod.

Odamegyek. Nem tudom, hogyan kezdjem a beszélgetést. Zavaromban az első, legostobább gondolat szalad ki a számon:

– Szereti Don Quijotét? Láttam a házában a rajzot...

Egy pillanatig kérdően néz, aztán elmosolyodik: – Nagyon. De Sanchót gyűlölöm. Ő volt Don Quijote végzete.

Ezzel megtört a jég. Bemutatkozok, röviden vázolom jövetelem célját; érdekel a hivatása és szeretném jobban megismerni. Próbálok higgadtan elmondani, hogy mennyi örömteli percet okozott a művészetével, de nem akarom, hogy behízselő bókolásnak tűnjön. Derűsen, türelmesen válaszol a kérdéseimre. Nyomát sem látom benne pózolásnak, leereszkedő nyájasságnak. Az egyszerűsége ragad meg leginkább. Az a fajta egyszerűség, ami a természetesen intelligens, jó családból származó emberek sajátja, akik tisztában vannak az érték fogalmával és azt is tudják, hogy belül sokkal többre van szükségük, mint amennyi a külvilágban megadatott nekik. Később, amikor fesztelenebbé válok, bevallom, hogy teljesen másnak képzeltem. „Nagyobb volumenű figurának” – ilyen buta kifejezést használok. Mosolyog, de nem szól egy szót sem.

(folytatjuk)